Poštarina plaćena u gotovu

Makarska
1938

NOVA REVIJA

VJERA I NAUCI

NOUVELLE REVUE

de vie religieuse et intellectuelle

Izdavaju profesori franjev. bogoslovije u Makarskoj

Uređuje: DR. FRA BOŽO VUCIĆ

God. XVII
Br. 1-2

NOVA REVIJA izlazi 6 puta na godinu. Cijena Din 60. — Za đake Din 30. — Za inozemstvo Din 75. — UPRAVA: Franjevački samostan Makarska.

NOVA REVIJA parait six fois par an. Les questions de vie religieuse et intellectuelle dont elle s'occupe, y sont traitées en croate ou en slovène; les résumés et les titres de tous les articles ainsi que la chronique religieuse en Yougoslavie sont aussi en français ou en latin. Prix d'abonnement: Yougoslavie, 60 Etranger, 75. Rédaction et administration- Makarska, Couvent des Franciscains Dalmatie, Yougoslavie.

SADRŽAJ:

Dr O. A. Crnica: *Važnost Konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Sv. Stolice* — L' importance du concordat entre le St. Siège et le royaume de Yougoslavie. . . . . 3—25

O. Bonaventura Dr. Radonić — Makarska: *Nauka Skotova o indiferentnim činima* — Est ce qu' il y a des actes indifférents? . . . . . 26—50

Fra Karlo Balić: *Što je skolastika?* — Qu'est ce que la scolastique? . . . . . 50—65

F. S. Milovanov: *Četrdesetgodišnji jubilej jednoga tihoga pjesnika — Un jubilé poétique.* . . . . . 66—73

Dr. fra Oton Knezović — Široki Brijeg: *Sv. Franjo i socijalno pitanje* . . . . . 74—85

Kulturni pogledi: Apologija snage Katoličtva u izgradnji hrvatske narodne svijesti i kulture. — Čudan strah pravoslavaca. — Prota Ljubo Vlačić i nerazrješivost katoličkog braka. — Papinstvo trn u oku pravoslavnima. — Čovječanski i demokratski program marksista. — Dokumentovanost »Glasnika srpske pravoslavne patrijaršije« kad je govor o Katoličkoj Crkvi. — Opet o dokumentovanosti Glasnika srpske pravoslavne patrijaršije. — Sarajevski »Pregled«, katoličko svećenstvo i »monumentalni« film Zolin život. — Pjesma dra Smiljanića o evolucionizmu. — Psihologija dra Smiljanića. — Stanislav Šimić, Rikard Simeon, umjetnikovo zvanje, lijepo i ružno u životu i klerikalno zatrovanje. Kako g. D. Tomašić navrće povijest na svoje tendenciozne zamisli. — Znanstvena vrijednost jedne od glavnih teza g. Dinka Tomašića. — Zagrebački časopis u kom se trajno napada Crkva i kršćanstvo. — Demokracija »druga« Staljina. — Uloga slo-

NOVA REVIJA

vjeri i nauci

Nouvelle Revue

de vie religieuse et intellectuelle

Godina (Année) XVII. 1938.

Izdavaju profesori franjevačke bogoslovije u Makarskoj
Uređuje Dr. fra BOŽO VUCIĆ

Uredništvo i uprava:
FRANJEVAČKI SAMOSTAN
MAKARSKA
Jugoslavija

Direction - Redaction:
COUVENT DES FRANCISCAINS
MAKARSKA
(Yougoslavie)

Tiskara „KAČIĆ" Šibenik

NOVA REVIJA

God. XVII Makarska 1938 Broj 1-2

Dr O. A. Crnica:

Važnost Konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Sv. Stolice [1]

RÉSUMÉ. — **L' importance du concordat entre le St. Siège et le royaume de Yougoslavie.** — La question du concordat ou de la régularisation des rapports entre le royaume de Yougoslavie et le St. Siège est une des questions les plus importantes de la vie publique yougoslave. Les événements qui se sont déroulés pendant la discussion au parlement, le prouvent à l' évidence. L' auteur explique ici l' histoire du concordat, ainsi que les difficultés qu' il avait rencontrées du coté de l' oposition parlementaire et de l' église orthodoxe serbe. Il prouve, ensuite, que le concordat est nécessaire à l' Eglise catholique en Yougoslavie, et d' autant plus à l' Etat de Yougoslavie. Il examine la raison pour laquelle l' eglise orthodoxe serbe s' oppose à ce concordat, et prouve que s' est pour cela parce qu' elle ne veut pas permettre que l' Eglise catholique aie l' égalité des droits requise par la Constitution yougoslave. A la fin, l' auteur exprime l' espoir que le gouvernement yougoslave ne permette par que la Consitution soit violée, et que les catholiques soient des citoyens du deuzième ordre.

Pitanje Konkordata, t. j. uređenja međusobnih odnošaja između naše države i kat. Crkve, jedno je od najvažnijih pitanja našega državnoga života. Možda raspravljanje nijednog našeg pitanja u Skupštini nije s tolikim zanimanjem pratila koliko naša toliko strana javnost; možda nijedno nije bilo popraćeno s takovom agitacijom i kampanjom izvan skupštine, a sigurno nijedno nije izazvalo takove prizore, koji tako teško pogađaju vjersku toleranciju, koji su u tako teškom sukobu s odredbama Ustava, te dovode u pitanje mir i red u državi kao i neovisnost vrhovne državne vlasti — kao što ih je izazvalo rješavanje ovoga pitanja. Odatle je jasno, da je ovo pitanje od kapi-

[1] Predavanje održano u Splitu u dvorani »Marulić«, 13. I. 1938, u Sumartinu na Braču, 30. I. 1938, i u Makarskoj 20. II. 1938.

talne važnosti. Za nas katolike ono je tim važnije, što se njime uređuju odnošaji između naše Crkve i naše države.

Mi ćemo stoga ukratko promotriti važnost ovog pitanja, spomenuvši prije kako je do njega došlo i na koje je glavne poteškoće naišlo; pa ćemo onda istaknuti, od kolike je potrebe Konkordat kako za našu Crkvu tako i za našu državu, i zašto mu je vodstvo Srpske pravoslavne crkve protivno.

1. Kako je došlo do Konkordata

Pitanje Konkordata kod nas je na dnevnom redu još od početka naše države. Njim se je bavio Ministar Vjera Ljubomir Jovanović god. 1920 i Ministar Vanjskih Poslova Dr. M. Ninčić god. 1921, kad su proučavali legalnu organizaciju pojedinih vjeroispovijesti u našoj državi. Uređenje odnošaja s drugim vjeroispovijestima nije pretstavljalo poteškoće, jer se njihovi vrhovni poglavari nalaze u granicama naše države. Ali uređivanje odnošaja s kat. Crkvom nije bilo lako, budući da je njezin vrhovni poglavar van naše države, pa je trebalo s njim sklopiti sporazum. Radi toga je 24. VII. 1922 bio imenovan posebni odbor,[2] koji je kasnije proširen,[3] a onda uži odbor,[4] da izradi nacrt, na temelju koga bi se stupilo u pregovore sa Sv. Stolicom. Uži odbor imao je od 21 kolovoza do 21 listopada iste godine 22 sjednice i izradio nacrt, koji je slijedeće godine bio predložen Sv. Stolici; ali je ona izjavila, da se na temelju tog nacrta ne mogu povesti pregovori. God. 1924 izrađivao se je drugi nacrt, pa je god. 1925 poslana u Rim posebna delegacija, koju su sačinjavali Dr.

[2] Članovi odbora, imenovani od Dra. M. Ninčića, bili su: Ljubomir Jovanović, Marko Gjuričić, Dr. Antun Bonaventura Jeglić, Dr. Antun Akšamović, Dr. Grga Anđelinović, Dr. D. M. Pećanac, Dr. Josip Hohnjec, Đoka Nestorović, Stjepan Korenić, Dr. M. Lanović, Dr. J. Čuka i Antun Anić.

[3] Naknadno su imenovani: nadbiskup zagrebački Dr. A. Bauer, kotorski biskup Msgr. F. Uccellini, Dr. Vladimir Nikolić, Dr. Tugomir Alaupović, Dr. O. Petar Grabić, O. Josip Markušić, Ljuba Nešić i Dr. Otokar Ribarž.

[4] Uži odbor sačinjavali su Ljubomir Jovanović kao pretsjednik, a kao članovi: Dr. M. Lanović, Dr. J. Čuka i Dr. V. Nikolić.

Vojislav Janić i Dr. Josip Smodlaka kao delegati istog ranga, a Dr. Tugomir Alaupović, Dr. M. Lanović i Dr. Niko Moscatello kao njihovi eksperti. U mjesecu svibnju počeli su pregovori s pretstavnicima Sv. Stolice, pa je glede toga nacrta u kolovozu i. g. postignut i neki sporazum. Kad se je delegacija vratila u Beograd, održana je 12. XI. 1925 u Ministarstvu Vanjskih Poslova konferencija, kojoj su prisustvovali Dr. M. Ninčić, Miša Trifunović, Stjepan i Pavao Radić i Dr. V. Janić. Dr. Janić predlagao je, da se primi taj nacrt; ali je protiv nacrta ustao blagopok. Stjepan Radić, da je previše klerikalan, pa je radi toga napao i Dra Janića, da je i on previše klerikalan, kad predlaže takav Konkordat, koji Hrvati neće nikada priznati. Radi toga je pitanje Konkordata bilo odgođeno.

Blagopokojni kralj Aleksandar stalno je vodio brigu oko Konkordata i nastojao da se urede odnošaji između naše države i kat. Crkve. Njegovo nastojanje postalo je življe, kad je 16. XI. 1929 objelodanjen »Zakon o Srpskoj pravoslavnoj crkvi«, te se pristupilo izrađivanju »Ustava Srpske pravoslavne crkve«, s kojima se uređuju odnošaji između naše države i Srpske pravoslavne crkve. On je u mjesecu prosincu god. 1930 pozvao Francuza Karla Loiseau,[5] koga se smatralo kao specijalistu za pitanje konkordata, da mu bude savjetnik u izradbi konačnog nacrta za pregovore sa Sv. Stolicom. Nacrt, izrađen s pomoću ovoga Francuza, nije također mogao doći do izražaja. Ali blagopokojni kralj nije odustao. Za vlade Dra. Milana Srškića, Dr. Boguljub Jevtić, Ministar Vanjskih Poslova, po naredbi kraljevoj, pismom od 12. III. 1933, imenova posebnog delegata za pregovore o Konkordatu. Započeti su pregovori i izrađivan nacrt. Prvom polovicom god. 1934 postignut je u Rimu načelni sporazum, pa je sredinom svibnja 1934 taj nacrt poslan u Beograd, da se o njemu izjasne nadležni faktori. Nešto prije toga Vladu Dra Srškića zamijenila je Vlada g. Nikole Uzunovića, a ovu u prosincu 1934 Vlada g. Bogoljuba Jevtića. Naši pozvani faktori

[5] Svoja dva razgovora u prosincu 1930 s blagopok. kraljem Aleksandrom objelodanio je, nakon potpisivanja Konkordata, u »L' Europe Nouvelle«, od 10. VIII. 1935.

našli su nacrt dobrim, pa je u mjesecu travnju 1935 poslan u Rim posebni izaslanik, koji je izjavio, da su pregovori završeni, t. j. da se nema što prigovoriti. Nakon toga je državni tajnik Sv. Oca kardinal Pacelli pismom od 18. travnja 1935, upućenim g. B. Jevtiću, Ministru Pretsjedniku i Ministru Vanjskih Poslova, potvrdio svoju saglasnost s izjavom naše Vlade, da su pregovori završeni i da više ništa ne stoji na putu da se Konkordat potpiše. Isti g. B. Jevtić, na izbornom sastanku u Zagrebu na Uskrs, 30. travnja 1935, izjavio je: »Srećan sam da mogu ovom prilikom saopštiti, da su pregovori o Konkordatu sa Sv. Stolicom privedeni kraju i da ćemo uskoro moći zaključiti Konkordat između Sv. Stolice i kraljevine Jugoslavije«.

Bogoljub Jevtić nije mogao potpisati Konkordata, jer su skupštinski izbori, koji su se održali nekoliko dana nakon njegove izjave, t. j. 5. svibnja 1935, donijeli pad njegove Vlade. Novu Vladu sastavio je 24. VI. 1935 Dr. Milan Stojadinović, koji je g. Jevtića naslijedio kao Pretsjednik Ministarskog Savjeta i kao Ministar Vanjskih Poslova. Vlada Dra. Sojadinovića pristupila je potpisivanju Konkordata i odredila Dra Ljudevita Auera, Ministra Pravde, da pođe u Rim i potpiše Konkordat. On je pošao u Rim i svečano ga potpisao 25. VII. 1935, pa ga je Sv. O. Papa, nakon toga, odlikovao ordenom Sv. Grgura Velikoga prvog stepena.

Ovom prigodom sva je naša štampa pozdravila potpisivanje Konkordata kao čin od osobite važnosti i koristi koliko za katoličku Crkvu u našim krajevima toliko za našu državu, te je o svečanosti potpisivanja donijela dulje ili kraće izvještaje kao i kratak sadržaj samoga Konkordata. Čitavog sadržaja nije se moglo donijeti, jer se sadržaj međunarodnih ugovora ne objelodanjuje prije nego se ratificira.

2. Poteškoće Konkordatu

Međutim, odmah nakon potpisa Konkordata, počeli su se dizati glasovi protiv njega, i to sa strane koje se nije ticao, a ta je Srpska pravoslavna crkva. Kasnije su protiv njega ustali i narodni poslanici JNS. Dru. Stojadinoviću nije zadavalo velike brige držanje skupštinske opozicije,

naročito kad je raspolagao sa sigurnom većinom u Skupštini. Mnogo veću brigu zadavalo mu je držanje službene pravoslavne crkve.

Govori se, da je blagopok. patrijarh Varnava, za života blagopok. kralja, a i kasnije pokazivao interes za Konkordat. On je između ostaloga, kako je iznio u skupštinskoj debati 20. srpnja 1937 narodni poslanik Joca Kašanin, primio u audijenciju Dra Auera, prije nego je imao poći u Rim, da potpiše Konkordat. Tad ga je blagoslovio, pače govori se, da ga je i poljubio u čelo, zaželivši mu sretan put na velikom djelu, koje će stvoriti ljubav među braćom različitih vjera.[6] To su donijele i strane novine, kao bečka »Neue Freie Presse« od 7. IX. 1937. Ali većina pravoslavnih arhijereja u Svetom arhijerejskom saboru nije tako mislila. Oni su od početka bili protiv Konkordata. Sveti arhijerejski sabor već je 13. rujna 1935, t. j. malo više od mjesec dana nakon potpisa Konkordata, uputio Pretsjedniku Ministarskog Savjeta pretstavku protivnu Konkordatu. Kad je u jeseni g. 1936 projekt Konkordata upućen Narodnoj Skupštini na uzakonjenje, Sveti arhijerejski sabor sastao se je na izvanredno zasjedanje, u kom je izradio t. zv. »Primjedbe« na nacrt Konkordata, i s posebnom pretstavkom uputio ih g. Dru. Stojadinoviću, Pretsjedniku Ministarskog Savjeta, 3. XII. 1936. U pretstavci arhijereji ističu, ako taj projekat postane zakonom, da ga oni ne mogu i neće priznati, nego će se proti njemu boriti u zajednici sa svojim sveštenstvom i sa pastvom sa svima raspoloživim sredstvima. »Primjedbe« su štampane u »Glasniku Srpske pravoslavne crkve«, službenom listu crkve, br. 32 i 33 god. 1936 i preštampane zajedno s tekstom Konkordata i raširene po svoj državi.

1. Dr. Stojadinović našao se u neugodnom položaju. Pravoslavna crkva ne odobrava ovakav Konkordat. To znači, da bi ovaj nacrt trebalo nešto preinačiti. To je došlo do izražaja i u Narodnoj Skupštini za vrijeme debate. Pitanje je, s kakvim bi se Konkordatom zadovoljili bilo jedni bilo drugi. Razvoj događaja pokazao je, da su mislili na ono što bi bilo protuustavno i što je nemoguće. Među-

[6] Konkordat pred narodnom skupštinom, Beograd 1937, str. 76.

tim, Vlada Dra. Stojadinovića pokušala je kod Sv. Stolice, da bi se ovaj nacrt podvrgao reviziji, makar u nekim odredbama. Ali Sv. Stolica nije nato pristala. Ona je tražila, kad se je jedna Vlada izjavila, da nema ništa protiv toga nacrta i kad je već potpisan, da se zaključeni Konkordat najprije ratificira, pa će se onda pristupiti reviziji, kao što je običaj u sličim prigodama i kao što je bio slučaj s talijanskim i njemačkim Konkordatom. To je naglasio i narodni poslanik Dr. Milovan Grba u svom govoru 20. VII. 1937. To je i razumljivo; jer, ako, pri sklapanju međunarodnih ugovora, jedna Vlada ne drži do riječi koju je dala druga Vlada u ime svoje države i svoga vladara, onda međunarodni ugovori nijesu uopće mogući. Ipak je Sv. Stolica, preko svoga Nuncija, sada kardinala Hermenegilda Pellegrinetti, kako je izjavio Dr. Stojadinović u svom eksposéu pred odborom za proučavanje predloga zakona o Konkordatu, 8. VII. 1937, dala razjašnjenje o smislu nekih odredaba, koje su neki krivo tumačili. Ali je istom Dru. Stojadinoviću kategorički dala do znanja, da katoličkoj Crkvi nijesu potrebni nikakvi ugovori, pa ni ovaj Konkordat; ako on nailazi na toko velike poteškoće, neka odustane od njega i neka se milioni vjernikâ-katolikâ ostave bez zaštite u svojoj vlastitoj domovini.[7]

2. Pravoslavni arhijereji nadalje su bili protiv ovoga nacrta, jer da je protuustavan, da katoličkoj Crkvi daje više pravâ i povlasticâ, nego ih ima pravoslavna crkva; stoga oni traže, da se ovaj nacrt skine s dnevnog reda, a da se započnu novi pregovori, u kojima će učestvovati i njihovi pretstavnici. Suviše su odredili, da će oni koji budu glasovali za ovaj Konkordat, ako su sveštenici, biti izopćeni iz crkve, ako su svjetovnjaci, da će im se uskratiti krsna slava i crkveni pogreb.

Ovi zahtjevi pravoslavnih arhijereja potpuno su neosnovani i čudni. Najprije, Konkordat nije sporazum za uređivanje međusobnih odnošaja između pojedinih vjeroispovijesti, nego između države i kat. Crkve. Pa kako oni mogu tražiti, da se njih pripusti da učestvuju u pregovorima za taj sporazum? Ako bi se njih pripustilo, s jednakim

[7] Pravoslavlje i Konkordat, Beograd 1937, str. 17 sl.

pravom mogli bi tražiti i moralo bi se pripustiti i predstavnike drugih priznatih vjeroispovijesti: muslimana, židova, protestanata itd., što je zaista nesmisao. Kad je naša država uređivala svoje odnošaje s drugim vjeroispovijestima, pravoslavni arhijereji nijesu ni prstom makli. Otkle sada taj zahtjev, kad ih uređuje s katoličkom Crkvom? Kad je pak država uređivala svoje odnošaje s pravoslavnom crkvom, mi katolici nijesmo ni usta otvorili. Otkle to sada, da se oni stavljaju u naše stvari? Gdje je tu pravo, gdje razbor, gdje zdrava svijest, gdje logičnost? Nije li onda naravna stvar, da Sv. Stolica o tom zahtjevu pravoslavnih episkopa nije dala ni progovoriti?

Posve je neispravna i proizvoljna tvrdnja, da ovaj Konkordat daje katoličkoj Crkvi veća prava i povlastice. nego ih ima pravoslavna crkva. Ovaj Konkordat u svojoj biti isti je kao onaj od god. 1925, pače kao i srpski Konkordat od god. 1914. Obveze Crkve prema državi, koje se u njemu nalaze, ako se usporede s obvezama, koje pravoslavnoj crkvi nameće Zakon o Srpskoj pravoslavnoj crkvi i Ustav Srpske pravoslavne crkve, veće su za katoličku nego za pravoslavnu crkvu. Što se tiče pravâ i povlasticâ, one nijesu nipošto veće nego su dane pravoslavnoj crkvi i drugim vjeroispovijestima. Mora se priznati, da je u tom pogledu ovaj Konkordat bolji od onoga iz god. 1925 i da bolje osigurava prava kat. Crkve, nego onaj. Ali to je stoga, što su kroz to vrijeme uređeni odnošaji s drugim priznatim vjeroispovijestima, pa su prava, koja su data njima, priznata i kat. Crkvi. Više stavaka, koje su u ovom novom nacrtu Konkordata, uzeto je uprav iz Ustava Srpske pravoslavne crkve. Pa i sama riječ »misija« Crkve, koja se nije nalazila u nacrtu od god. 1925, i radi koje se digla tolika galama, uzeta je iz čl. 63 i 64 Ustava Srpske pravoslavne crkve.[8]

[8] Čl. 63 glasi: »Sveti arhijerejski sabor, čiji je zadatak obeležen u članu 51. ovog Ustava:... 2. uređuje **unutrašnju i spoljašnju misiju** Crkve radi utvrđenja, odbrane i širenja pravoslavne vere i čistote hrišćanskog morala; ustanovljava za to potrebne organe i osniva potrebne zavode, ustanove i udruženja«.

Čl. 64: »Sveti arhijerejski sinod po svojoj nadležnosti koja je obeležena u čl. 53. ovog Ustava: ... 3. stara se o širenju pravoslavne vere i rukovodi poslovima **unutrašnje i spoljašnje crkvene misije**«.

To je i moralo biti, jer su sve priznate vjeroispovijesti, po Ustavu čl. 11, st. 1, ravnopravne; i da se nije tako učinilo, to bi bilo nepravedno i protuustavno. To je u skladu i s izjavom, koju je blagopok. kralj dao svom savjetniku pri izradbi nacrta Konkordata Karlu Loiseau, kad mu je rekao: »Čim mi garantujemo raznim veroispovestima postupanje potpune jednakosti, katolicizam automatski iskorišćuje sve ono što naši nacionalni običaji daju srpskoj crkvi«.[9] Stoga dobro kaže londonska revija »Month«, sv. za sept. 1937: »Nepravedno je tvrđenje koje čine protivnici Konkordata, da taj Konkordat pretstavlja izdajstvo države i pravoslavne crkve. To je nepravedno i prema blagopokojnom kralju, i može da se ponavlja samo iz zlobe ili iz namjernog ignoriranja činjenicâ. U stvari jugoslavenski Konkordat ne razlikuje se mnogo od Konkordata koji je ratificirala srpska skupština u Nišu g. 1914.«

Vlada je više puta pokušala i usmeno i pismeno, da bi odvratila pretstavnike pravoslavne crkve od njihova neprijateljskog stava prema Konkordatu. Dr. Stojadinović uvjeravao je episkope, da Srpska pravoslavna crkva neće od Konkordata imati nikakve štete, jer se on nje uopće ne tiče; da katolička Crkva neće dobiti nikakve veće povlastice od pravoslavne crkve. Pače na sastanku Svetog arhijerejskog sabora, komu je i on bio prisutan, ponudio je episkopima, da će Zakonu o Konkordatu dodati još jedan član, koji pravoslavnoj crkvi garantuje sve ona preimućstva, koja bi možda dobila katolička Crkva, a ne bi ih imala pravoslavna, samo da se ne protive Konkordatu, koji je tako potrebit državi. Sudbonosno je za stvar bilo, što je sutradan nakon te sjednice patrijarh Varnava pao na bolesničku postelju, s koje nije više ustao, pa se pregovori s crkvom nijesu mogli nastaviti. Dr. Stojadinović ispunio je obećanje i dodao projektu Konkordata član 3, koji glasi: »Shodno odredbi čl. 11 Ustava o ravnopravnosti vjeroispovijesti ovlašćuje se Ministarski savjet, da na predlog Ministra Pravde, može putem naredbe sa zakonskom snagom dati i drugim zakonom priznatim vjeroispovijestima prava i povlastice, koja su data ovim Konkordatom Rimokatoličkoj crkvi, a u gra-

[9] »L' Europe Nouvelle«, 10. VIII. 1935.

nicama učenja, tradicija i stvarnih potreba dotičnih vjeroispovijesti«. Ovaj čin mogao je zadovoljiti svakoga koji dobro misli; ali pravoslavni arhijereji nijesu promijenili svoga držanja, pače su, nakon glasanja u skupštini, primijenili kazne svima kojima su se bili zaprijetili, isključivši ih iz crkve i lišivši ih krsne slave i crkvenog pogreba.

3. Našoj Crkvi potrebit je Konkordat

Iako katoličkoj Crkvi nije apsolutno potrebit Konkordat, te ona može i bez njega živjeti, kao što je slučaj u onim državama, gdje nema Konkordata, ipak joj je Konkordat koristan i potrebit za normalan život i razvitak, te da se izbjegnu sukobi s državnom vlašću.

Ima pitanjâ, koja su čisto vjerskog karaktera, kao što ih ima koja se odnose samo na državu. Kao što sama država rješava čisto državna pitanja, tako i Crkva rješava čisto vjerska pitanja. Ali ima i pitanja, koja nijesu ni čisto vjerska ni čisto državna, jer ulaze u područje jedne i druge vlasti. To su t. zv. mješovita pitanja. Njih ne može da riješi ni sama država, nego se imaju riješiti međusobnim sporazumom, a taj sporazum kanonsko i međunarodno pravo nazivlje Konkordat.

Ta mješovita pitanja, odnosno predmet Konkordata uglavnom jesu:

1 Sloboda Crkve u vršenju njezine božanske misije, t. j. slobodno vršenje njezina vanjskog i nutrnjeg djelovanja za slavu Božju, dobrobit Crkve i spasenje duša;

2. Utvrđivanje granica biskupijâ i nadbiskupijâ u državi;

3. Postavljanje biskupâ i nadbiskupâ i drugih crkvenih dostojanstvenika;

4. Uzdržavanje crkvenih službenika kao i materijalna potpora države Crkvi;

5. Prava i povlastice klerikâ, redovnikâ i drugih crkvenih osoba;

6. Crkvena dobra, koja su privatnici pod zaštitom države ili koja je sama država prisvojila ili namijenila drugim necrkvenim svrhama;

7. Sloboda osnivanja, širenja i rada redovničkih i drugih vjerskih zadruga, u novije doba i društava Katoličke Akcije;

8. Sloboda općenja bilo crkvenih lica bilo pojedinih vjernika sa Sv. Stolicom;

9. Odgoj svećeničkog i redovničkog pomlatka kao i potpora države pri tome;

10. Prava Crkve na vjerski i moralni odgoj u školi i van škole, kao i pravo osnivanja i uzdržavanja konfesionalnih škola;

11. Prava Crkve na vjerske zgrade, kao crkve, kapele, samostane, groblja i ostalo, te na sticanje, posjedovanje i upravljanje vlastitih dobara;

12. Prava Crkve na brak, koji je ne samo privatni ugovor, nego i sakramenat, pa je od važnih posljedica koliko za državu toliko i za Crkvu.

Neka od ovih pitanja, kao n. pr. određivanje granicâ biskupijâ i nadbiskupijâ, strogo govoreći, molga bi sama Crkva da riješi. Ali, budući da ona zasijecaju i u interese države, Crkva neće da ih rješava bez sporazuma s državnom vlašću, naročito kad između njih postoje prijateljski odnošaji. Neka pak pitanja ne može sama riješiti, a da ne izazove negodovanje i sukob sa strane države. Stoga joj je potrebit sporazum s državnom vlašću.

Primijenimo li ovo našem slučaju, onda je očito, da je našoj Crkvi potrebit Konkordat, tim više što između naše Crkve i naše države sada postoje načelno, a djelomično i stvarno prijateljski odnošaji; jer, iako više nijesu pravno na snazi pojedini Konkordati, što su za stanovita područja bili sklopljeni između Sv. Stolice i vladarâ koji su na dotičnim područjima vladali, ipak ih se stvarno drži i Sv. Stolica i naša država, dok se ne sklopi novi Konkordat zajednički za cijelu državu.

Iz ovoga slijedi također, da je našoj Crkvi potrebit Konkordat za miran i normalan rad i razvitak. Bez rješenja onih mješovitih pitanja ne može biti mirnog i normalnog života i napretka Crkve; pa je u interesu Crkve da se ta pitanja što prije i što povoljnije riješe, odnosno da se što prije sklopi povoljan Konkordat između naše države i naše Crkve.

4. Kraljevini Jugoslaviji potrebit je Konkordat

Ako je Konkordat koristan i potrebit katoličkoj Crkvi, on je još korisniji i potrebitiji našoj državi, i to s nutarnjih i s vanjskih razloga.

1. Najprije našoj državi potrebit je Konkordat s istoga razloga s koga i Crkvi, t. j. *radi rješenja zajedničkih pitanja i uređenja međusobnih odnošaja.*

Neki su političari, iz skupštinske opozicije, za vrijeme diskusije o Konkordatu, naglasivali, da bi država mogla sama na svoju ruku da zakonom uredi svoje odnošaje prema kat. Crkvi. Oni puštaju s vida, da se tu radi o mješovitim ili zajedničkim pitanjima, za koja nije nadležna ni sama država kao što nije nadležna ni sama Crkva. Koja bi pak država htjela da ih riješi na svoju ruku, tim bi pokazala, da između nje i Crkve ne postoje prijateljski odnošaji i da su među njima sukobi neizbježivi. Kod nas pak takav način rješavanja ovog pitanja nije moguć ne samo stoga, što naša država stoji na stanovištu prijateljstva s priznatim vjeroispovijestima; nego i stoga, što su već s drugim priznatim vjeroispovijestima uređeni odnošaji na temelju međusobnog sporazuma, pa se, dosljedno, na taj način imaju urediti i s našom Crkvom.

Drugi su isticali, da nije potrebno pregovarati sa Sv. Stolicom, da bi se mogao Konkordat sklopiti i s pretstavnicima naše Crkve u državi, na pr. s Pretsjedništvom Biskupskih konferencija. Ovi političari polaze s pogrješnog stanovišta. U našoj državi nema jedne zakonodavne i administrativne vlasti, koja bi bila zajednička svima katolicima u državi. Biskupske konferencije, koje se kod nas sastaju od početka države i koje u stanovitim slučajevima nadoknađuju nedostatak jedne takove vlasti, nijesu po kanonskom pravu predviđeno zakonodavno i administrativno tijelo, kao što je Sv. Stolica dala razumjeti našoj Vladi, kad je ova predlagala, da se Konkordatom utvrdi, da je zagrebački nadbiskup stalni Pretsjednik Biskupskih konferencija. Zaključci Biskupskih konferencija vežu pojedine biskupe, odnosno njihove vjernike samo utoliko ukoliko ih dotični biskupi usvoje za svoje biskupije. Ali sve kad bi i bile Biskupske konferencije kanonsko zakonodavno i admini-

strativno tijelo u našoj državi, ipak se Konkordat ne bi mogao sklapati s Predsjedništvom Biskupskih konferencija, jer Konkordat spada u t. zv. causae maiores, koje su, po kan. 220, pridržane Sv. O. Papi,[10] te ih rješava on osobno ili preko svojih opunomoćenika.

Naša država, dakle, ako želi da uredi svoje odnose s katoličkom Crkvom, nužno treba da pregovara sa Sv. Stolicom.

Našoj je pak državi svakako potrebit Konkordat. Kod nas je stanje između Crkve i države još potpuno nesređeno, kako je istakao u svom govoru u skupštini 19. VII. 1937 narodni poslanik Dr. Milan Miškulin. Gotovo svi se sjećamo nekdašnjih režima i koliko je kat. Crkva pod njima pretrpjela: koliko joj je, na pr. dobara otela t. zv. agrarna reforma; kako su njezina vjerska udruženja bila naprosto zabranjivana i dokidana bilo u školi bilo van škole; kako je svećenstvo bilo sumnjičeno kao antidržavno; kako su bili favorizirani otpadi od katoličke Crkve, na svaki način onemogućivani organizirani katolici, zapostavljani katolički činovnici, itd. Dr. Milan Lanović, višegodišnji referent i načelnik katoličkog odjela u nekdašnjem Ministarstvu Vjera, pisao je god. 1925 u svojoj brošuri »Konkordat Jugoslavije s Vatikanom« (str. 46), da pojedini naši državnici »u pobijanju katoličke Crkve gledaju jedan od glavnih zadataka naše državne politike«. Isti je Dr. Miškulin u svom spomenutom govoru naveo, da su naši biskupi ne rijetko upućivali državnim vlastima pretstavke, žalbe, pa i formalne proteste radi njihova držanja prema katoličkoj Crkvi; a mi znamo, da je bilo slučajeva, kad pojedini državni organi ne samo nijesu uvažavali njihovih pretstavaka, žalbe i protesta, nego ih nijesu htjeli ni saslušati!

Konkordatu je svrha da ovo stanje sanira, da odaleči neprijateljske zakone i naredbe, koje, iako se sada onako ne primjenjuju, ipak su još na snazi, pa se mogu opet primijeniti i izazvati trvenja, sukobe i neprijateljstva; odnosno Konkordatu je svrha da između Crkve i države uspostavi prijateljske odnošaje, harmoniju i međusobnu suradnju za opće

[10] Kan. 220: »Gravioris momenti negotia quae uni Romano Pontifici reservatur sive natura sua, sive positiva lege, causae maiores appellantur.«

dobro naroda. Tu svrhu naglasio je i g. B. Jevtić u svom navedenom govoru kao Ministar Pretsjednik i Ministar Vanjskih poslova, kad je najavio, da su pregovori za Konkordat privedeni kraju i dodao: »Od kolike će obostrane koristi, moralnog spokojstva i značaja to biti, nije potrebno naglašavati. *Međusobno neopravdano nepoverenje koje je godinama vladalo* zamenić će se prijateljskim odnosima i saradnjom«.

2. S druge strane, našoj državi potrebit je Konkordat sa Sv. Stolicom *radi izjednačenja zakona.* U našoj državi ima na njezinim raznim područjima 6 različitih pravnih stanja, s kojima su privremeno uređeni odnošaji između Crkve i države u dotičnim krajevima. U Hrvatskoj i Slavoniji postoji konkordat, sklopljen 18. VIII. 1855 između austrijskog cara Franje Josipa I i Pape Pija IX, koji, iako je dokinut g. 1870 za druge krajeve, ipak je tu ostao na snazi, ukoliko neke odredbe nijesu izmijenjene kasnijim zakonima. U Dalmaciji i Sloveniji, nakon dokinuća konkordata, vrijedi zakon od 7. V. 1874 o uređenju vanjskih pravnih odnosa kat. Crkve, kojega se je Sv. Stolica, iako ga nije priznala, ipak u praksi za nevolju držala. U Vojvodini i Međumurju važi mađarski interkonfesionalni zakon iz god. 1868 kao i posebni zakoni o braku, o religiji djece, o državnim maticama i o slobodi vjeroispovijedanja. U Bosni i Hercegovini postoji t. zv. bosansko-hercegovački sporazum, sklopljen između austrijskog cara Franje Josipa I i Pape Lava XIII, s kojim se uređuje ordanizacija posebne bosansko-hercegovačke crkvene pokrajine. U Crnoj Gori drži se Konkordat sklopljen 18. VIII. 1886 između crnogorskog kneza Nikole i Pape Lava XIII. U Srbiji vrijedi konkordat sklopljen između srpskog kralja Petra i Pape Pija X 24. VI. 1914, a ratificiran u Nišu 26. VII. iste godine.

Svršetkom svjetskog rata, a stvaranjem kraljevine Jugoslavije ovi su konkordati izgubili pravnu snagu, jer su prestali čimbenici, s kojima su bili sklopljeni, naime prestali su postojati austrijski car, srpski i crnogorski kralj; i jer su izmijenjene prilike, za koje su bili sklopljeni, naime prestale su kao samostalne države Srbija i Crna Gora i ujedinile se s Hrvatskom i Slavonijom, Dalmacijom i Slovenijom, Bosnom i Hercegovinom, Međumurjem i Prekomur-

jem, Bačkom i Banatom u jednu novu državu Jugoslaviju. Prestanak ovih konkordata spomenuo je 21. XI. 1921 i Papa Benedikt XV. naglasivši, da države, koje su nastale na područjima nestalih država ne mogu za se svojatati povlasticâ, koje je Sv. Stolica tim konkordatima udijelila vladarima nestalih država. Ipak u praksi i Crkva i država drže se obvezâ preuzetih u dotičnim konkordatima gledom na područja, za koja su bili sklopljeni, dok se ne dođe do novog sporazuma, zajedničkoga za čitavu državu.

Međutim, nije znak dobro uređene države, ako na njezinu području postoji više zakonodavstva za ista pitanja, a različitost zakona ne olakoćuje, nego naprotiv oteščava normalni rad i razvitak države. Stoga svaka mlada država nastoji da tu raznolikost zakonâ otstrani, da sve zakone dovede u sklad, i za čitavo područje stvori jedinstveno zakonodavstvo. Naša država to provađa na raznim poljima državnoga života i već imamo dosta zakonâ, s kojima je izjednačeno i za cijelu državu stvoreno jedinstveno zakonodavstvo. Potrebno je, da se to provede i na državno-crkvenom polju, a to se postizava Konkordatom. »Bilo je stoga potrebno, piše André Nicollet u pariskom listu »Je suis partout«, 1. X. 1937, bilo je potrebno izjednačiti zakonodavstvo, koje se odnosilo na katolike u raznim djelovima kraljevine, i obezbijediti im mjesto, na koje su imali pravo«.

3. Našoj državi potrebit je Konkordat, da provede ustavno načelo o *ravnopravnosti konfesijâ*. Naš Ustav čl. 11, st. 1 kaže: »Ujemčava se sloboda vjere i savjesti. Usvojene vjeroispovijesti ravnopravne su pred zakonom.« Time je zajamčena, osigurana, odnosno naređena ravnopravnost priznatih vjera kod nas; ali tu ravnopravnost, kako je lijepo istakao Dr. Miškulin u svom spomenutom govoru, treba izgraditi. Vjersku ravnopravnost treba u djelo provesti. Mi smo imali više puta prigodu čuti, još otkad je vidovdanski Ustav stupio na snagu, da su kod nas sve vjere ravnopravne i da uživaju jednaka prava. To je neispravna tvrdnja. Po Ustavu koliko vidovdanskom toliko septembarskom, od 3. IX. 1931, sve priznate vjere moraju biti ravnopravne i moraju uživati jednaka prava; ali one stvarno nijesu bile ravnopravne niti su uživale jednaka prava. Ustav sadrži temeljne odredbe, na kojima se država osniva. Ali te odredbe treba razgraditi, t. j. treba ih u djelo provesti posebnim zakonima. Što se tiče ravnopravnosti vjerâ, treba sa svakom vjerom urediti odnose prema njezinoj prirodi i obezbijediti joj prava i uvjete za samostalan rad, razvijanje i napredak. Tvrditi pak, da je ravnopravnost konfesijâ u djelo provedena, dok još s nijednom nijesu uređeni odnošaji ili su uređeni samo s nekima, može li biti ispravno?

Kod nas se još ne može govoriti o ravnopravnosti konfesijâ ili barem ne o ravnopravnosti katoličke vjere s drugim konfesijama. Nju treba da provede Konkordat. Neravnopravnost katoličke vjere s drugim priznatim konfesijama posebno je naglasio sam Pretsjednik Ministarskog Savjeta i Ministar Vanjskih Poslova Dr. Milan Stojadinović u svom spomenutom govoru pred odborom za proučavanje predloga zakona o Konkordatu, 8. VI. 1937. On veli: »Kad se govori o toj ravnoteži i ravnopravnosti, potrebno je naglasiti, da je zakonom od 1929 god. Srpskoj pravoslavnoj crkvi priznat jedan niz prava i povlastica, koje druge veroispovesti, a specijalno rimokatolička i muslimanska nisu uživale, i to muslimanska sve do 1936 godine, kada je njen položaj regulisan, a *rimokatolička ni do danas, i tek novi Konkordat ima u stvari da ustanovi tu ravnotežu svih triju vera kod nas ... Mi dakle tek sa novim Konkordatom postižemo tu versku ravnopravnost*, o kojoj je reč u našem državnom Ustavu i koju stalno ističemo skoro već 20 godina. To je, gospodo, istina, sušta istina«.

Tako Ministar Pretsjednik i Ministar Vanjskih Poslova. Može li se stvar izraziti jasnije? To je isto ponovilo više narodnih poslanika za vrijeme debate o Konkordatu u Skupštini, a ponovio je i Ministar Pravde Dr. Nikola Subotić, naglasivši u svom eksposéu pred Narodnom skupštinom, 19. VII. 1937, da se kod nas ustavno načelo o ravnopravnosti vjera nije primjenjivalo nego vrijeđalo. On veli: »I odveć je očigledna štetnost za vrhovne državne interese, koju bi donosilo produženje izuzetne nesređenosti rimokatiličke Crkve. *Ova se nesređenost izjednačuje sa postojanim vređanjem ustavnog načela o ravnopravnosti usvojenih veroispovesti.*«

I strana je štampa naglasila, da Konkordat ima za svrhu, da uspostavi ravnopravnost katoličke Crkve s drugim priznatim konfesijama. Tako, između ostalih, pariski, inače protestantski list »Le Temps«, 25. VII. 1937 piše: »Konkordat ima da izmijeni jedno stanje, koje je stavljalo katoličku Crkvu u Jugoslaviji u podređen položaj prema drugim vjerama«. Jednako »L' Echo de Paris«, 26. VII. 1937: »Konkordat ima za cilj da učini kraj nejednakosti«. Češki »Lidove Noviny«, Brno, 16. VII. 1937: »Katolička Crkva treba ovim Konkordatom da dobije željenu uzakonjenu ravnopravnost«.

Ovdje bih ja sebi dozvolio jednu digresiju. Ako se neki bore protiv toga da mi katolici dobijemo vjersku ravnopravnost, zar će nam oni dati ravnopravnost na drugim poljima državnoga života? To je isključeno. Pa kako se onda može naći političara, koji od takovih ljudi očekuju političku, ekonomsku, financijalnu, prosvjetnu, vojničku i drugu ravnopravnost?

4. Našoj državi potrebit je Konkordat *radi utvrđenja državnih granica.* Kad je nastala naša država, poda nju su došli neki krajevi, koji su pripadali austrijskim i mađarskim biskupijama, kao sekavskoj, krškoj, somboteljskoj, kaločkoj, čanadskoj i pečuhskoj. Pravno, oni još i sada pripadaju dotičnim biskupijama, premda su stvarno podređeni privremenim apostolskim administracijama, kao Bačkoj u Subotici, banatskoj u Vel. Bečkereku ili Petrovgradu, djakovačkoj za Baranju i sjevernu Slavoniju, mariborskoj za krajeve sekavske, krške i somboteljske biskupije. Budući da se ovo pitanje rješava Konkordatom, to je od kapitalne važnosti za našu državu, da se Konkordat što prije sklopi, da se konačno utvrde naše državne granice i od pograničnih državljana odaleči pomisao o prolaznosti sadašnjeg državnog uređenja i aspiracijâ za povratak k državnim cjelinama, kojima su nekoć pripadali. Na taj razlog mislio je Ministar Pravde Dr. Subotić, kad je naglasivao, da vrhovni državni interesi traže, da se što prije sklopi Konkordat sa Sv. Stolicom. Na to je pravio aluziju u svom drugom govoru pred Narodnom skupštinom, 21. VII. 1927, kad je rekao: »I sad, molim vas, može se naći nepameti u onome,

što sam ja u svom izlaganju onako dosta uvijeno rekao, da je *štetno za nas ako se podržavaju te pripadnosti izvjesnih djelova naše zemlje biskupijama koji su na strani*«.

Isti je razlog, pored ostalih, navela i češka »Narodni Republika«, Prag, 6. VIII. 1937, kad je pisala: »Pravoslavna crkva zaboravlja na to da je Konkordat s katoličkom Crkvom sklopljen u interesu jedinstva Jugoslavije, čije bi katoličke zemlje, Hrvatska i Slovenska, bile stalno uznemirivane iredentom, koja se zasnivala i na vjerskim osjećajima naroda, kome je stalno naglasivana prevlast srpskog pravoslavlja. Redovni Konkordat s Rimom bio je državna potreba. Kad to vodstvo Srpske pravoslavne crkve ne može da shvati, *onda je očigledno da ne želi jedinstva Jugoslavije i izmirenja s katoličkim Hrvatima*«.

5. Zašto se vodstvo pravoslavne crkve protivi Konkordatu

Kad je Konkordat između naše države i Sv. Stolice tako potrebit našoj državi i kad ga traže njezini vitalni interesi, pita se, zašto mu je vodstvo Srpske pravoslavne crkve ipak tako protivno. Razlog nekog povlašćivanja katoličke Crkve nad pravoslavnom ne postoji, kako je već rečeno. A koji onda?

Neki misle, da je po srijedi politika. Taj razlog postoji kod skupštinske opozicije, koja je htjela da preko Konkordata, odnosno s pomoću pravoslavne crkve obori Stojadinovićevu Vladu. Taj su razlog navele i strane novine, kao »Dresdener Neueste Nachrichten«, 17. IX. 1937: »Osporavani državni ugovor sa Sv. Stolicom samo je pretekst političkih protivnika »sistema«, koji zaobilaznim putem vjerske borbe žele da smrtno pogode Stojadinovićevu Vladu«. Slično i bukureštanski list »Le Moment« od 23. VIII. 1937. On pita: »Odakle ova netrpeljivost, ovaj fanatizam i, najzad, to protivljenje najvećim zadacima nacionalne države?« I odgovara: »Odgovor je prost. Srpska pravoslavna crkva ovoga puta radila je pod utjecajem stranih elemenata s jedne strane, i pod utjecajem opozicije s druge strane. Želja da se obori Vlada Stojadinovića pokazuje nam zašto opozicija ima interesa da podstiče crkvu na ofenzivu«.

Istu misao, da bi politika ovdje igrala glavnu ulogu, izrazili su i neki naši političari. »Nova Evropa«, promatrajući držanje vodstva Srpske pravoslavne crkve, konstatira: »Kogod ovo promatra mirnim i nezamućenim pogledom, ne može a da ne uoči da tu nisu »čista posla«, da tu ne mogu biti po sredi verski razlozi i interesi Crkve. Tu je očigledno po sredi, ili bolje pozadi, politika, čista profesionalna politika« (Knjiga XXX, br. 9, str. 289).

Ipak, po našem mišljenju, to nije glavni razlog. Taj razlog, isto kao i želja stanovitih arhijereja da budu izabrani za patrijarha, mogu da razjasne demagošku agitaciju, koju su neki arhijereji pravili i koju i sada prave protiv konkordata; ali oni ne mogu da objasne držanja većine pravoslavnih arhijereja. Po našem mišljenju, razlog njihovoj općoj borbi protiv Konkordata stoji u tome, što oni neće da katolička Crkva bude s njihovom ravnopravna. Evo zašto tako mislimo.

Pravoslavna je crkva sve do svršetka rata bila državna crkva. Ona je u srpskom narodu još pod Turčinom igrala vodeću ulogu. U kraljevini Jugoslaviji izgubila ju tu ulogu. Dok je prije rata ona bila gotovo jedina vjera u državi, jer su sve druge sačinjavale samo neznatnu manjinu, u Jugoslaviji našla je uza se više drugih jakih konfesija, od kojih je katolička s njom brojčano gotovo jednaka. U takovom stanju stvari ona nije mogla biti više državna vjera, pa se je naš Ustav stavio na stanovište, da nijedna vjera nije državna, ali da su sve priznate vjeroispovijesti ravnopravne pred zakonom. To ona ne može nikako da pregori. Kad je naša država uređivala svoje odnošaje s drugim vjeroispovijestima, ona se nije makla, jer te vjeroispovijesti ne predstavljaju za nju ništa ne znače. Isto tako, dok se je katolička Crkva ravnala konkordatima, koji su vrijedili na pojedinim područjima, ona je šutjela; jer je takav položaj katoličke Crkve odgovarao položaju narodne manjine. Ali, kad se radi o tome da se uredi položaj katoličke Crkve za cijelu državu, po kome ona neće više imati značenje narodne manjine, nego će biti izjednačena s pravoslavnom crkvom, pravoslavna crkva diže se i hoće da to osujeti, kako bi i dalje zadržala vodeću ulogu.

To su zapazile i strane novine. Tako spomenuti londonski »Month« piše na istom mjestu, kako je pravoslavna crkva bila pobornica hrišćanske vjere za vrijeme petstoljetne otomanske uprave. Pa nastavlja: »Tijesno vezana sa srpskim narodom, njoj nije lako da napusti prerogative kao nacionalne crkve u Jugoslaviji. Konkordatom se ipak zvanično priznaje, da je katolička vjera isto toliko vjera nacionalnih tradicija u Jugoslaviji kao što je i pravoslavna vjera, a to je teško za pravoslavne Srbe staroga kova, da usvoje. Raniji sistem njima je odgovarao, jer sve dotle dok je katolička Crkva i dalje ostajala regulisana pokrajinskim sporazumima s državom, njen položaj de facto bio je položaj crkve koja pripada nacionalnoj manjini«. Malo prije toga rekao je: »Srpski Konkordat koji je davao koristi manjini katolika u predratnoj kraljevini Srbiji nije nikada pretstavljao opasnost za Srpsku pravoslavnu crkvu, koju opasnost ona predviđa u jugoslavenskom Konkordatu, kojim se 5 milijona katolika u zemlji stavljaju na istu nogu sa 6 milijona pravoslavnih.«

Slično i praški »Lidovi Listy«, 4. VIII. 1937: »Srpska pravoslavna crkva bila je ne samo vjerski, već i politički pretstavnik naroda još za turske vlasti. U novoj državi postala je naravno nosilac velikosrpske ideje. U ravnopravnosti katolika ona vidi dakle oštećenje ne samo u vjerskom, već i u nacionalnom pogledu, jer u Jugoslaviji narodnost i vjera još uvijek vrlo često znače jedno«.

Ista misao izražena je i u spomenutoj pretstavci Svetog arhijerejskog sabora od 13. IX. 1935, gdje se kaže: Kao što je poznato, u bivšim kraljevinama Srbiji i Crnoj Gori, gdje je bez malo celo stanovništvo bilo pravoslavno, *Srpska pravoslavna crkva zauzimala je položaj državne crkve*, dok su se sve ostale veroispovesti koristile državnom tolerancijom. Ratovi za oslobođenje i ujedinjenje proširili su državnu teritoriju i izmenili su verski sastav stanovništva. Zbog toga je državna vlast u manifestu blaženopočivšeg kralja a tada regenta Aleksandra od 6. I. 1919, a zatim uredbom o ustrojstvu Ministarstva vera od 31. VIII. 1919 godine i vidovdanskim i septembarskim ustavom proglasila načelo ravnopravnosti, ili pariteta veroispovesti. *Za zamenu načela državne vere načelom ravno-*

pravnosti nije postojala preka neophodnost. Velike i svima poznate zasluge Srpske pravoslavne crkve za stvaranje države i čuvanje nacionalnosti u vezi sa relativnom većinom njezinih pripadnika davale su joj pravo, da sačuva svoj vekovni istorijski položaj u državi, slično tome kao što su ga sačuvale i posle rata pravoslavne crkve u susednim državama, Grčkoj, Bugarskoj i Rumuniji«. — To znači, da pravoslavna crkva u Jugoslaviji, radi svojih zasluga za državu i radi relativne većine vjernika, ima pravo da sačuva svoj prijašnji položaj, t. j. da bude državna crkva, kao što su državne crkve pravoslavne crkve u Grčkoj, Bugarskoj i Rumunjskoj, a sve druge vjeroispovijesti da se zadovolje s državnom tolerancijom. Vodstvo Srpske pravoslavne crkve zaboravlja, da kraljevina Jugoslavija nije ni bivša ni proširena kraljevina Srbija i da vjerski položaj u Grčkoj, Bugarskoj i Rumunjskoj nije isti kao u Jugoslaviji, da bi na temelju toga moglo za svoju crkvu tražiti privilegirani položaj državne crkve. Ako ćemo govoriti o zaslugama neke crkve za stvaranje kraljevine Jugoslavije kao takove, onda ih daleko više imaju neke druge crkve, na pr. katolička, nego li pravoslavna. Kad vodstvo Srpske pravoslavne crkve toliko naglasuje zasluge svoje crkve za stvaranje naše države i za čuvanje njezine nacionalnosti, znak je, da se još nije oslobodilo velikosrpskih ideja, kojima se je rukovodila srpska pravoslavna crkva u prošlosti i da ih ono misli provađati i u životu kraljevine Jugoslavije. Samo pak naglasivanje velikih zasluga za stvaranje države i čuvanje njezine nacionalnosti kao i relativne većine vjernika, hoće da kaže, da je Srpskoj pravoslavnoj crkvi učinjena krivica, što se je, bez neophodne potrebe, načelo državne crkve zamijenilo s načelom vjerske ravnopravnosti, što je njoj oduzet položaj državne crkve. Ali, jer, radi kraljeve riječi i radi odredbe Ustava, ne može opet doći do toga položaja, vodstvo Srpske pravoslavne crkve bori se sa svima sredstvima protiv Konkordata, po kom bi katolička Crkva postala s njom ravnopravna, e da barem sačuva veći položaj nad katoličkom Crkvom.

Ova konstatacija omogućuje nam da shvatimo svrhu i pravi smisao jedne odredbe Ustava Srpske pravoslavne crkve, koja se odnosi upravo na ovo pitanje. Ta se odredba

nalazi u čl. br. 18 i glasi: Sveti arhijerejski sabor »nastoja-va da se odnos Crkve i Države i međusobni odnosi vera i veroispovesti u Državi *pravilno i bez uštrba po pravoslavnu Crkvu uredi*«. Ako uzmemo u obzir da su se dosada uređivali međusobni odnošaji države i drugih vjera, a da se vodstvo Srpske pravoslavne crkve nije ni maklo; ako uzmemo u obzir da se je mak:o, kad su se počeli uređivati i uzakonjivati odnosi između katoličke Crkve i države — onda je jasno, da je ova odredba Ustava Srpske pravoslavne crkve donesena radi katoličke Crkve, da nju kontrolira, kad bude uređivala svoje odnošaje s našom državom. Nadalje, ako uzmemo u obzir da sporazum postignut između naše države i katoličke Crkve ni najmanje ne vrijeđa prava pravoslavne crkve kao ni bilo koje druge priznate konfesije — što potvrđuje i okolnost da nijedna druga vjeroispovijest nije Konkordatu ni riječi prigovorila — onda je očevidno, da vodstvo Srpske pravoslavne crkve vidi štetu za pravoslavnu crkvu u tome, što Konkordat priznaje katoličku Crkvu ravnopravnom s njome u našoj državi; odnosno jasno je, da ona neće da katolička Crkva bude s njom ravnopravna.

To je konstatirala i strana štampa. Tako, pored ostalih londonski »The Times«, 20. IX. 1937 piše: »Predlog o Konkordatu bio je oštro napadnut od pravoslavne crkve. Vlada je to parirala, dodavši jednu klauzulu kojom se Vladi daje pravo da proširi te koncesije ministarskom odredbom i na druge vjerske zajednice; ali je Srpska crkva i dalje ostala neumoljivo neprijateljska, tvrdeći da ne želi tih koncesija, već da se protivi sporazumu koji rimokatoličkoj Crkvi daje veliku vlast«. »Kölnische Volkszeitung«, 4. VIII. 1937: »Otpor Srpske pravoslavne crkve upravljen je protiv stvarne ravnopravnosti katoličke Crkve«. A Ženevska »La Suisse«, 11. VIII. 1937 kaže: »Zauzimajući otvoreno protivan stav u pitanju Konkordata, pravoslavna crkva, i pored amandmana koji je uveden u njenu korist, u stvari započinje borbu za duhovnu prevlast u državi«.

Nakon svega toga, može li biti ozbiljna tvrdnja dalmatinskog episkopa Ireneja Đorđevića u posljednjoj božićnoj poslanici, da oni nijesu protiv ravnopravnosti braće katolika, nego da su protiv nametnutog konkordata?

Zaključak

Pod uplivom raznih krilatica, svjesnih i nesvjesnih neistina i kleveta kao i nedostojne agitacije, stvoreno je među pravoslavnim vjernicima, naročito u Srbiji, takovo raspoloženje protiv Konkordata, da je jedan naš političar, bivši ministar, rekao, da se u Srbiji nije rodio političar, koji bi se ponovno pojavio s Konkordatom. Izjave koliko Ministra Pretsjednika toliko i drugih Ministara, da je potpisani Konkordat definitivno skinut s dnevnoga reda, odnosno da se pred Narodno pretstavništvo neće donositi ni stari ni korigirani ni novi ni uopće bilo koji Konkordat,[11] ovom našem političaru dale bi pravo.

Vlada je pred vodstvom Srpske pravoslavne crkve uzmakla i odustala od Konkordata, premda ga traže životni državni interesi. Time je za nutrnji i vanjski život države stvorena situacija, koja je daleko teža nego na prvi mah izgleda. Dok se je mislilo umiriti jednu stranu, dalo se je povoda uznemirenju druge strane, i to na način koji teško pogađa ugled države u vanjskom svijetu, a unutra bi za uvijek morao oduzeti nadu u mirno i sretno uređenje države. Što će učiniti naši državnici, da spase ugled države, odnosno da spriječe sve nepoželjno, što bi imalo za ovim uslijediti, ne može se lako reći.

Mi bismo bili veseli, kad bi barem kod većine pravoslavnih arhijereja i vjernika prevladao razbor i pravda; kad bi uvidjeli, da držanje njihova vodstva nije u skladu ne

[11] Posljednja izjava Pretsjednika Vlade i Ministra Vanjskih Poslova Dra. M. Stojadinovića nije tako radikalna. On u pismu upućenu Svetom arhijerejskom saboru 1. II. 1938, Pov. Br. 1861 ne isključuje, nego pretpostavlja da bi se moglo ponovno povesti prigovore sa Sv. Stolicom za uređenje položaja katoličke Crkve. Tu piše:

»Čast mi je potvrditi Vam prijem Vašeg pisma ASBr. Zap. 22 od 31/18 januara tekuće godine i u ime Kraljevske Vlade izjaviti:

1. da ovaj i ovakav Konkordat sa Vatikanom neće više biti iznesen pred Narodno Pretstavništvo na ozakonjenje; i

2. da će Kraljevska Vlada pri svakom budućem sređivanju svojih odnosa sa Vatikanom i pri regulisanju položaja Rimokatoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji u punoj meri respektovati i primeniti državnim Ustavom zagarantovano načelo o ravnopravnosti svih zakonom priznatih veroispovesti u našoj državi«.

samo s našim Ustavom, nego ni s njihovom toliko propovijedanom širokogrudnošću i tolerancijom, kao ni s kanonskim načelima pravoslavne crkve. Ne stavljamo se u pozu, da od naših državnika spasavamo državu i štitimo državne interese, kao što su drugi to činili; ali imamo pravo da pitamo: hoće li naši državnici dopustiti, da se mi katolici ne smatramo pripadnicima ove države, odnosno da budemo građani drugoga reda?

Zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolita Dr. A. Stepinac dao je 14. II. o. g. značajnu izjavu, kojoj je svrha da stišaje duhove i spriječi protestne zborove, koji su se imali održati radi postupka s Konkordatom. Sv. Stolica uložila je 15. II. o. g. protest kod naše Vlade radi sudbine, koju je imao naš Konkordat, koji po riječima Pretsjednika Vlade »neće biti više podnesen na ratifikaciju Narodnom Pretstavništvu«. Shvaćamo težinu položaja, ali ne gubimo nade da ćemo mi katolici, uza sve poteškoće, ipak postati ravnopravni s pravoslavnima, muslimanima, protestantima i židovima u našoj domovini, i da će baš ova vjerska ravnopravnost utrti put našoj ravnopravnosti na drugim područjima našega državnoga života.

O. Bonaventura Dr. Radonić — Makarska:

Nauka Skotova o indiferentnim činima

RÉSUMÉ. — Est ce qu' il y a des actes indifférents? — Il s' agit des actes singuliers, moraux quant à l' objet, mais indifférents quant aux perfections et circonstances ultérieures. — Contre la majeure partie des scotistes l' auteur prouve que, d' après Duns Scot, il n' y a pas d' actes indifférents in specie, mais que tous les actes humains, in specie, sont bons au mauvais ex objecto. — Contre la majeure partie des scotistes et contre les thomistes l' auteur prouve que, d' apres Duns Scot, les actes singuliers sont aussi individuellement moraux ex objecto et indifférents quant à la moralité complète ex circumstantiis. — Examen de l' opinion de St. Thomas et des thomistes et des deux principaux arguments des thomistes. — L' auteur prouve la thèse de Duns Scot: les actes sont moraux ex objecto, mais ils ne le sont pas complètement. — Tout en approuvant les arguments généraux thomistes il nie que leur doctrine puisse suivre de ces arguments. — Il réfute la thèse thomiste per argumentum ad hominem.

Pitanje je velikoga zamašaja. Nije puko cjepidlačarenje, kako neki misle, ili mišljenje zastarjelo, o kome nije vrijedno da se govori u današnja vremena, koja imadu druga teška i neodgodiva pitanja. Dapače je veoma praktično, dodiruje mnoga moralna i asketska pitanja, duboko zadire u čitavi ćudoredni i duševni život. Ispravno shvatanje i riješenje ovoga čvorastog pitanja daje nam jasan i određen pogled u nepregledno polje temeljnih pitanja moralke i askeze i čitave čovječje duševnosti. Po filozofskim i teološkim priručnicima pitanje se rješava često puta veoma površno, a katkada se Skotovo mišljenje potpuno iskrivljuje ili zamjenjuje sa pitanjem kojega skotiste. Stoga ću nastojati da tačno odredim Skotovo stanovište i iznesem njegove dokaze.

O čemu se radi

Kod čovjeka razlikujemo čine, koji uzročno dolaze od razuma i slobodne volje: to su pravi, svojstveni ljudski čini

— *actus humani*. Ali ima čina u kojima ne sudjeluje razum ili slobodna volja, koji se zbivaju pod uplivom mašte, nagona, osjetilnih spoznaja ili u nepažnji. Ti se nazivlju čovječji čini — *actus hominis*; ali po sebi nemaju moralne vrijednosti ni odgovornosti. O ovima, dakle, nije govora, nego o prvoj vrsti ljudskih čina.

Ljudski čin možemo promotriti u njegovoj naravi, po vrsti ili rodu — *in genere, specie, ex obiecto*, kao jesti, piti, šetati, pjevati i slično. Takovi čini po svojoj naravi niti su dobri niti zli, nego indiferentni, tj. mogu postati dobri ili zli prema svrsi i okolnostima koji ih određuju. To je nauka sv. Tome, tomista i mnogih skotista. Neki skotisti tvrde, da je Skot protivan toj nauci: za nj su svi čini po vrsti prema predmetu, *ex obiecto* dobri ili zli, i nema indiferentnih.[1] I ja pristajem uz ovo mišljenje.

Može ljudski čin biti ćudoredno potpuno dobar, ali što se tiče zasluge indiferentan, tj. niti dobar niti zao. To biva kod grješnika, koji nema u duši posvećujuće milosti, a možda i kod pravednika, ako svoja djela ne obavlja pod uplivom milosti Božje.[2] I ovi su čini isključeni iz našega razmatranja.

Neki filozofi i bogoslovci tvrde, da može i savršeni ljudski čin biti ćudoredno indiferentan, jer nema nikakova od-

---

[1] I Suarez tvrdi, da je ovo nauka Skotova, samo što je ispravno ne prikazuje. Suarez veli, da je za Skota drugo dobar čin ex obiecto, a drugo ćudoredno dobar čin. Ali to je neispravna tvrdnja. Za Skota je dobar čin po predmetu i ćudoredan; ali po samome predmetu nije savršeno dobar, nego zajedno sa svim okolnostima. I to je Suareza prevarilo. Vidi F. Suarez, S. J.: Tractatus quinque ad primam secundae D. Thomae, IV 244, 246, Venetiis 1740; Billuart O. P.: Summa S. Thomae sive Cursus theologiae, II² partis pars I, 73, Venetiis 1787; Mastrius, O. M. Conv., Disputationes theologicae in II lib. sententiarium 279, Venetiis 1757; Philippus Faber, O. M. Conv., Disputationes theologicae complectentes materiam de poenitentia 49—55, Venetiis 1623. Ovaj glasoviti skotista na dugo i široko brani mišljenje da je Skot bio za indiferentne čine po vrsti, ali mi se čini, da nije uspio, i da je čitavo dokazivanje nenaravno nategnuto.

[2] Duns Scotus Ioannes, Opera Omnia, ed. Vivès. Parisiis 1891—1895. Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 3, 4 (XIII 435—436); Rep. Paris., ibid. (XXIII 212—213).

nošaja prema ćudorednom pravilu.[3] Ako ima takovih čina, što sumnjam, i te isključujem.

Pojedinačke ljudske čine možemo proizvesti sa svim okolnostima: svrhe, načina, mjesta i vremena. Ovakovi čini po Skotu ne mogu biti indiferentni: nužno su zli ili dobri prema tome kakove su okolnosti.[4] Ni ovi ljudski čini ne dolaze u obzir.

Pojedinački ljudski čini na dva načina mogu biti indiferentni: po svojoj naravi — *per se*, ili nuzgredno — *per accidens* radi neznanja, ili jer se neko drži vjerojatnog skotističkog mišljenja, te prema njemu djeluje. I mnogi tomisti uče, da ima pojedinačkih indiferentnih čina *per accidens*, ali ne pripuštaju po naravi — *per se*. Skot tvrdi, da ima takovih čina po naravi — *per se*.[5] Isključujemo i čine, koji su samo nuzgredno indiferentni.

Ima čina, koji su po svojoj naravi dobri kao dijeliti milostinju siromahu, ili zli kao odnijeti tuđu stvar, ali nisu *ex obiecto* ni potpuno dobri ni potpuno zli, jer dobar čin po naravi mogu učiniti iz zle namjere i on biva zao; a zao čin učinjen iz zle namjere postaje još gori. Skot jasno veli: »Nijedan čin u svojoj vrsti po samom predmetu nije dobar osim *ljubiti Boga*, koja ljubav pada na predmet po sebi dostojan ljubavi, i na neograničeno dobro. A taj čin ne može da bude ćudoredno zao, jer niko ne može (Boga) prijateljskom ljubavlju i radi samoga Njega previše ljubiti. A jedini čin protivan prvomu... sam po sebi je (savršeno) zao ...tj. *mrziti Boga*, koji u nikakovim okolnostima ne može da bude dobar. Dakle, svaki drugi čin, koji se odnosi na koji drugi predmet, jest indiferentan, te može biti dobar ili zao«.[6] O ovakvim činima govori Skot kad tvrdi, da ima pojedinačkih indiferentnih čina. Takovi čini prema Skotovu mišljenju mogu ne biti potpuno ćudoredno dobri, nego

[3] Noldin, S. J., De principiis theologiae moralis 112, ed. undecima, Oeniponte 1914.

[4] Op. Oxon., l. II d. 7 q. unica n. 11 (XII 386—387); ibid., d. 40 q. unica n. 3 (XIII 426); Rep. Paris., l. II d. 40 q. unica n. 3, 4 (XXIII 209—210).

[5] Mastrius, nav. dj. 279; P. F. Henno, O. F. M., Theologia moralis et scholastica, III 98, Coloniae Agrippinae 1718.

[6] Rep. Paris., l. IV d. 28 q. unica n. 6 (XXIV 377).

indiferentni, jer nema zapovijedi ni naravi ni Božje, da ih moramo proizvesti sa svim odgovarajućim okolnostima. Dakle, po Skotu svi su čini po svome predmetu ćudoredno dobri ili zli; ali im ćudorednost nije potpuna.

Tomisti i mnogi skotisti postavljaju drukčije pitanje: da li ima pojedinačkih čina potpuno, obzirom na ćudorednost, indiferentnih ili nema... Tomisti niječu, a skotisti tvrde. Ali ovo je njihovo mišljenje, a ne Skotovo, kako ću u raspravi dokazati. Iz ovoga vidimo, da samo pitanje nije ispravno postavljeno, što nužno rađa zbrku.

Nema indiferentnih čina po vrsti

Indiferentan čin po vrsti ili po predmetu jest onaj, koji razum niti zapovijeda niti zabranjuje niti svjetuje, nego samo dopušta. Jesti, piti, spavati, šetati, pjevati, igrati i slični čini po svojoj su vrsti indiferentni. U tome se slažu tomisti[7] i većina skotista, koji misle da je i Skot bio istoga mišljenja. Drugi pak skotisti, kao Vulpes i Minges, tvrde da ima pojedinačkih indiferentnih čina, ali da su po vrsti svi dobri ili zli,[8] i da je to Skotova nauka. Mislim, da je ova tvrdnja ispravna, što ću nastojati dokazati.

Meni se čini da načela sv. Tome vode k istomu zaključku, premda riječima drugo tvrdi. Sv. Toma veli: »Svakomu činu određuje vrstu predmet. I ljudski čin, koji se nazivlje ćudorednim, dobiva vrstu od predmeta, ukoliko je upravljen na pravilo ljudskih čina, što je razum. Stoga ako predmet našega čina uključuje u sebi štogod što odgovara redu razuma, čin će biti dobar po vrsti, kao dati milostinju siromahu; ako pak uključuje štogod što se protivi redu razuma, čin će biti zao po vrsti kao ukrasti, to jest uzeti tuđe. Ali se događa da predmet čina ne uključuje štogod što se odnosi na red razuma, kao dignuti trijesku sa zemlje, šetati i slično: a takovi su čini indiferentni po vrsti«.[9]

[7] Billuart, nav. mj.

[8] Mastrius, nav. dj. 279; Minges, O, F. M., Joannis Duns Scoti doctrina philosophica et theologica I 401. Ad Claras Aquas 1930. Sveti Bonaventura uči, da ima po vrsti indeferentnih čina. S. Bonaventura, Opera Omnia, l. II d. 41 a. I q. III 943, Quaracchi 1885.

[9] S. Thomas, Summa theologica 1, 2, q. 18 a. 8.

Meni se čini, da ovo načelo ide u prilog našemu stanovištu.

Ljudski čini i po vrsti nužno potpadaju pod nadzor razuma, i nužno mu pristoje ili su protivni. Dakle su nužno ili dobri ili zli. Promotrimo što po svojoj naravi prema zdravu razumu uključuju ovi čini: jesti, piti, odmarati se, šetati, spavati. Po sebi imaju svrhu uzdržavanje i okrepu tijela. To je unutarnja svrha. Pisati, govoriti po svojoj su naravi određeni, da očituju naše misli, želje, osjećaje. Takovi su čini po svojoj vrsti dobri, a ne indiferentni; a loše okolnosti mogu učiniti, da budu zli. Ako promotrimo i ostale čine u njihovoj naravi u odnošaju prema ćudorednom pravilu — razumu, vidjet ćemo, da su po vrsti — *ex genere* ili dobri ili zli. U rješavanju ovoga pitanja, izgleda, uvukla se je neka višeznačnost ovoga načela: neki čini uključuju red razuma, a neki mu se protive, a neki su opet indiferentni. Izgleda, da onaj izraz *»uključuje«* znači: razum zapovijeda ili barem savjetuje; a *»protivi se«* da razum zabranjuje. Ali može i samo pripuštanje odgovarati razumu. Dalje izgleda, da se čini po vrsti indiferentni promatraju odjelito od pravila — zdrava razuma, sami u sebi. Ako jesti i slične čine promatramo u sebi neodvisno od zdrava razuma, nemaju u sebi nikakve ćudorednosti, jer jede i životinja. Ali ako kažemo, da čovjek jede, bez ostalih okolnosti, čin je po predmetu dobar, jer odgovara svomu pravilu — razumu.

U svakome činu treba paziti, komu ga pripisujemo, jer inače ne možemo znati, da li je dobar, zao ili indiferentan. »Ako kažemo: *Boga mora ljubiti*, a ne dodamo, na pr. volja, zapovijed nije potpuno praktična, jer životinja ne mora Boga ljubiti«. [10] Skot veoma zgodno ističe ovu okolnost. Što sam nuzgredno nahrcnuo o mišljenju sv. Tome, to me ne zanima: meni je ovdje glavno, što je Skot mislio.

Skot veli, da je svaki ljudski čin ćudoredan upravo zato, jer mora da je ili prikladan ljudskoj razumnoj naravi ili joj protivan. Isto vrijedi, gledali mi čin po vrsti prema samom predmetu ili u pojedinosti. [11]

[10] Op. Oxon. l. I Prolog. q. 4 n. 37, 38 (VIII 274—275).
[11] Op. Oxon., l. III d. 34 q. unica n. 3 (XV 467).

Skot sustavno niječe indiferentne čine po vrsti, a pripušta pojedinačke. Ovo se mišljenje temelji na samoj metafizici potrebnih sastavnih djelova za ljudske čine. Da li koji čin nekomu pristoji ili ne, rasudit ćemo: *iz naravi onoga, koji djeluje, moći, s kojom djeluje*, i *iz biti samoga čina*. I to se mora rasuditi vlastitim razumom. Prema tomu očito nam biva, da čovjeku pripada razumom poznavati, a ne ticati; dok je to nerazumnoj životinji protivno. [12]

Slično razloži o jelu. Jesti mora da pada na hranu, koja okrepljuje čovjeka, a ne na kamen, koji nema toga svojstva, niti na ono što može služiti za hranu nerazumnim životinjama, nego što se pristoji čovjeku. [13] Dalje veli: »Narav predmeta prvi je zahtjev, koji stavlja čin u ćudoredni red, ne kao razlika specifična, koja ga postavlja u koji stupanj ćudorednosti, nego kao mogućnost, koja može da primi savršenije ćudoredno određenje, jer, kada čin ima predmet, koji se pristoji djelatelju i djelovanju, tada je kadar da dobije ćudoredno usavršenje po prikladnim okolnostima. Radi toga se kaže, da je čin, koji se odnosi na predmet, ćudoredno dobar po rodu — *ex genere*, jer, kako je rod u mogućnosti da primi daljna određenja, tako je dobrota po predmetu prva u ćudorednomu redu, pretpostavlja jedino naravnu dobrotu, a kadra je da primi svako vrstno određenje«. [14]

Istu nauku obrazlaže u opširnom raspravljanju o raznim stepenicama dobrih i zlih čina. Čin može biti ćudoredno dobar po vrsti, pojedinački i što se tiče zasluge. Tomu odgovara trostruka zloća: po vrsti, pojedinačka i što se tiče zasluge. Ali neki čin može biti zao kontrarno i privativno. Privativno je čin zao, ako nema sve okolnosti, koje se zahtijevaju da bude čin savršen. Dati milostinju siromahu prema svim drugim okolnostima, koje se zahtijevaju za dobar čin, ali ne iz dobre namjere, jer na nju, recimo, i ne misli: čin je privativno zao, ali ne kontrarno. Kontrarno bi bio zao, kad bi udijelio milostinju radi isprazne slave Dalje tvrdi, da čin može biti po vrsti dobar, ali radi manj-

[12] Quodlib., q. 18 n. 4, 5 (XXVI 231—232).
[13] Quodlib., ibid. n. 6 (XXVI 236).
[14] Quodlib., ibid.

ka koje okolnosti privativno zao, tj. indiferentan. Može biti ćudoredno potpuno savršen, ipak ne biti zaslužan, jer ne proizlazi iz milosti ili vrhunaravne ljubavi; stoga je pod ovim vidom privativno zao ili indiferentan. O ovoj dvostrukoj indiferentnosti izjavljuje, da će raditi opširnije u posebnoj raspravi.[15] Čin po vrsti — *ex genere* privativno ili kontrarno zao isto je. Dakle, nema indiferentnih čina po vrsti. »Što se tiče zloće po vrsti isto je, ako je uzmemo kontrarno i privativno ... *dobro po vrsti i zlo po vrsti neposredno su suprotni, nema sredine.* Razlog je tomu, što nema čina, koji se ne odnosi na predmet, *a predmet nužno odgovara ili se protivi činu.* I radi toga nužno je po vrsti dobar onaj čin, koji se odnosi na prikladan predmet, ili nužno zao onaj čin, koji pada na neprikladan predmet«.[16]

Naše mišljenje potkrepljuje Skotova nauka o praktičnom znanju. Što je praktična spoznaja? Znanje je praktično, koje upravlja djelovanjem naše volje i komu se ona mora upriličiti u svojim činima, inače je prosto spekulativno.[17] Henrik iz Ganda uči, da naše spoznanje dobiva prvotnu praktičnost od svrhe, a ne od predmeta.[18] Skot na dugo i široko pobija ovo mišljenje i tvrdi, da prva praktičnost našoj spoznaji dolazi od predmeta, a ne od svrhe, dosljedno i ćudorednost naših čina. Može katkada i svrha dati prvu praktičnost našim činima, ali ne kao svrha, nego kao prvi predmet — *primum obiectum.*[19] Neka je spoznaja praktična iz unutarnje svoje naravi, koju dobiva od predmeta.[20] Skot otvoreno veli: »Neistina je, da prva dobrota ćudorednoga čina dolazi od svrhe kao svrhe, ukoliko se razlikuje od predmeta. Dalje ... čin koji se odnosi na sredstva, premda ima svrhu kao okolnost, ipak mu prva dobrota dolazi od predmeta, po komu je po rodu — *ex genere* dobar.[21]

[15] Op. Oxon., l. II d. 7 q. unica n. 12—13 (XII 387—388).
[16] Op. Oxon., l. II d. 7 q. unica n. 12 (XII 387).
[17] Op. Oxon., l. I Prolog., q. 4 per totam (VIII 195—293); l. I d. 38 q. unica n. l. 2 (X 603—608).
[18] Op. Oxon. l. I Prolog. q. 4 n. 10, 11 12 (VIII 220—222).
[19] Op. Oxon. l. I Prolog. q. 4 n. 13 (VIII 229—230).
[20] Op. Oxon. l. I Prolog. q. 4 n. 45 (VIII 290).
[21] Op. Oxon., l. I Prolog. q. 4 n. 44 (VIII 290).

Iz ovoga što smo rekli očito je, da Skot niječe indiferentne čine po vrsti. Nastaje pitanje, kako je većina skotista mogla pristajati uz protivno mišljenje. Mislim da je tomu više uzroka. Prije svega nisu obraćali pažnju na ovo pitanje, jer ga nisu smatrali od velike važnosti, i jer je Skot izričito pobijao mišljenje sv. Tome o ćudorednosti pojedinačkih čina, a ne po vrsti. Poglavito je na skotiste djelovala glavna rasprava o indiferentnosti čina, koju nisu sravnili s ostalom naukom Skotovom. Mastrius i pristaše njegova mišljenja vele, da Skot izričito priznaje indiferentne čine po vrsti u Opus Oxoniense, l. II d. 41 n. 2—5.[22] Ali izgleda, da su se ljuto prevarili. Istina Skot veli, da između savršenih naravnih čina i ćudorednih ima ćudoredno indiferentnih. Ali tu misli na čine potpuno ćudoredne sa svim okolnostima, kako se razabire iz dodatoga razloga, jer *»mogu biti ćudoredno dobri i zli«;* to može po Skotu svaki čin osim *ljubiti i mrziti Boga.*

U raspravi o rađanju djece u ženidbenom braku pita Skot, kakav je to čin: dobar, zao ili indiferentan? Na pitanje jezgrovito i jasno odgovara: »Taj je čin indiferentan. Može se dokazati jednim objašnjenjem, da nije ćudoredno niti zao niti dobar. Onaj je čin po sebi ćudoredno zao, kojega *predmetu protivna je svaka ćudoredna dobrota.* Obratno: *onaj je čin ćudoredno dobar, kojega predmetu protivi se svaka ćudoredna zloća, budući narav čina, što se tiče dobrote i zloće, slijedi narav predmeta.* No predmetu rađanja djece ne protivi se ćudoredna zloća, na pr. ako bi neko rađao s tuđom ženom. Nije mu protivna ni ćudoredna dobrota, naime pošteno rađajući djecu s vlastitom ženom. Dakle, taj čin po sebi niti je ćudoredno dobar niti zao.«[23]

Velike je zamašitosti, što Skot misli pod indiferentnošću bračnoga čina. Da li razumije potpunu ćudorednu indiferentnost i po predmetu, ili samo relativno. O riješenju toga čvora zavisi riješenje pitanja, da li Skot priznaje indiferentne čine po vrsti, ili ih niječe.

[22] Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 2—5 (XIII 434—436).
[23] Rep. Paris., l. IV d. 28 q. unica n. 6 (XXIV 377).

Skot daje autentično tumačenje vlastite nauke: »*Nijedan čin po vrsti nije dobar po samome predmetu, osim ljubiti Boga.* Ta ljubav odnosi se na predmet, koji moramo voljeti radi samoga njega, i koji je neograničeno dobro, koji ne može biti ćudoredno zao, jer ga niko ne može preko mjere ljubiti prijateljskom ljubavi i radi Njega. A jedini čin, koji je protivan ovom, po vrsti je zao, obzirom na isti predmet, naime *mrziti Boga*, koji u nikakvim okolnostima ne može da bude dobar. Dakle, *svaki drugi čin, koji se odnosi na drugi predmet, jest indiferentan i može prema okolnostima da bude dobar ili zao*«.[24]

Iz Skotovih riječi očito je, da ne misli na potpunu ćudorednu indiferentnost po predmetu, nego na indiferentnost, koja se odnosi na okolnosti čina, koje mogu biti dobre ili zle, i prema tome čin dobar ili zao, premda je po vrsti iz samoga predmeta dobar. Da je ovo tumačenje ispravno, proizlazi iz odgovarajućih mjesta u Opus Oxoniense. Čin rađanja djece »nije po sebi zao, ali nije po sebi ni *potpuno* dobar ćudorednom dobrotom, jer nijedan čin nije... *po samome predmetu potpuno ćudoredno dobar, osim ljubiti Boga... jer je taj predmet naša posljednja svrha,* koju moramo radi nje voljeti..., a rađanje djece nije posljednja svrha«.[25] Na drugome mjestu isto izričito tvrdi: »... Nijedan čin nije *savršeno dobar po vrsti* ili iz *samoga predmeta,* nego ljubiti Boga; niti *zao po vrsti,* osim *mrziti Boga:* ni jedan ni drugi čin ne treba dalje određivati«.[26]

Dakle, nesavršeno ćudoredni čini po vrsti za Skota su indiferentni, jer nisu primili po okolnostima potpunu ćudorednost. Na ovu indiferentnost vazda Skot misli, kada raspravlja o ćudorednosti ljudskih čina. Na ovu okolnost mnogi skotisti nisu pazili, stoga su i pripisivali Skotu mišljenje, koje nije njegovo.

Isto dokazuje pozivanje Skotovo u glavnoj njegovoj raspravi na dokaze Aristotelove. Čini pravde kod onoga, koji nema kreposti pravednosti, nisu ćudoredno dobri, jer ne proizlaze iz kreposti. I kod onoga koji ima krepost pravednosti, nije nužno da svi čini proizlaze iz iste, i prema tomu nisu kreposni.[27] Očito je da radi o činima savršeno ćudorednim, a ne po vrsti. Zdrav razum je pravilo ćudorednih čina. Stoga tko ima zdrav razum i prema njemu djeluje, njegovi su čini ćudoredno dobri, premda još nije stekao naviku kreposti. Ovo je stalno Skotova nauka.[28] Tako se ima razumjeti i mjesto gdje Skot veli, da ima indiferentnih čina »etiam secundum *esse,* quod habent in *esse morali*«.[29] I tu je govor o savršeno ćudorednim činima.

Ista se nauka nalazi i u odgovarajućoj raspravi u Opus Parisiense. Skot veli, da po sv. Tomi radi toga ne može biti pojedinački čin indiferentan, na pr. dati milostinju, jer svrha ga čini dobrim ili zlim.[30] Prema Skotovu razlaganju u ovoj raspravi davanje milostinje bez ostalih okolnosti čin je indiferentan po vrsti. Ali na drugim mjestima izrijekom tvrdi, da je *dati milostinju* čin po vrsti ćudoredno dobar.[31] Dakle je *izvan* sumnje da misli na indiferentnost nesavršenih ćudorednih djela po vrsti.

Da je Skot protivan indiferentnim činima po vrsti, slijedi i iz toga, što tvrdi, da čin dobiva prvu ćudorednu dobrotu po vrsti, jer odgovara djelatelju i jer je slobodno proizveden. »Prva dobrota nalazi se u činu radi njegove prikladnosti obzirom na djelatelja, po kom se čin nazivlje ćudoredan, jer je slobodno proizveden. A ovo je zajedničko dobrom i zlom činu«.[32] Iz ovoga slijedi, da i oni čini, koji se odnose na predmet, a isti po sebi nemaju baš kakove posebne prikladnosti obzirom na djelatelja, ipak su ćudoredno dobri, jer su prikladni da na njima slobodno biće okuša vlastitu slobodu, pa mu dosljedno i odgovaraju. Ali je ipak neispravno mišljenje, koje tvrdi, da po Skotu ćudo-

[24] Rep. Paris., ibid.
[25] Op. Oxon., l. IV d. 26 q. unica n. 3 XIX 148).
[26] Op. Oxon., l. IV d. 26 q. unica n. 4 (XIX 148).
[27] Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 2 (XIII 434—435).
[28] Op. Oxon., l. I Prolog. q. 4 (VIII 195—293); l. I d. 17 q. 3 per totam (X 54—101); l. IV d. 14 q. 2 n. 2 (XVIII 50).
[29] Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 4 (XIII 436). Ovo je jedino mjesto, na koje se skotisti protivnoga mišljenja pozivlju, ali bez pravoga temelja.
[30] Rep. Paris., l. II d. 41 q. unica n. 2 (XXIII 211).
[31] Op. Oxon., l. II d. 7 q. unica n. 11 (XII 386—387).
2—4 (XXIII 211—213); Quodlib., q. 18 n. 3—6 (XXVI 230—237); Dr. J. Klein, Zur Sittenlehre des Joh. Duns Skotus u Franz. Studien, Jahrg. 1 (1914) Heft 4, 428—437.

rednost stoji u slobodi čina.[33] Stoji u razmjeru naravi čina, koji se odnosi na neki predmet, prema naravi djelitelja. Dakle nema ljudskoga čina, koji nije slobodan, nema ga, koji nije bar po vrsti dobar ili zao.

Mastrius veli, da bi Skot sam sebi protuslovio, ako bi pripustio pojedinačke indiferentne čine, a ne bi po vrsti, jer svaki pojedinac nužno je dionik naravi svoje vrste.[34] Nema kod Skota protivurječnosti, nego potpuna saglasnost. Skot nigdje ne kaže, da su pojedinački čini potpuno ćudoredno indiferentni i obzirom na predmet — *ex obiecto*. Dapače su svi pojedinački čini ćudoredni po predmetu, a ima ih indiferentnih obzirom na ostale okolnosti: svrhe, mjesta, vremena, načina.[35]

Ovo mišljenje saglasno je s naukom Skotovom o odnošaju vidljivoga svijeta prema čovjeku. »Čovjek je na neki način svrha svih osjetnih bića, jer je Bog stvorio osjetni svijet radi njega.... jer Bog hoće da osjetni svijet služi čovjeku«.[36] Prema tome sve stvari po svojoj naravi u Božjoj misli imaju neku korisnu podređenost čovjeku, i kad ih čovjek obuhvaća razumom i voljom, njegov čin pada nužno na predmet, koji je Božja volja podvrgla čovjeku; a Ona je vrhovno pravilo ćudoređa, pa je dosljedno svaki čin po vrsti ćudoredan. Jedinstvo čitavoga svemira traži, da sva bića stoje u međusobnoj naravnoj podređenosti, a sva su opet podređena čovjeku. Ova jedinstvena podređenost dokaz je onih vječnih uzora — exemplaria, koji se nalaze u Božjem razumu i mjerilo su svega ograničenoga.

Indiferentnost pojedinačkih ljudskih čina — actus humani indifferentes in individuo

Odmah na početku treba tačno odrediti pitanje, o kojem se radi. Iz dosadašnjega razlaganja očito biva, da je

[33] Merkelbach, O. P., Summa theologiae moralis, I De Principiis 107—108, Parisiis 1935.

[34] Mastrius, nav. dj. 279.

[35] Minges, nav. dj. I 431; Dr. Jos. Klein, Zur Sittenlehre des Joh. Duns Skotus u Franziskanische Studien, Jahrg. 2 (1915) Heft. 2, 142—154.

[36] Op. Oxon., l. III d. 32 q. unica n. 6 (XV 433).

Skotov stav prema indiferentnosti pojedinačkih čina drukčiji nego li ga je većina skotista zamišljala. Dosljedno i dokazi tomista moraju smjerati i udarati pravo mišljenje Skotovo, a ne miješati ga s onim većine skotista. Slijedi i to, da shvaćanje indiferentnosti pojedinačkih čina nije istovjetno kod sv. Tome i kod Skota. Sv. Toma niječe potpunu indiferentnost pojedinačkih čina, tj. zabacuje takove ljudske čine, koji u pojedinosti ne bi imali nikakove ćudorednosti. Ovo je mišljenje izravno protivno onomu većine skotista, koji tvrde, da ima ljudskih čina potpuno ćudoredno indiferentnih, ali ne Skotovu, koji drukčije postavlja svoje mišljenje. Skot tvrdi, kako sam, mislim, dokazao, da su svi pojedinački ljudski čini po predmetu ćudoredni; ali ih ima koji nisu savršeno ćudoredni po svim okolnostima, koje se zahtijevaju za potpunu ćudorednost ljudskih čina, te su dosljedno indiferentni. I proti ovom mišljenju stoji stav sv. Tome, koji uči, da mora bar svrha biti dobra ili zla; i prema tomu je čin dobar ili zao, a ne indiferentan. Pitanje je, dakle, da li ima pojedinačkih indiferentnih čina obzirom na savršenu ćudorednost, koju dobiva iz okolnosti, što Skot tvrdi, ili ih nema, kako uči sv. Toma.

Mišljenje sv. Tome i tomista

Sv. Toma uči, da svaki pojedinački čin mora biti dobar ili zao, a srednjega nema. Za obranu ove tvrdnje tomisti donose dokaze iz Sv. Pisma, Svetih Otaca i razuma. Neću se obazirati na dokaze iz Sv. Pisma i Svetih Otaca, jer ih skotisti pobijaju i donose protudokaze iz istih izvora. Pitanje se, dakle, ne može riješiti razlozima iz Objave.

Dokazi iz razuma

Dva su temeljna razloga, na kojima počiva tomističko mišljenje o nijekanju pojedinačkih indiferentnih čina. Prvo: *svaki čovjek mora da djeluje prema svijetlu zdrava razuma*, a drugo: *sva naša djela moraju konačno smjerati na Boga, našu konačnu svrhu.*

Zdrav razum — pravilo ljudskog djelovanja

Razum uređuje sve naše promišljene čine. Svaki promišljeni čin zao je, ako ga ne upravimo prema prikladnoj

svrsi, a dobar je, ako je izveden prema razumnoj svrsi: nema trećega. Ili se čin slaže s razumom, tada je dobar; ili je proti razumu, dosljedno je zao.[37] Svrha ili je dobra ili zla; trećega nema. Svrha ne može biti indiferentna. Djelovati razumno isto je što i upravljati djelovanje na razumno dobro — *bonum honestum;* u protivnom slučaju djelo je protivurazumno i zlo.[38] Ovo načelo sv. Tome tomisti preopširno razvijaju i nastoje ga utvrditi.[39] Iz ovoga slijedi, da čovjek ne smije djelovati radi naslade kao svrhe, jer se to dolikuje nerazumnoj životinji, a ne razumnom biću. Može je tražiti umjereno, podređeno kreposnoj svrsi.

Bog — naša konačna svrha

Drugi temelj tomističkoga mišljenja izvire iz našega odnošaja prema Bogu. Bog je naš Stvoritelj, a mi smo Njegova stvorenja, radi toga dužni smo sva naša djela upraviti na Njegovu slavu. I prema tomu imamo zapovijed Gospodinovu: »Ljubit ćeš Gospodina Boga svoga iz svega svoga srca, iz sve svoje duše i iz sve svoje pameti«.[40] Indiferentnost pojedinačkih ljudskih čina protivi se ovomu našem temeljnom određenju; dosljedno je i njihova mogućnost bezuvjetno isključena.

Mišljenje Skota i skotista

Sv. Bonaventura, Skot i uopće franjevačka škola brane mišljenje o pojedinačkim indiferentnim činima s tom namjerom, da olakšaju put k savršenosti, jaram zakona Božje-
»Pripušta se slaboj i nemoćnoj ljudskoj naravi, da može dje-
vrijeme. I ako čovjek tada ne upravlja na Nj, griješi pro-
»Premda nas je Bog mogao obvzeati, da Mu dugujemo sve

[37] S. Thomas, 1, 2 q. 18 a. X i ad 3.

[38] Tomisti pretpostavljaju, da ima samo dobra svrha ili zla, a nema indiferentne. Isp. Donat, S. J., Summa philosophiae christianae, VII Ehtica generalis 179—180, ed. quarta Oeniponte 1928.

[39] Billuart, nav. dj. 74—76; Noldin, nav. dj. 114; Chr. Pesch, S. J., Praelectiones dogmaticae III 384, ed. quarta Friburgi Brisgoviae 1914; A. Lehmen, S. J., Lehrbuch der Philosophie, IV Moralphilosophie 65—66, Freiburg in Br. 1906; Donat, S. J., nav. dj. 179—181.

[40] Matej, 22, 37—38; Vidi Reiffenstuel, Theologia moralis 11, Venetiis 1727; Lehmen, nav. dj. 66; Donat, nav. dj. 180.

ga učine lakšim, da breme ne bude odveć teško, i da uklone prigodu duševnom nemiru. Sv. Bonaventura izričito veli: »Pripušta se slaboj i nemoćnoj ljudskoj naravi, da može djelovati mnoge takove čine; niti Bog traži u ovome stanju rastrešenosti i bijede, da čovjek sva svoja djela na Nj upravlja. Ipak katkad zahtijeva: kad je tomu mjesto i vrijeme. I ako čovjek tada ne upravlja na Nj, griješi propuštanjem«.[41] Skot je na više mjesta izrazio istu misao.[42] »Premda nas je Bog mogao obvezati, da Mu dugujemo sve što jesmo i što možemo, ipak, *radi prevelikoga milosrđa, videći našu slaboću i težinu za dobro,* nije nas htio redovito obvezati, nego na Dekalog«.[43]

Da budu naša djela ćudoredno dobra, moraju biti pod uplivom ćudorednoga pravila — zdrava razuma; a da budu zaslužna, moraju izvirati iz počela nadnaravnoga života — posvećujuće milosti ili habitualne ljubavi.

Naša djela bivaju ćudoredna po namjeri, koja ih podvrgava razumu — pravilu ćudoređa. Trostruka je namjera: aktualna, virtualna i habitualna. Aktualna je namjera, ako izričito hoćemo nešto da učinimo; virtualna, ako smo jednoć imali izričit čin hoćenja, ali pri izvađanju djela toga se više ne sjećamo, premda na nj upliva; habitualna, ako imamo krepost — habitus, koja nas može prignuti na čin, ali na nj ne upliva: takovu namjeru imamo kad spavamo.[44] Ko ima krepost vjere, kaže se, da habitalno vjeruje, kad spava.[45] Skot tvrdi, da se za ćudorednost naših čina zahtijeva barem virtualna namjera, a nije dovoljna habitualna. Isto vrijedi i za čine, da budu zaslužni.

Ako ne bismo pripustili pojedinačke indiferentne čine, tada bi čovjek morao ili aktualno ili virtualno sva svoja dje-

[41] S. Bonaventura, nav. dj. 944—945.

[42] Vidi O. B. Dr. Radonić, O. F. M., Sinteza Skotove filozofije u Collectanea Franciscana Slavica (Acta Primi Congressus Zagrebiae 1935 habiti) I 242—244, Sibenici 1937.

[43] Op. Oxon., l. IV d. 15 q. 1 n. 7 (XVIII 180); Rep. Paris., ibid. n. 9 (XXIV 227); vidi Radonić, nav. čl.

[44] Skot drukčije shvaća habitualnu namjeru nego drugi bogoslovci. Vidi Noldin, nav. dj. 56—58; Merkelbach, O. P. nav. dj. 63.

[45] Rep. Paris., l. IV d. 6 q. 6 n. 8 (XXIII 632—633); Op. Oxon., ibid. n. 2 (XVI 578).

la podređivati pravilu zdrava razuma i upravljati na Boga; a to je blizu nemoguće slaboj ljudskoj naravi.[46] Nije dosta imati zdrav razum, da čini budu ćudoredno dobri ili uopće ćudoredni, nego treba da je čin i izveden pod uplivom razuma. Za to se zahtijeva, da našim činima prethodi aktualna ili bar virtualna namjera, jer habitualna nema upliva na ljudsko djelovanje.[47]

Isto vrijedi i za vrhunaravne ćudoredne čine. Da naši čini budu zaslužni, nije dosta biti u posvećujućoj milosti ili imati habitualnu ljubav, izvor vrhunaravnoga života, nego treba da posvećujuća milost djeluje na naše čine. To biva, ako aktualnom ili virtualnom nakanom podređivamo naša djela počelu vrhunaravnoga života.[48]

Po načelima sv. Tome dosta je da smo u milosti Božjoj i da učinimo čin ljubavi prema Bogu, kada nas na to veže zapovijed Božja. Tim činom upravljamo sebe i čitavo svoje djelovanje na Boga, i sve što činimo prema zdravom razumu u našu korist upravljeno je na posljednju svrhu i ubraja nam se u zaslugu.[49]

Pristaše sv. Tome zaključuju iz ove nauke, da je mišljenje sv. Tome blaže negoli sv. Bonaventure i Skotovo. — Za nj je čin dobar, koji je prema njihovu mišljenju indiferentan. Na prvi mah, zbilja, izgleda, nauka sv. Tome opravdana, kojoj se ne može razložito prigovoriti. Ali, ako malo dublje zaronimo u dalekosežnost njegove tvrdnje, malo ćemo se zamisliti. Sv. Bonaventura i Skot potpuno se slažu sa sv. Tomom, da su svi naši čini, koje djelujemo prema pravilima razuma ne samo ćudoredno dobri, nego i zaslužni, ako smo u posvećujućoj milosti, i ako u određeno

[46] Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 3, 4 (XIII 435—436). Rep. Paris., ibid. n. 3 (XXIII 212).

[47] Op. Oxon., l. I d. 17 q. 3 n. 12 (X 67); ibid., n. 22—23 (X 82—83); l. III. d. 33 q. unica n. 5, 12 (XV 447); ibid., d. 36 q. unica n. 16 (XV 649—650); Quodlib., q. 18 n. 4 (XXVI 231); ibid., n. 15 (XXVI 248).

[48] Op. Oxon., l. I d. 17 q. 3 n. 12, 22—23 (X 67, 82—83); l. IV d. 6 q. 6 n. 2—4 (XVI 578—588); Rep. Paris., l. II d. 29 q. 1 n. 6—10 (XXIII 145—146).

[49] Vidi razne tekstove sv. Tome kod Ballerini, S. J., Opus theologicum morale, I 106—117, ed. secunda, Prati 1889; Genicot, S. J., Theologiae moralis institutiones, I 42—43, ed. quarta, Lovanii 1902.

vrijeme činom ljubavi sebe i sve svoje predajemo Bogu. To je virtualna nakana, koju oni traže. U tom slučaju nema indiferentnih čina ni u naravnom ni u vrhunaravnom redu. Skot izričito veli: »Po svoj prilici u današnjem stanju nema čina srednjega — neuter između dobra i zla što se tiče zasluge, nego u jednom slučaju, naime kad je *čin ćudoredno dobar, ali ne biva pod uplivom ljubavi.* A razlog je tomu: jer je svak u sadašnjem stanju ili u milosti ili u grijehu. *Ako je u milosti i čini ćudoredno dobro djelo, ono biva pod uplivom milosti, i tako je zaslužno; ako je djelo zlo, očito je da zaslužuje kaznu — actus demeritorius.*«[50] Dakle nije Skotovo mišljenje strože negoli je sv. Tome. Skot jedino isključuje dovoljnost habitualne nakane za ćudoredne i zaslužne čine. Pod habitualnom nakanom u naravnom redu razumije samo imati zdrav razum, a u vrhunaravnom posvećujuću milost ili habitualnu ljubav.[51] Sv. Toma drukčije shvaća habitualnu nakanu.[52] Nije istina, da su svi čini, koje Skot i skotisti smatraju indiferentnim, po mišljenju sv. Tome dobri.[53] Vidjet ćemo, da su kod Skota mnogi čini indiferentni, koji su prema načelima sv. Tome zli.

Mišljenje sv. Tome zahtijeva od ljudi takav način života, koji može biti tek uzor, komu treba težiti, ili komu su dorasli jedino ljudi u pravom smislu sveti: takovi su dostojni štovanja na žrtvenicima. Raditi vazda što razum određuje, podređivati niža dobra višima, ne služiti se stvarima, koje pribavljaju nasladu, nego toliko koliko služi uzdržavanju našega bića, pa bilo to određeno i moralnom širinom, a ne matematskom strogošću; u čitavom biću biti pod strogim nadzorom razuma, inače prijeti Damoklov mač grijeha: ne traži li to od čovjeka herojske žrtve preko čitavoga života?! Da li je ovakav teret i jaram izdržljiv za našu pokvarenu i oslabljenu narav? Neka svak ispita svoj život prema ovome mišljenju, pa će naći i savršeni ljudi dosta građe za pokajanje i uznemirivanje. Bi li odgovaralo zdra-

[50] Op. Oxon., l. II d. 7 q. unica n. 13 (XIII 388).

[51] Op. Oxon., l. II d. 41 q. unica n. 2, 3 (XIII 435); l. IV d. 6 q. n. 2—4 (XVI 578—580).

[52] Vidi Ballerini, nav. dj. 90—117.

[53] Ballerini, nav. dj. 93.

vu razumu, da Bog ovakove zahtijeve stavlja na slaba pleća ljudske naravi? Kako bi se to slagalo s Njegovom dobrotom, ljubavlju i milosrđem? Lako je postavljati uzvišene uzore našemu djelovanju; ali treba omjeriti našu snagu i uskladiti razuman razmjer između nje i uzora, koje mora postići. Inače se gubimo u maštanju i lutamo po neodređenosti.

Ako je tomističko mišljenje ispravno, ne znam čemu služi Dekalog, zapovijedi Crkve i ostale naredbe: dosta je, da razum naređuje: i to moraš slijediti. Zapovijedi bi mogle poslužiti jedino kao objavitelji dužnosti, koje od nas traži razum. U tom slučaju ne bi ih bilo samo deset, nego bezbroj, jer svi diktati razuma bile bi naredbe. Ko bi u takovom stanju ostao živ od tjeskoba savjesti? Ne znam, zašto bi neki diktati razuma bili naredbe, a drugi ne bi. Razum objavljuje i jedne i druge. Mogao bi tkogod odvratiti, da ovi svi diktati razuma ne stoje u jednakom odnošaju prema održanju stvarnog reda i postignuća konačne svrhe. Neki su u nužnoj vezi potrebni, da se održi stvarni red i postigne konačna svrha; drugi su u slobodnoj vezi kadri da bolje ostvare iste ciljeve. Prvi diktati bivaju zapovijedi, a drugi savjeti i pripuštanja. Pitam, da li se protivi zdravu razumu, da zapovijedima, savjetima i pripuštanjima pridodamo i četvrti član: čine, koji po sebi niti ruše niti usavršuju stvarni red i konačnu svrhu? Ne samo da se ne protivi, nego savršeno slaže i sa zdravim razumom i sa slaboćom naše naravi i sa dobrotom Božjom, kako će se razabrati iz čitave rasprave. Dakle, Skot i skotisti priznaju zdrav razum kao ćudoredno pravilo svih ljudskih čina.

Tomisti vele, da čovjek vazda mora raditi prema razumnoj naravi, tj. kako zdrav razum zapovijeda. Isto uči Skot i skotisti. Skot na bezbroj mjesta kaže, da je zdrav razum unutarnje ćudoredno pravilo našega djelovanja. Nema ljudskoga čina bez djelovanja razuma. »Kako nema ljudskoga djelovanja, ako sa znanjem ne djelujemo, tako ne djelujemo ljudski u stvarima što se odnose na svrhu, ako istu ne poznajemo.« [54] Tomisti iz svoga glavnoga načela

[54] Op. Oxon., l. III d. 33 q. unica n. 23 (XV 454—458); ibid. l. I d. 17 q. 3 per totam (X 54—101); ibid. l. II d. 40 q. unica n. 3 (XIII 426—427); Rep. Paris., ibid. (XXIII 210).

zaključuju, da su čini ili prema zdravu razumu, dakle dobri; ili proti, tada su zli. Ali to ne slijedi. Izgleda, da se je u ovakvo razloženje uvukao sofizam, što se zove *petitio principii:* uzimlje se kao dokazano, što tekar treba dokazati. Sofizam počiva na različitom shvaćanju načela o zdravu razumu.

Tomisti vele, da čin ili odgovara zdravu razumu, te je dosljedno dobar; ili ne odgovara, tada je zao. Trećega nema. Skot i skotisti kažu: *razum zapovijeda, svjetuje i pripušta: čin je dobar; zabranjuje, čin je zao.* Tomisti se tu ustavljuju, ali skotisti proširuju djelovanje razuma. Razum može iz razloga spomenutih pripustiti čin našoj slobodi, da mu dademo potpunu ćudorednost ili nepotpunu: u posljednjem slučaju čin je indiferentan, a ipak razuman, jer odgovara razumu. Lijepo veli skotista Faber: »Premda je čovjek dužan u svakomu djelu raditi prema razumu, ipak nije istina, da zdrav razum zapovijeda, da vazda sve čine savršeno činimo prema svim okolnostima, tako da je čin zao i ćudoredno griješimo, ako propustimo kakovu okolnost, koja se zahtijeva za savršenost čina. Kad bi to bilo istinito..., onda bi razum naređivao, da vazda djelujemo pod uplivom kreposti, jer je čin tada potpuno savršen, kad izvire iz kreposti. Nije istina ..., da čovjek vazda ćudoredno griješi, kada ne djeluje iz kreposti, jer bi inače dojedan čin onoga koje nije stekao krepost, bio ćudoredno zao, niti bi ikada mogao steći krepost i dobru naviku«. [55] Da ovo ne može biti, morali bi tomisti dokazati, da Bog mora biti *objektivno i formalno* konačna svrha ne samo čitavoga našega bića, nego i *svih naših djela.* To ne mogu dokazati, kako ćemo naprijed vidjeti.

Iz rečenoga slijedi, da načelo: *raditi prema zdravu razumu,* ima različito značenje kod tomista i skotista: uvukao se je u razloženju četvrti termin, zato hramlje. Ako djelujem, jer mi je to ugodno, ili jer sam slobodan ili slično, takav čin nije ni dobar ni zao, nego indiferentan. Reći, da je dobar, bilo bi preveliko raširenje puta savršenosti, a kazati, da je zao, put bi se previše stisnuo. Billuart [56] veli,

[55] Faber Ph., nav. dj. 52—53.

[56] Billuart, nav. dj. 77.

da je čin ćudoredno dobar, ako katkada obavim koje indiferentno djelo jedino, da okušam vlastitu slobodu. Ali ova tvrdnja, izgleda, obara tomističko mišljenje o indiferentnim činima po vrsti. Svakim indiferentnim činom po vrsti možemo okušati vlastitu slobodu, dakle je dobar ili zao po vrsti: dosljedno nema indiferentnih čina po vrsti.

Suviše treba posebno i to istaknuti, da takovi ljudski čini nisu potpuno ćudoredno indiferentni, nego su po predmetu — *ex obiecto* dobri. Stoga nije proturazumno, ako naša volja proizvodi čine, koji imaju predmetnu ćudorednost, a manjka im savršena, koju određuju okolnosti. Ako bi ovi čini bili protiv zdravoga razuma, i dosljedno zli, onda bi se tomisti sebi protivili, jer tvrde, da ima ljudskih čina, koji su ćudoredno indiferentni, jer nisu proizvedeni pod uplivom ćudorednoga pravila. Ali po njihovim načelima zdrav razum traži, da se svi ljudski čini usklade sa ćudorednim pravilom, inače su zli.[57] Skot naprotiv uči, da je svaki slobodni ljudski čin ćudoredan, barem po predmetu, i jer dolazi od slobodne volje.[58]

Stoga baš u kršćanskom i franjevačkom duhu lijepo Skot veli: »Premda čovjek radi toga što je stvorenje, dužan je Bogu sve što može, Bog ipak ne traži toliko od njega, nego mu daje slobodu: jedino traži, da *opslužuje zapovijedi Dekaloga*«.[59] Bog nije htio obvezati čovjeka na nemoguće dužnosti ili posve teške, jer se to *protivi njegovoj mudrosti i dobroti.*[60] Premudro uređuje stvari i sa svakim postupa kako *razum i njegova narav zahtijeva.*[61] Skrajni intelektualizam, proveden našom manjkavom i kratkovidnom logikom, dovodi do iskrivljenja pojma o Bogu, nužno nas povraća grčkomu rasuđivanju, i iskrivljuje pravilo ćudorednoga vladanja — zdrav razum.

[57] Donat, nav. dj. 179, 181, 185.

[58] Op. Oxon., l. II d. 40 q. unica n. 3 (XIII 426—427); Rep. Paris., ibid. (XXIII 210).

[59] Op. Oxon., l. IV d. 26 q. unica n. 10, 19 (XIX 161, 190).

[60] Op. Oxon., l. III d. 25 q. 1 n. 6 (XV 72); l. IV d. 4 q. 4. n. 4 (XVI 420); ibid., d. 6 q. 6 n. 3 (XVI 579).

[61] Op. Oxon., l. III d. 32 q. unica n. 6 (XV 432—433); l. IV d. 1. q. 3 n. 8 (XVI 136).

Argumentum ad hominem

Mi ne priznajemo indiferentnih čina po vrsti, ali ih tomisti priznaju, stoga se protiva njima služimo njihovim oružjem. Svaka vrsta mora da ima svoje individuume; dakle i vrsta indiferentnih čina mora da ima pojedinačke indiferentne čine. Radi toga neki tomisti priznaju, da su indiferentni čini po vrsti: indiferentni po predmetu — *ex obiecto* i u pojedinosti; ali postaju ćudoredni radi izvanjske svrhe i drugih okolnosti.[62] Drugi tomisti to ne pripuštaju nego da otupe oštricu navedenoga razloga, razlikuju savršenu vrstu i potpunu — *species absoluta et completa*, i nesavršenu — *incompleta et sub praecisione tantum.* Prva mora imati svoje pojedince, a druga ne. Takova je vrsta indiferentnih čina. Ovo razlikovanje vrsta objašnjuju jednim primjerom. Čovjek po vrsti niti je bio niti crn, indiferentan je prema tim bojama. Ali pojedinački čovjek mora da je bio ili crn: tu nema indiferentnosti.[63] Objašnjenje izgleda na prvi mah uvjerljivo; ali, ako ga bolje ogledamo, vidjet ćemo, da počiva na labavim temeljima. Istina je, da je čovjek po vrsti indiferentan prema bijeloj, crnoj ili kojoj drugoj boji, ali nije indiferentan prema boji uopće — *esse coloratum.* Tako i čin po vrsti indiferentan je prema ćudorednoj dobroti ili zloći; ali nije indiferentan prema ćudorednosti uopće — *esse morale.* Ako je čin po vrsti indiferentan prema ćudorednosti uopće, mogao bi takav biti i pojedinački; kao što bi i čovjek mogao biti bez ijedne boje u pojedinosti, da je uopće indiferentan — *ad esse coloratum vel non.*

I u ovome se dokazivanju krije sofizam »petitio principii«. Pripušta se samo ćudorednost dobru ili zlu, a isključuje indiferentnu; kao što u primjeru o bojama uznimlju se samo dvije boje, a ima ih više.[64] Pojedinački je čovjek indiferentan prema svim bojama uzetim distributive, ali ne collective; tako je dosljedno i ćudorednost pojedinačkoga ljudskog čina indiferentna prema dobru, zlu i neutralnoj ćudorednosti. Ćudorednost je rod — genus, a vrsta je tro-

[62] Lehmen, nav. dj. 66.

[63] Billuart, nav. dj. 64.

[64] Merkelbach, nav. dj. 141—142.

struka: ćudorednost dobra, zla i neutralna.[65] Svaki ljudski slobodni čin mora da je ćudoredan, jer se bar exercite ravna prema ćudorednom pravilu, stoga je za mnoge filozofe i teologe svaki ljudski čin slobodan i ćudoredan, kako Skot uči. Isti je čin promatran pod raznim vidicima.[66]

Suviše ako ima indiferentan čin po vrsti, mogu ga htjeti baš pod tim vidom; dosljedno će i u pojedinosti biti indiferentan.[67]

Odnošaj naših čina prema Bogu — našoj konačnoj svrsi

Skot je na bezbroj mjesta tačno odredio naš odnošaj prema Bogu. Bog je naša zadnja svrha; On je sve stvorio iz ljubavi prema neizmjernoj Svojoj dobroti; sva bića upravlja na očitovanje Svojih savršenosti. On je vrhovno pravilo svake biti, istine i dobrote; uzor svih bića, težište svega stvorenoga. Skotovo je vrhovno načelo: svako koji razumno ljubi, najprije ljubi svrhu, a onda ono što dovodi do svrhe; i to onim redom, kako koje biće izravnije služi svrsi. Bog je svrha svega: sva bića ljubi radi Sebe i sva ih upravlja k Sebi.[68]

Izvor Božjega djelovanja potječe od Njegove dobrote. »Božja je volja bezuvjetno određena, da traži Svoju dobrotu«.[69] Stoga »Bog ne može ništa ljubiti, nego kako zahtijeva narav dotičnoga bića, jer ne može nijedno drugo biće htjeti ljubiti, koje nije On, nego radi Sebe i prema naravi bića«.[70] U zlatnom djelašcu o Bogu, početniku svih stvari, mističkim zanosom i metafizičkom dubinom obraća se Bogu: »Zbilja, Gospodine, sve si mudro uredio, te je svakom umu očito, da svako biće ima svoje mjesto, stoga su besmisleno filozofi radili, koji su tvrdili, da ijednomu biću manjka red. Iz ovoga općega načela: *svako je biće uređeno*, slijedi, da nije svako biće poslije i svako prije... Ti si jedini Prvo Biće, a svako drugo jest poslije Tebe...«[71]

Naša narav sa svim pokladom svoje snage teži k Bogu ne ukoliko je On naše dobro, nego ukoliko je Neograničeno Biće, sama Dobrota i Neograničena Savršenost.

Dakle, Bog je kao svrha težište naših želja i nada, ne poglavito *sub ratione relativa, nego sub ratione qua Deus est*.[72] Razlog radi kojega moramo Boga ljubiti po Skotu je Bog sam kao dobro u Sebi, a ne kao naše dobro. Stoga lijepo zapaža Dr. Klein, da je Skot u postavljanju razloga ljubavi prema Bogu nadvisio sv. Tomu i sv. Bonaventuru i najčistije izrazio evanđeoski zakon ljubavi.[73]

Bog ljubi bića, koliko su ona kadra Njega ljubiti i slaviti. Lijepo Skot veli: »Budući Bog ljubi Sebe radi Sebe, *hoće da Ga sva razumna bića ljube, i toliko ih voli koliko su ona kadra da ljube onaj predmet, naime Boga*«.[74] Dalje lijepo određuje naš odnošaj prema Bogu. »Bog je umna kugla, čije je središte posvuda, a kraj nigdje. Kad bi središte ljubilo sebe radi sebe, ljubilo bi sve što k njemu teži. Stoga bi i zakon teže, koji je izvor težišta k središtu, bio razlog, radi koga bi središte ljubilo svako teško tijelo, a za lako se ne bi staralo. Tako je u našem slučaju: Bog je mjesto središta, a ljubav mjesto sile teže, koja nas vuče k Bogu; ali je to teža koja olakšava prema riječi Augustinovoj XI Confess.: *ljubav moja, teža moja*...«[75]

Skot na mnogo mjesta tvrdi, da je zapovijed ljubavi prema Bodu prvotno načelo u ćudorednom redu, i da je to

[65] Catherein V. S. J., Philosophia moralis 69, ed. 9—10, Friburgi-Brisgoviae 1915.

[66] Cathrein, nav. dj. 2; Merkelbach, nav. dj. 57—58.

[67] S. Dupasquier, O. M. Conv., Summa theologiae scotisticae, IV 21—22, Patavii 1706.

[68] Op. Oxon., l. III d. 32 q. 1 n. 6 (XV 433); Rep. Paris., l. II d. 29 q. 1 n. 8 (XXIII 145); ibid., l. III d. 7 q. 4 n. 4 (XXIII 303).

[69] Quodlib., q. 16 n. 2, 7 (XXVI 181, 190).

[70] Rep. Paris., l. II d. 37 q. 2 n. 9 (XXIII 195); ibid., d. 1 q. 3 n. 14 (XXII 538); Op. Oxon., l. II d. 3 q. 7 n. 10 (XII 169).

[71] De Primo Principio, c. III n. 14 (IV 760); Op. Oxon., l. I q. 5 n. 2 (IX 736); ibid., l. II d. 2 q. 2 n. 34 (XIII 483).

[72] Op. Oxon., l. III d. 30 q. 1 n. 7 (XV 360).

[73] Dr. J. Klein, Die Überlegenheit der Charitaslehre des Joannes Duns Skotus u Franz. Studien, Jahrg. 16 (1929), Heft 3, 141—155.

[74] Codex Borgh. Lat. 325, fol. 45r. — Vidi tekst kod E. Longpré, O. F. M., La Philosophie du B. Duns Scot 147, nota 1, Paris (VI) 1924.

[75] Cod. Borgh., nav. mj.; Rep. Paris., l. II d. 17 q. 2 n. 7—9 (XXII 211).

svakomu zdravom razumu očevidno.[76] Da Boga mora svako razumno biće ljubiti, proizlazi iz same Božje biti.[77]

Ova su načela čista i određena, i niko im nema šta da prigovori. Ali je pitanje, da li iz ovoga našega odnošaja prema Bogu, nužno slijedi nijekanje indiferentnih čina. Tomisti to kategorički tvrde i pozivlju se na zapovijed Gospodnju: *»Ljubit ćeš Gospodina Boga tvoga svim svojim srcem, svom svojom dušom i svom svojom pameću«.*[78] Na prvi mah izgleda ova nauka očevidno prihvatljiva, uzvišena, dostojna Boga i čovjeka. Ali, ako malo dublje pogledamo, ova bi nas nauka logički dovela do nepremostivih poteškoća u duhovnom životu. Stoga skotisti u svijetlu Skotovih načela odgovaraju, da potpuno ispunjavamo zapovijed ljubavi i našega bitnoga određenja prema Bogu, ako vršimo zapovijedi Božje i svoga staleža prema nauci Kristovoj: *»Koji ima moje zapovijedi i vrši ih, on je onaj koji Me ljubi«.*[79] U ostalom radi velike Svoje dobrote dao nam je Bog slobodu: jedino ne smijemo ništa činiti proti zdravu razumu i zadnjoj svojoj svrsi.[80]

Skotovo mišljenje bilo bi neispravno, kada bi se moglo dokazati ni Objavom ni prostim razumom. Pače takova nama tražiti od nas do zadnjega novčića. To se ne može dokazati ni objavom ni prostim razumom. Pače takova bi nauka osjenila pojam o Bogu, što nam ga pruža Objava i zdrav razum. Iznijet ću neke poteškoće, koje ne može riješiti tomističko mišljenje, i koje pokazuje, da ne tumače ispravno ona dva načela, na kojima počiva nijekanje indiferentnih čina, naime: *sve treba raditi prema zdravu razumu i sva djela upravljati na Boga — našu konačnu svrhu.*

(Svršetak slijedi)

[76] Op. Oxon., l. I Prolog. q. 4 n. 37—38 (VIII 274—275).
[77] Ibid., n. 15 (VIII 235.)
[78] Mat., 22, 37—38
[79] Iv., 14, 21.
[80] Reiffenstuel, nav. dj., 11.

Fra Karlo Balić:

Što je skolastika?

RÉSUMÉ — **Qu'est ce que la scolastique? — De nos jours plusieurs savants cherchent de definir ce qu'est la scolastique. — Nous n'avons pas encore de réponse définitive. Il faut rejeter la définition qui ramenait la scolastique à une dispute sur les universaux (Hauréaux Willmann), ou bien au problème de la vie au point de vue chrétien (Masnovo). L'opinion de De Wulf sur le »patrimoine commun« a ses adhérents et ses adversaires. Il peut être question de »synthèse scolastique«; mais il est aussi vrai que De Wulf a déterminé les théses sur lesquelles les scolastiques s'accordent en fonction du thomisme. Il ne faut pas identifier la scolastique avec un auteur ou une école, p. ex. avec le Docteur Angélique ou bien le thomisme. — Il est à présent le plus sage de se tenir à la définition de la scolastique par ses méthodes dans le sens le plus large du mot: méthodes constructives (synthétique et analytique), méthodes, enfin méthode théologique (fides quaerens intellectum), subordination de la philosophie à la théologie. — Il est plus facile de donner la notion exacte de la théologie scolastique que de la philosophie scolastique. Aussi de la comparaison instituée entre la scolastique et la patristique il résulte que ce sont deux sciences distinctes.**

Skolastika je nastala u doba kada su germansko-romanski narodi došli u uži doticaj sa intelektualnom baštinom staroga vijeka, i kada je ne samo obiteljski, socijalni i politički nego i intelektualni život bio duboko prožet religioznim duhom. 13 vijek s pravom se zove »aurea aetas« skolastike. Optimizam vlada u Cvjetićima Sv. Franje, u Giottovim freskima, u velebnim gotskim katedralama, u križarskim vojnama, u prosjačkim redovima. Razum osjeća da je iskra užgana na ognju vječne istine i teži za nekom harmonijom, za jedinstvom. Pravnici pišu djela »Concordantia discordantium canonum«, pjesnici i političari sanjaju o »univerzalnoj monarhiji«, a teolozi i filozofi traže harmoniju između razuma i vjere, između filozofije i kršćanske mudrosti.[1]

[1] De Wulf M., Histoire de la philosophie médiévale, Louvain-Paris 1936, IIe, 393—400; Schnürer G., Kirche und Kultur in Mittelalter, Paderborn 1926, II, 373—407; Baeumker Cl., Die christliche Philosophie des

U naše doba mnogobrojni učenjaci traže narav, bit, glavne oznake skolastične znanosti; traže adekvatan odgovor na pitanje: Što je skolastika? Ima ih koji misle da »skolastika« nije nego riječ, »skolastična filozofija« da nije nego neka etiketa, jednako kao i »grčka filozofija« i »moderna filozofija«. Drugi misle da mi možemo dati pravu definiciju »ab intrinseco« skolastike.

Zaista, znanost nije prosti skup teorija s obzirom na neki predmet, nije neka enciklopedija; znanost traži da se spoznaja koordinira, da se istina svede u jedinstveni sistem. Ako hoćemo da definiramo sistem skolastične filozofije, u koliko se razlikuje, na pr. od kantizma, treba da proučajemo ove sisteme same u sebi, u koliko su među sobom neovisni, treba da pronađemo nauku, koja je vlastita skolastici, a ne kantizmu. Mi ćemo ukratko pokazati, kako se ovim idealom, za spoznajom skolastike promatrane u samoj sebi, u svojoj intimnoj naravi danas teže razni učenjaci, ali kako ovaj ideal još nije ostvaren. Zatim ćemo se osvrnuti na skolastičnu metodu i odnošaj skolastike prema patristici.

1. Neuspjeli pokušaji

Ne ćemo posebno govoriti o pokušajima Willmanna, Tainea, Penjona i drugih, koji su htjeli da definiraju skolastiku kao postavljanje i rješavanje pitanja de universalibus, ili kao »ujedinjenje idealizma i realizma pomoću imanencije bića u osjetnoj realnosti«.[2] Skolastični pisci su se bavili ne samo logikom nego i fizikom, metafizikom, psihologijom, teologijom itd. Pitanje *de universalibus* samo je dio ogromnog sistema skolastične znanosti.

Ne treba posvećivati naročitu pažnju ni definiciji skolastike, koju je god. 1928 dao milanski profesor Masnovo. On misli da je skolastika skup filozofskih struja, koje iako raznim putevima, ipak hoće da nam riješe problem života

Mittelalters, u. Die Kultur der Gegenwart, Teil I, Abt. V (Allgemeine Geschichte der Philosophie), Berlin 1923, 339—351.

[2] Willmann, Geschichte des Idealismus, Brunswick 1908, II, 322. Isp. De Wulf, Introduction à la philosophie néo-scolastique, Louvain-Paris 1904, 122—128.

i imaju kršćanski pojam o životu.[3] A zar se nijesu bavili problemom života i Leibnitz i Blondel i Ventura i mnogobrojni drugi filozofi, koji naučavaju spiritualizam?! Je li to karakteristična oznaka samo sredovječnih mislioca?[4]

De Wulfova definicija zaslužuje, da je malko izbližega promotrimo. Louvainski profesor tvrdi, da ne znam kako velika razlika opstojala između Anselma, Tome Akvinskoga i Duns Skota, ipak svi oni zabacuju unicitet bića Boga i stvorenja, svi naučavaju vrijednost ljudske spoznaje, svi su uvjereni da iznad materije opstoji Biće, koje svima dominira. Toma i Duns Skot razilaze se samo u drugotnim, sporednim pitanjima, dok se u bitnim, temeljnim točkama potpuno slažu. »Blok tipičnih nauka ostaje: pluralizam, materija i forma, specificitet bića, esencija i egzistencija, razlika između osjetnosti i misli, imanentna i moralna finalnost, objektivnost ljudske spoznaje, umjereni realizam ...«[5] I to je skolastična filozofija. Ta zajednička baština: »le patrimoine commun«, taj »Gemeingut«, kako ga prozvaše Baeumker i Grabmann, to je odgovor na pitanje: Što je skolastična filozofija? Sistemi, koji se ne slažu s ovom zajedničkom baštinom, kao sistem Ivana Eriugene, panteistični sistemi, averoizam, to, po mišljenju De Wulfovu, nijesu »skolastika« nego »antiskolastika«.[6]

Proti ovakove definicije skolastike, ustali su mnogobrojni medijevalisti, kao Gilson, Sassen, Chenu, Théry itd.[7] Oni se čude, kako je uopće De Wulf mogao pomišljati na

[3] Masnovo A., Una polemica intorno al carattere fondamentale della filosofia scolastica, u Rivista di filosofia neoscolastica XX (1928) 123—127: »La filosofia è essenzialmente una risposta al problema della vita. Adunque par naturale che in siffatta risposta debba ricercarsi e ritrovarsi la caratterizzazione ab intrinseco delle correnti filosofiche scolastiche...«

[4] Isp. Una discussione intorno al carattere fondamentale della filosofia scolastica, u Rivista di filosofia neoscolastica XX (1928) 156.

[5] De Wulf, Y eut-il une philosophie scolastique au moyen age?, u Revue néoscolastique de la philosophie XXVII (1927) 5—27.

[6] De Wulf, Histoire de la philosophie médiévale, 5 izd. (Louvain 1924) I, 10—32; 6 izd. cit., II, 367—383; La philosophie au m. â. Questions de méthode, u Studia catholica III (1927) 369—386.

[7] Gilson, u Revue philosophique 1925, 298—290; Sassen (na holandeškom jeziku), u Studia catholica III (1927) 383—384; Chenu, u Bulletin Thomiste 1926, 84; Théry, u Revue des sciences philosophiques et théolo-

to da strpa u isti sistem nauku sv. Anselma i sv. Tome, i sv. Tome augustinske škole. »Između neoplatonizma augustinskog — veli Sassen — i aristotelične misli opstoji antinomija koja se ne može svesti na jednu zajedničku sintezu. Tu se mi nalazimo pred pravim *Kampf zweier Welten* . . . «.[8] Gilson se pita, kako se može smatrati doktrinalnom i filozofskom sintezom skup ideja, skup zajedničkih teza, ako se branitelji tih teza ne slažu u načinu, u metodi kojom ih obrađuju i dokazuju. A Théry malko šaljivo dobacuje, da kada bi De Wulf živio u srednjem vijeku, da bi bio realist!

I razvila se polemika između pristaša i protivnika De Wulfove definicije. Maréchal, Grabmann, Romeyer su uvjereni, da se teza louvainskog profesora, uz neke preinake, može braniti.[9]

Zaista, treba priznati, da iznad mnogobrojnih razlika, koje nam dozivlju u pamet termini »augustinizam«, »tomizam«, »skotizam«, nalazi se mnogo toga u čemu se svi ovi sistemi slažu. I Anselmo i Toma i Duns Skot i mnogobrojni drugi pisci srednjega vijeka ujedno su i teolozi i filozofi, ili bolje: to su teolozi koji filozofiraju. Fiozofija je izgrađena pod utjecajem objavljene nauke; ona je kršćanska. Svi pretstavnici ove kršćanske filozofije slažu se, kada je govor o objektivnoj vrijednosti bića — formalnog objekta našeg razuma — o prvotnim principima, koji odatle proizlaze; svi priznaju da čovjek naravnim razumom može nešto spoznati o svijetu, samomu sebi i o Bogu. Skolastici nemaju ni pojma o Kantovoj distinkciji između fenomena i numena. Svi znaju da nas razne stepenice bića vode do savršenoga, neizmjernog Bića, koje je sve stvorilo, bez ičije pomoći i slobodno, itd.

giques 1926, 549. (Ovi pisci u spomenutim revijama daju ocjenu petoga izdanja De Wulfove povijesti filozofije, i tom prigodom napadaju njegovu definiciju skolastične filozofije).

[8] Sassen, cit. čl., 137.

[9] Tribune libre. Y eut-il une philosophie scolastique au moyen âge?, u Revue néoscolastique de philosophie XXVIII (1927) 223—231; Archives de philosophie, vol. IV. cah. IV (Paris 1927) 255—257: Isp. Laland A., Vocabulaire technique et critique de la Scolastique, Paris 1932, II, 741—42.

Dakle možemo govoriti o »zajedničkoj baštini« skolastičnih pisaca, možemo govoriti o »kršćanskoj filozofiji« koja se s obzirom i na samu nauku razlikuje od moderne filozofije. I kada su Petrovi nasljednici u naše doba preporučivali i naređivali proučavanje skolastične filozofije, oni su zacijelo imali pred očima ovu »zajedničku baštinu«. Skolastika nije prosta riječ nego ima i neki doktrinalni smisao. Samo nastaje pitanje, da li nam »skolastična sinteza«, kakovu je izradio De Wulf, daje pravu, nutarnju definiciju skolastične filozofije koja pripada »omni et soli« skolastičnom sistemu? Možemo li jednako prosuđivati skolastiku 13 kao i skolastiku 8, 11 i 14 vijeka? Zar mnoge teze »skolastične sinteze« nijesu proste pretpostavke kršćanske nauke? A opet nije li De Wulf imao prije svega pred očima tomizam i prema tome izgrađivao »zajedničku filozofiju«? Da li je teorija o aktu i potenciji, o materiji i formi, o duši i njezinim moćima ista kod svih kršćanskih skolastičnih pisaca?

I ovdje ne mogu da ne spomenem neke predrasude, koje proizlaze iz mišljenja, da je »skolastika«, *jedna*, homogena, strogo opredijeljena filozofija. Neki misle, da je skolastika sinonim barbarstva »ars rixosa«, »theologia papalis«, doba intelektualne letargije, kada je ljudski duh prestao misliti, tamna noć »od tisuću godina«, od koje da nas je oslobodio Bacon i Descartes.[10] Drugi pak misle, da je skolastika čista istina. Prema mišljenju nekih povjesnika — veli Gilson — »srednji vijek znači skolastiku, a skolastika znači istinu, vječnu filozofiju, strogo ograničenje jednoga područja, u kojemu je sve istina, a izvan kojega je sve zabluda. Prema tome prikazuju se veliki skolastični sistemi kao da bi nam oni unaprijed donijeli riješenje svih problema i oprovrgnuće svih zabluda. Otud ona tumačenja tomistične nauke, gdje gledamo sv. Tomu, kako unaprijed pobija Lockea, Kanta, Spencera, Comtea i Bergsona. Po sebi

[10] Tako su govorili humanisti, enciklopedisti, moderni filozofi sve tamo do nekako god. 1885. Bilo je veliko iznenađenje, kada su svršetkom prošloga i početkom sadanjega vijeka razni povjesnici kao Prantl, Stökl, Erdmann, Ueberweg, Grabmann, Jeiler, De Wulf i drugi dokazali da je skolastika tako važan i značajan pokret ideja, kao najljepše sinteze u povijesti roda ljudskoga. Isp. Bogoslovska Smotra XXIII (1935 401—425).

se razumije da takovo shvaćanje sredovječne filozofije nužno kvari historijsku perspektivu pod kojom je treba promatrati; sileći je da odgovori na probleme kojih nije poznavala formule, daje se njezinoj nauci smisao koji nije nikada predvidjela, i što treba ne manje požaliti, često se neizbježivom reakcijom stvaraju tumačenja, koja je prisilno deformiraju u protivnom smislu pod izlikom da se uspostavi istina«.[11]

Ova žalosna činjenica, koju nam tako zorno stavlja pred oči francuski profesor sredovječne filozofije, treba da zamisli sve one kojima je do istine i do dobrobiti kat. Crkve, koja toliko nade postavlja u skolastičnu teološko-filozofsku znanost. U naše doba ima nerazboritih katolika, koji vođeni predrasudama reda, škole, uzgoja misle da čovjek ne može više istinu naći, nego je primiti. Sv. Toma je rekao istinu; istina dakle postoji. Crkva je izrazila svoj sud o toj istini: ona je usvojila tu istinu i učinila je svojom naukom, tako da je tomizam najautentičniji izraz katolicizma. Drugim riječima: vjera = biblija = dogma = tomizam = aristotelizam = razum. Ovako je prikazao stanovište kat. Crkve prema tomizmu Rougier, a za to su mu dali povoda razni pisci, pristaše skolastike.[12]

Jest, umisliti da neka filozofija može biti apsolutna i definitivna ekspresija katolicizma, to znači nemati pravoga pojma ni o filozofiji ni o katolicizmu. Katolička Crkva naučaje dogme, objavljenu istinu: Vijek za vijekom, generacija za generacijom prolazi ispred ovih uzvišenih tajna sv. vjere; proučaje ih, traži odnošaj između njih i svojih principa, iznašašća i sistema. Tko bi htio ustvrditi, da je došao do sinteze, do sistema koji u svim svojim dijelovima, mora biti definitivan, fiksan za sve vjekove, generacije i

[11] Gilson E., La philosophie du moyen âge, Paris 1925, 6.

[12] Isp. Bruno de Solages, Une bataille pour la scolastique, u The New Scholasticism III 1929) 180—182. Rougier je napisao djelo: La Scolastique et le Thomisme, Paris 1925. U preko 800 stranica brani tezu, koju na str. 809 ovako stilizira: »Un retour à la Scolastique serait un retour à la fâcheuse de notre espèce«. Razni su učenjaci dali odgovor; posebno Descoqs, Thomisme et Scolastique, u Archives de philosophie, vol. V cah. I (Paris 1935) 1—226. Rougier je umislio, da je skolastika isto što i pantomizam, a to nije istina.

vremena, taj bi morao dokazati dvije nemoguće stvari: da otajstvo može — za nas dok smo na ovoj glotnoj zemlji — prestati biti otajstvo, i da je intelektualno stanje čovječanstva identično u svim vjekovima kroz koja prolazi.

Zaista, dogma je snažan *stimulus*, poticaj našega razuma. U nekom ograničenom području, ona ga ustaljuje, ali inače ona mu pušta da živi svojim vlastitim životom, koji je u svojoj biti progresivan. *In dubiis libertas!* Vjera daje nove poglede, nove pojmove, koje kada smo primili, možemo naći nove odnošaje, nova pitanja, nove teze. I stoga u tako religioznom, kršćanskom srednjem vijeku nalazimo toliko intelektualnih rasprava, raznih filozofskih transformacija...[13]

Skolastika nije ni Boecije, ni Anselmo, ni Viktorinci, ni sv. Toma, ni Alberto Veliki, ni Haleški, ni Bonaventura, ni Duns Skot, ni Kusanus, ni Gerson. Svi ti i bezbrojni drugi pisci, svi zajedno, ili bolje reći, raspravljajući, naučajući, boreći se, pobjeđujući, gubeći, svi oni sačinjavaju kršćansku skolastiku.

Treba slijediti hronološki red i posebno proučavati svakoga i pojedinoga skolastičnog pisca, brižno naznačujući teze koje su fundamentalne za njegov partikularni sistem (tomizam, skotizam itd.), od teza koje su fundamentalne za skolastiku kao »kršćansku filozofiju« srednjega vijeka. Etimološka definicija prema kojoj skolastična filozofija nije nego »filozofija koja se naučavala u školama srednjega vijeka«[14] ili »kći škola«, ili »spekulativna istraživanja od 9 do 14 vijeka, gdje uz neke znanstvene rezultate, gospodari filozofija i teologija«,[15] ne može nas potpuno zadovoljiti. Ali ipak treba da se sjetimo, da skolastika nije djelo jed-

[13] Isp. Morin F., Dictionnaire de philosophie et de theologie scolastiques, Paris 1856, II, 1179.

[14] Hauréau, Histoire de la philosophie scolastique, Paris 1872, I, 36.

[15] Picavet, Scolastique, u Grande Encyclopédie. Isp. De Wulf, Introduction, 26—29; Gilson-Böhner, Die Geschichte der christlichen Philosophie, Paderborn 1937, II, 342: »Auf die Philosophie angewandt, bedeutet also Scholastik jene Philosophie, die während des Mittelalters in den christlichen Schulen vorgetragen wurde«. Isp. Forcellini, Totius Latinitatis Lexicon, Prati 1854, IV, 70; Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis, Venetiis 1740, VI, 216—217.

noga čovjeka niti sistem jednoga filozofa; koliko više nastojimo da joj sužimo granice toliko ona više teži da se proširi na teologiju i filozofiju čitavog srednjega vijeka. Pa ako nam je još uvijek teško dati doktrinalnu definiciju skolastike, imamo ipak drugu realnu definiciju preko koje možemo upoznati karakteristične oznake skolastične teološko-filozofske znanosti.

2. Skolastična metoda

Razni su učenjaci pokušali da nam dadu pravu oznaku skolastične znanosti promatrajući njezinu metodu. Neki su kazali, da je skolastika filozofija koja je pozajmila terminologiju kod Aristotela, drugi su isticali kako je skolastika suhoparno i subtilno dokazivanje: silogizam je baza sredovječnog umovanja.[16] Poznato je kako je i Bossuet definirao skolastiku kao metodu dijalektičnog obrađivanja raznih pitanja: »manière contentieuse et dialectique de traiter les quaestions«.[17] Napokon, u naše doba, Mgr. Grabmann u posebnom djelu pokušao je dokazati, kako se srčika skolastične metode, pače čitave skolastike kao takove, nalazi u Anselmovoj izjavi: *Fides quaerens intellectum*, u uzajamnom djelovanju triju čimbenika: *ratio, fides, auctoritas.*[18]

Dok Grabmannova definicija skolastične metode vrijedi za teologiju, ne dolazi do izražaja u filozofiji. Treba dakle da skolastičnu metodu promotrimo u čitavu njezinom opsegu i da uočimo mnogovrsna značenja koja ona u sebi krije, ako hoćemo da upoznamo glavnu oznaku skolastike. Logična i didaktična metoda vrijedi i za teologiju i filozofiju, zatim dolazi upotrebljavanje filozofije za razumijevanje teologije.

[16] Fouillée, Histoire de la philosophie, Paris 1883, II,: 198; Eisler, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Berlin 1904, II², 298.

[17] Isp. Richard T., O. P., Introduction à l' étude et à l' enseignement de la Scolastique, Paris s. a., 4. (knjiga je zadojena pantomističkim duhom).

[18] Grabmann M., Die Geschichte der scholastischen Methode, Freiburg 1909, I, 36—37.

Logična i didaktična metoda

Filozofsku logiku, koja ima za zadaću da pokaže, kako moramo organizirati apstraktne pojmove i graditi znanstvenu zgradu, crpli su skolastici iz raznih Aristotelovih djela, posebno iz Analitike. U početku skolastike prevlađuje sintetična ili deduktivna metoda: polazeći od općih principa i veoma jednostavnih aksioma, izvode se posebni i veoma kompleksni zaključci. Već je Boecije kazao, da on hoće graditi znanstvenu zgradu pomoću općih principa, eno onako kako to rade matematičari: »Ut igitur in mathematica fieri solet, caeterisque etiam disciplinis, proposui terminos regulasque quibus cuncta quae sequuntur efficiam«[19] Anselmo na temelju ideje o Bogu izvađa mnogostruke zaključke. Alan Insulski, Bacon, Duns Skot i mnogi drugi ističu potrebu matematične metode, koja postavlja kao ključ znanja: aksiome, theoremata, dignitates, definicije, strogo izrađene silogizme.

Deduktivna metoda spojena je osobito u zlatno doba skolastike sa analitičnom, induktivnom metodom, koja se zapaža u psihologiji, kozmologiji, moralci, pa i u teodiceji. Veliki skolastični pisci postavljaju četiri stupnja koja sačinjavaju logični razvoj kod proučavanja prirode: ponajprije treba prikupiti rezultate što nam iskustvo pruža, zatim se navode principi ili opći zakoni, tek onda izvode zaključci kombinirajući principe s eksperimentalnim rezultatima, i napokon treba ovjeroviti zaključke, da upoznamo da li se slažu s iskustvom.[20] »In scientia naturali praecipue demonstrationes per effectum sumuntur«.[21] U Duns Skotovim djelima nalazimo i izraz »inductio« i njegovo pravo značenje.

[19] Boetii, Quomodo substantiae in eo quod sint, bonae sint, PL LXIV, 1311. Isp. Balić, Bemerkungen zur Verwendung mathematischer Beweise und zu den Theoremata bei den scholastischen Schrifstellern, u Wissenschaft und Weisheit III (1936) 206—207.

[20] Barbado M., O. P., Introduction à la psychologie expérimentale (francuski prijevod od Mazyera), Paris 1931, 162. — Pisac donosi veoma lijepih dokaza, kako su skolastici imali smisla za eksperimentalnu metodu. Kadšto prigoni.

[21] S. Thomas, Contra Gentiles, l. III, cap. 69.

Skolastika je školska znanost. U školi su se knjige pisale, tekstovi tumačili, tu se raspravljalo. Stvorena je posebna *didaktična* metoda, koja ide za tim da se točno opredijele pojmovi.

Svako pitanje obrađeno je posebnom tehnikom. Nakon što se postavilo pitanje nižu se dokazi *za* i *protiv* (videntur quod non; sed contra). Ti su dokazi uzeti većinom iz djela Sv. Otaca i poganskih filozofa. Smjesa teoloških i filozofskih citata! U »sed contra« pisac običaje staviti tezu, koju sam kani braniti. Slijedi riješenje pitanja (Respondeo. Solutio. Dicendum), i to je »corpus« rasprave. Napokon dolazi odgovor na već postavljene prigovore: (Ad primum, Ad secundum...). Ova se metoda zove »Sic et Non)«, jer ju je Abelard u djelu pod tim naslovom izradio. Aleksandar Haleški, a zatim sv. Toma ovu su didaktičnu metodu usavršili i ona prožimlje čitavu skolastičnu literaturu 13 vijeka.

Ciceron je kazao: »Alia intelligendi, alia dicendi disciplina est«. Drugo je škola, a drugo propovjedaonica. Skolastična metoda ne mari za poetični, retorski stil. Ona ne zna za imperativne i interogativne rečenice, koje služe »ad exprimendum effectum«. Skolastični jezik nije ni njemački, ni francuski ni hrvatski, pa ni latinski u strogom smislu riječi. To je jezik ideja. I nama je danas teško izraziti logičnu finoću, subtilne distinkcije, koje susrećemo skoro na svakoj stranici opsežnih svezaka skolastičnih pisaca. Tko bi pokušao, da nam dade na hrvatskom jeziku tačan prijevod na pr. ove izreke: »Illa sunt distincta distinctione rationis ritiocinantis, non autem rationis ratiocinatae«?

Kao teolozi i filozofi skolastici su imali pred očima jedino spoznaju istine i stoga njihov je jezik jednostavan i rečenice enuncijativne.[22] Ipak treba razlikovati u ovom pogledu 12 vijek, u kojemu opažamo smisao za formu, i kada se je stari klasični latinski jezik pretvorio u novu, mističnu latinštinu,[23] od 13 vijeka kada je smisao za literarno teoloških i filozofskih spekulativnih pitanja. Nadalje

[22] Isp. Richard, cit. dj., 5—6.
[23] Gilson, cit. dj., 92.

treba razlikovati i pojedine skolastične pisce. Poznato je kako sv. Bonaventura ne samo rasvijetljuje razum nego i srce ražiže. Ne smijemo kuditi skolastiku radi toga što je imala posebnu tehniku i posebnu terminologiju. Descartes ima svoju terminologiju, Leibnitz svoju, a za Kanta učinjeni su posebni riječnici njegova jezika. Mi se i danas nerijetko služimo skolastičnom terminologijom (a priori, a posteriori, objekt i subjekt, esencija i egzistencija, itd.). A Leibnitz je govorio, da kada bi se ljudi držali silogizama, da bi lakše došli do spoznaje same stvari, a izbjegavali pretjerivanja, ponavljanja, nesporazumijevanja, sentimentalnosti i subjektivizam.[24]

Logična i didaktična metoda jedna je od oznaka skolastike, ali to je samo kostur. Ova izvanjska tehnika vodi nas onomu što je glavno u skolastičnoj metodi, a to je pomoću filozofije upoznati vjerske istine i dovesti ih u sklad s naravnim istinama; drugim riječima:

Fides quaerens intellectum.

Principi teološke znanosti nalaze se u člancima svete vjere. Ti principi nijesu u sebi evidentni. Filozofija nam pomaže, da ih shvatimo, obrazložimo i dovedemo u sklad s naravnim istinama. Skolastični pisci upotrebljavaju terminologiju grčke filozofije, kao *potentia—actus, materia—forma, essentia—existentia* da razjasne razna kristološka pitanja, da protumače sedam sv. Sakramenata. Teologija dobiva intelektualni karakter.

U početku skolastike nalazimo dvije oprečne struje: antidijalektičare i pretjerane pristaše dijalektike. Neki su kao Berengar, Roscelin, Abelard, Gilbert tako se izrazivali o utjecaju i važnosti filozofije za teologiju, da su protiv sebe izazvali žestoku reakciju. Petrus Cellensis († 1187), Stjepan Turnejski († 1203), Walter prior sv. Viktora opisuju kako vrag vara redovnike hipokrizijom, a učenjake odvraćajući ih od auktoriteta sv. Otaca i vodeći ih k herezi.[25] Oni prikazuju kako kod stvaranja silogizma sudjelu-

[24] Isp. De Wulf, Introduction, 42.
[25] Chartularium Universitatis Parisiensis, I, 24, 47.

je dijalektičar, heretik i vrag. »O ludosti! kliče Walter od Sv. Viktora, dijalektičar proponira: Svaki je čovjek *humanitate* čovjek. Heretik prihvaća: A *humanitas* je ništa. Đavao zaključuje: Dakle je ništa svaki čovjek«![26] Absalon, kanonik sv. Viktora, pita što ima da radi Krist sa Belijalom, što li Aristotel s duhom Kristovim: »Non enim regnat spiritus Christi ubi dominatur spiritus Aristotelis«.[27]

Ipak su umjereni duhovi vidjeli da treba razlikovati dobru dijalektiku od zle. Ne smiju se uvađati filozofema koja se protive teologiji, niti se smije tvrditi, da je samo ono istina što se filozofijom može dokazati. Ali s obzirom na objavljene istine »ratio« ima jaku i značajnu ulogu da izvrši.

Ovaj zdravi pravac dao je već sv. Augustin, kada je rekao: »Intellige ut credas, crede ut intelligas«.[28] A sv. Anselmo, Otac skolastike, izrazio je misao Augustinovu trima aksiomima. »Negligentia mihi videtur — veli Anselmo — si postquam confirmati sumus in fide, non studemus quod credidimus, intelligere«. No kršćanin iako ne razumije vjerske istine, ipak ih mora vjerovati: »Christianus per fidem debet ad intellectum proficere, non per intellectum ad fidem aut si intelligere non valet a fide recedere«. Napokon, treba poštivati tradiciju i kod sv. Otaca tražiti istinu: »Nihil potui invenire me dixisse quod non catholicorum Patrum et maxime beati Augustini scriptis cohaereat«[29]

Anselma slijede veliki kršćanski mislioci 13 vijeka. Petar iz Poitiersa ovako zacrtava svoj program: »Auctoritatibus veteris et novi testamenti prius veritas est astruenda, secundo rationibus, tertio similitudinibus«.[30] Petar iz Kapue naglasuje, kako vjerske istine daju čovjeku prigodu da nekom posebnom tehnikom postavi razna pitanja, poteškoće i odgovore, i na taj način barem donekle shvati i obrazloži te istine: »Primo iacietur fundamentum auctoritatum, secundo erigentur parietes argumentorum et quaestionum, tertio supponetur tectum solutionum et rationum, ut quod in domo Dei auctoritas quasi certum proponit, argumentatio sive quaestio discutiat, solutio sive ratio elucidet et clarum reddat«.[31] Sv. Bonaventura, kada govori o Presv. Trojstvu ovako naznačuje svoj postupak: »Primo contingit ipsam credere, secundo creditam intelligere, tertio intellectam dicere vel enuntiare. Credere autem est per auctoritatem, intelligere per rationem, dicere per catholicam et rationabilem locutionem ...«.[32]

I tako skolastici 13 vijeka tri elementa »fidem, auctoritatem et rationem« slivaju u razne harmonične sisteme. Oni su uvjereni da nije dovoljno pobrojiti dogme i dokazati da opstoje, nego također da treba odatle razumnim operacijama izvesti zaključke i druge istine; oni su uvjereni da im Providnost nije odredila kao zadaću toliko da nešto originalna, nova stvore, koliko da vjerske i filozofske istine posebnom znanstvenom metodom svedu u harmoničnu cjelinu.

U 13 vijeku oživljuje borba prošlih vjekova između dijalektičara i teologa. Neki više, a neki manje naglašuju razliku između teologije i filozofije. Posebno franjevačka škola slijedi tradicionalnu znanost, koja je išla za tim da održi intimni kontakt između stvorenja i Stvoritelja, koja je zajedno sa sv. Augustinom postavljala Boga kao centar svega, pa i filozofije. Drugi polaze od nižega i penju se prema višemu; preko osjetnoga poznanja, preko logike, kriteriologije, kozmologije penju se do posljednjega uzroka svih stvari. Bog se nalazi na vrhuncu, a ne u centrumu.[33]

Pretstavnici ovih raznih struja, koje su poznate pod imenom augustinizma i aristotelizma, slažu se u tomę što imaju veliku cijenu prema auktoritetu i što daju prednost teologiji i teološkim pitanjima. Svi su protivni i ukočenosti objavljenih formula i teološkom racionalizmu. Religi-

[26] Walter je napisao djelo: »Contra quatuor labyrinthos Francie«, Isp. Grabmann, cit. dj., II, 125—26.
[27] PL CCXI, 37.
[28] Sermo 43, cap. 7 n. 9. Isp. Grabmann, cit. dj., I, 130.
[29] PL 158, 229; 1193. Barth, Fides quaerens intellectum, München 1931.
[30] Grabmann, cit. dj., I, 33.
[31] Ibid.
[32] S. Bonaventura, I sent. d. 2 (Opera omnia, Quaracchi 1882, I, 49—50).
[33] Geyer B., Der Begriff der schol. Theologie, u Festgabe Adolf Dyroff zum 60 Geburstag dargebracht, Bonn 1926, 112—125.

ja nije potpuno znanje. Razum stvara naravnu metafiziku, teologiju i etiku i to na temelju grčke filozofije. Ali ipak čisto filozofski nazor na svijet u srednjem vijeku ne opstoji. Kada je govor o značenju života i njegovoj zadaći, filozofija zauzimlje drugotno mjesto.[34]

3. Skolastika ispoređena sa patristikom

Da dobijemo pravi pojam skolastike, da lakše upoznamo njezinu narav i čime se posebno razlikuje od starokršćanske znanosti, promotrimo činjenice koje smo spomenuli o skolastičnoj metodi u odnošaju sa patristikom.

Učeni Petavije kazao je da iako se teologija temelji na vjeri, ipak da se od vjere razlikuje: »theologia etsi fidei tanquam principio ac fundamento innititur, differt tamen ab illa, eique ratiocinando, et unum ex alio colligendo, non mediocrem notionum adiungit copiam, quarum silvam et materiam philosophia suppeditat, *dialectica formam addit et colligationem*«.[35]

I zaista, skolastična teologija uglavnom je isto što i patristična. Ali skolastika »formam addit et colligationem«.[36]

Skolastični pisci našli su kod sv. Otaca mnogobrojna djela, u kojima su sadržani razni teološki traktati. Apologeti su obradili u borbi protiv Manihejaca istine o Bogu, čovjeku i svijetu; protiv Arijanaca otajstvo Presv. Trojstva, protiv Nestorijanaca i Eutihista nauku o Utjelovljenju Sina Božjega; protiv Pelagijanaca i Donatista nauku o milosti i kat. Crkvi. Sv. Ćiril Jeruzalemski u svojim katehezama ostavio je gotovo čitavu dogmatiku obrađenu. Sv. Ivan Krizostom i Dionizije daju temelje za ascetiku i mistiku; Ambrozije i Grgur za moralku. A veliki Augustin obradio je čitavu teologiju: »Diversi diversa Patres, sed hic omnia dixit Romano eloquio«. Njegova djela »De fide et symbolo«, »De Trinitate« sadrže dogmatiku i moralku; »De civitate Dei« apologiju kršćanstva i filozofiju povijesti; »De doctrina christiana« homiletiku i hermeutiku; »De

[34] Baeumker, cit. čl., 351.

[35] Petavius, Dogmata catholica, Parisiis 1865, I, 26.

[36] Geyer, cit. čl., 116; Bouquillon Th., Theologia moralis fundamentalis Brugis 1903, 94.

cathechisandis rudibus« katehetiku...[37] Već su Boecije, Isidorus Hispalensis, Ivan Damašenski i drugi nastojali da svedu ovu nauku u sistem. Ali tu misiju Providnost je dodijelila posebno skolastičnim piscima. Oni su patrističnu nauku očistili od literarne forme, a zatim pomoću grčke filozofije još dublje produbli, na razne dijelove podijelili, logično poredali, u sisteme i silogizme sveli.

Sv. Oci nijesu ni pomišljali na to da strogo znanstvenom metodom stvore »corpus doctrinae«. Njihova je teologija više prigodna; više polemična, pozitivna i praktična nego li spekulativna; više parenetična nego li didaktična; više partikularna nego li općenita, sistematska. Sasvim je obratno kod skolastične teologije. Skolastici smatraju teologiju znanošću i istražuju koji je njezin objekt, koja metoda. Aristotelova djela, posebno Analitika, koja su u patristično doba imala minimalan utjecaj, za skolastike postaju izvor znanja; tu oni traže pojam znanosti i pojam znanstvene metode. Teologija je potpuno analitična, a ujedno didaktična, bez afektivnih, personalnih, literarnih elemenata.

Dok su u patristično doba teologiju naučavali poglavito biskupi u raznim zgodama, u poslanicama upravljenim vjernicima, u srednjem vijeku teologija postaje posao »učitelja-magistri«, koji sačinjavaju poseban stalež. Teologija kao posebna znanost stupa u škole, na sveučilišta: uz »artes liberales« nalazi se i »facultas theologica«, koja ima počasno mjesto u školskom programu srednjega vijeka. Teologija je kraljica znanosti. I gramatika i muzika i retorika i filozofija, sve je to samo put k Svetoj znanosti.[38]

Napokon, prema shvaćanju Svetih Otaca religija je i metafizika i kozmologija i etika. Filozofija je samo jedan od elemenata teologije. U 13 vijeku filozofija se ili odjeljuje ili barem razlikuje od teologije.[39]

[37] Isp. Grabmann M., Die Geschichte der katholischen Theologie, Freiburg 1933, 15—24.

[38] Geyer, cit. čl., 117.

[39] Gilson-Böhner, cit. dj., I, 5 vele, da nijedan skolastični pisac nije napisao »System der Philosophie«. Mi možemo iz njihovih teoloških djela izvaditi više ili manje određeni kompleks filozofskih teorija.

Ukratko. Srednji vijek je vijek Sumâ, Komentarâ, Glosâ. Aristotelova lozinka dominira: *Sapientis est ordinare! Singula quaeque locum teneant sortita decenter!* I kao što dva arhitekta, na razne načine slagajući isto kamenje mogu sagraditi jedan rimsku baziliku, a drugi gotsku katedralu, tako na sličan način sv. Oci i sredovječni mislioci iz pretežno istog materijala stvorili su dvije znanosti, koje se međusobno razlikuju.

* * *

Skolastični pisci ostavili su nam bezbrojne definicije, ali nam nigdje ne ostaviše pravu, nutarnju, ideološku definiciju skolastike. Oni su sa riječju »Scholasticus« naznačivali profesora, koji je u školi predavao, ili svakoga koji je posjedovao ono znanje koje se u školama naučavalo. Ova etimološka definicija ne može nas potpuno zadovoljiti. Riječ skolastika u nama pobuđuje više ideju neke posebne znanosti nego li mjesto u kojemu se ta znanost naučavala ili vrijeme u kojemu je nastala. Mi želimo da nađemo što je skolastika sama u sebi i što je razlikuje od svih drugih nauka.

U ovom plemenitom nastojanju susrećemo mnogobrojne poteškoće. Prije svega treba imati na umu, da uza sva današnja mnogovrsna istraživanja, intelektualni život srednjega vijeka još nam nije dovoljno poznat. Teško nam se je prenijeti u srednji vijek, i misliti onako i onakovom dijalektikom, kako su to činili skolastici; teško nam je uočiti da je skolastika ekspresija fundamentalnih aspiracija individualnog i kolektivnog života srednjega vijeka; teško nam je otresti se predrasuda, koje nas priječe da budemo objektivni i uzrokom su da teze koje su vlastite samo *jednomu* skolastičnom učenjaku proglasujemo »zajedničkom baštinom, zajedničkom sintezom« *svih* skolastičnih pisaca.

Nadalje skolastici, koju nije jedan čovjek izumio nego je nastala općom suradnjom raznih generacija, moramo razlikovati tri elementa: objavljene istine (fides), staru tradiciju (auctoritas), i nutarnji snažni pokret razuma, koji traži odnošaj između razuma i vjere, te stvara nove sisteme. Budući da nam objava, barem direkte, ništa ne kaže o materiji o formi, o sadržini realnoga bića, skolastici su, svaki

na svoj način, ovu filozofsku nauku grčkih učenjaka tumačili i transformirali, i to u težnji da ove filozofske istine svedu u sklad s vjerskim istinama. Imamo razne sisteme, koji ipak svi sačinjavaju dio kršćanske skolastike. U tim sistemima treba brižno razlikovati teologiju od fizike, astronomije, psihologije i same metafizike. Skolastici se među sobom više slažu i stvaraju »općenito mišljenje« kao teolozi nego kao fizičari, astronomi i metafizičari.[40] Lakše nam je opredijeliti pojam skolastične teologije nego skolastične filozofije.

Proći će još mnogo vremena dok se medijevalisti slože u odgovoru na pitanje: Što je skolastična filozofija?[41] Glavon je ipak da pri riješavanju ovog pitanja imamo uvijek pred očima, da razum bilo kojega skolastičnog pisca nije ljudski razum u svoj svojoj punini, životu, u cijeloj svojoj plodnosti. Ne znam kako bila velika arhitektonska snaga metafizičkog sistema sv. Tome, koji je spravom ubrojen među prvake skolastike, taj sistem ne može biti istovjetan sa skolastikom niti u svim svojim djelovima fiksan za sve vjekove i generacije.[42] »Nemojmo pretjerivati! Nemojmo vjerovati — veli Fridrik Morin[43] — da se je filozofska plodnost kršćanstva zaustavila na sv. Tomi; ne mislimo, da su bili beskorisni Bossueti, Feneloni, Malebranchi, i prije njih Suarezi, Kuze, Gersoni. Čovjek-Bog prošao je dosta bolnih stajališta, i tek u času, kada je izdisao izgovorio je: *Consummatum est.* Čovjek, koji je slika Božanskoga Učitelja, prolazi iz vijeka u vijek svoja filozofska stajališta; on uvijek križ ima i isti križ, ali noseći ovaj križ na izranjenim ramenima stupa naprijed, i tek će mu u zadnji čas biti dopušteno reći: *Sve je svršeno! Početak započinje!*«.

[40] Melchior Canus, De locis theologicis, l. 8 cap. 4 naglasuje da treba razlikovati kod skolastika teologiju od filozofije. God. 1662 louvainski teolozi izdali su Sumu teološku sv. Tome, i tu se »Secunda secundae« zove »opus plane aureum«, a tu — veli Morin — dolazi do izražaja teologija više nego u drugim djelovima. (Morin, cit. dj., II, 1177).

[41] Revue néoscolastique de philosophie, XXVIII (1927) 224.

[42] Zimmermann S., Filozofija i religija, Zagreb 1937, II, 145 veli da se ne može »opravdano reći da samo Tomina filozofija znači svu skolastiku«. »Toma i kao temelj filozofiranja ne znači njegov završetak«.

[43] Morin, cit. dj., II, 1179—1180.

Četrdesetgodišnji jubilej jednoga tihoga pjesnika

Prikazano Msgr. Dr. Alojziju Merharu o njegovoj šezdesetgodišnjici

RÉSUMÉ. — Un jubilé poétique. — Aloyse Merhar (Silvin Sardenko) est né à Ježica, le jour de St. Guy, en 1878. Étudiant à Ljubljana, il appartenait à l' association »Zadruga« dans laquelle étaient aussi Othon Župančić, Dragutin (Charles) Kette et Joseph Murn Aleksandrov. À l' occasion de la mort de Kette il compose trois poèmes qu' il signe par Silvin Sardenko. En 1898 il entre en théologie, et, ordonné prêtre en 1902, il étudie à Rome. Nommé docteur en théologie et en droit il exerce le ministère pastoral et est professeur de religion à Ljubljana, rédacteur de „Bogoljub", directeur des congrégations Mariales et collaborateur de plusieurs revues. Mgr. Jeglič, évêque de Ljubljana, l' a nommé chanoine en 1924. — Ce qui caractérise son oeuvre littéraire est précisément cette collection de poésies consacrée à la mère et divisée en trois sections: À ma mère (21–32); À ta mère (7—18) À la Mère de Dieu. Il est poète de Marie.

Godine 1898 — prije ravnih 40 godina — čitao je Ivan Cankar, kasniji slavni slovenski književnik-umjetnik, malu rukopisnu zbirku pjesama. Rukopis je nosio čedni natpis: *Na meji mladih let* (Na granici mladih ljeta), a potpis je glasio: *Alojzij Merhar.*

Ko je bio taj Merhar? Cankar je poznavao mladoga abiturijenta ljubljanske gimnazije, rođena na Jéžici, na dan sv. Vida 1878, člana Zadruge, toga literarnoga društva ljubljanskih srednjoškolaca kojemu su pripadali i *Oton Župančič* i *Dragutin Kette* i *Josip Murn Aleksandrov.* Onda su to bila imena mladića, lirika-buntovnika, o kojima je godinu dana prije, misleći pri tome i na sebe, Cankar proricao: *»Moderna je lirika pred vratima! I kad ona dosta glasno pokuca, otvoriće joj se ona sama od sebe!«* To proročanstvo ispunjalo se je već tada. Četvorica modernih ušla su burno u zgradu slovenske lirike i literature i započela novo razdoblje.

I sada još taj Merhar? Hoće li on da bude *peti* među njima? Ili će on možda htjeti da vrati stari način pjevanja, koji su naši novotarci osudili na smrt? I odakle taj natpis: na granici?

Cankar je čitao sve pomnjivije i shvatao stvar sve jasnije: jest, i taj mladi abiturijent hoće da donese slovenskoj literaturi nešto novo, a to će ujedno biti i ono staro: onaj stari katolički duh, ona otačka pobožnost, ona vjera koja je slovenski puk nadahnjivala i kroz vjekove jačala i odgajala. U ovim prvim pokusima bistro Cankarjevo oko vidjelo je novoga religioznoga pjesnika, koji će od *»moderne«* naučiti sve tajne pjesničke forme, ali će ostati potpuno na stanovištu svoga naroda, na tvrdome tlu pradjedovske vjere i kulture.

I Cankar je rekao: *»Zašto da te pjesme ne iziđu na javu?«*

I izišlo ih je nekoliko te iste godine na bijeli dan! Slijedeće godine čitali su rastuženi slovenski omladinci u *Domu in svetu* tri pjesme tužaljke za neprežaljenim Kettejem. Bio je potpisan: Silvin Sardenko...

»Koji je to opet?« — pitali su se čitatelji. One burne godine donosile su tako reći svaki dan iznenađenja. Umr'o je Kette. Šteta. Ali, gle, ne stupa li mjesto njega neko novi na literarno polje slovenske lirike? I ko je taj?

A to je bio onaj isti koji je godinu dana prije sastavljao zbirku: *Na granici mladih ljeta...* On je već prešao bio granicu. Granicu svoga života i svoga životnoga zvanja, i granicu svoga pjesničkoga poziva. Iste godine 1898 ušao je Alojzij Merhar u bogosloviju, posvetio Bogu svoju mladost u svetome svećeničkome zvanju. — Ali Merhar bio je i pjesnik! To je dobro vidio Ivan Cankar, ali to je dobro osjećao i Merhar sam, kako će to on četrdeset godina kasnije sam kazati:

Gospod čez zlate je vrhove
pogledal v bajto moje bede;
začutil tople sem poglede,
zaslišal Božje sem glasove:

»Pomlad sem s tvojim srcem strnil.
Če moji volji boš ugodil,
nov vrt pred mano boš razgrnil.

Ni tvoje, kar sem ti posodil;
ob zadnji žetvi vse boš vrnil;
jaz pevca bom po pesmi sodil.«

Jest, Alojzij Merhar bio je 1898 na granici. On je imao i kao čovjek i kao pjesnik da se odluči, da odabere životni svoj put. Božji glas bio je jasan: on je imao da bude svećenik! I mladić je rekao: — *Ecce venio!* Evo me, idem, Gospode, za Tobom!

Ali, Božja volja tražila je još nešto: Alojzij Merhar primio je i veliki i odgovorni dar — *poezije*. Gospod mu je dao srce slično proljeću. I trebalo je s tim proljetnim srcem Gospodu udesiti lijep, nov vrt, vrtao poezije, a prema toj poeziji Gospod će suditi pjesnika... Pa kakovu poeziju da najdostojnije i Bogu najmilije pjeva — svećenik? Kakovu, ako ne religioznu, duhovnu?

I Alojzij Merhar smiono i pouzdano je prekoračio granicu! Ušao je u bogosloviju 1898. Prvu svetu Misu prikazao je Gospodu 1902. Studirao je u Rimu i tu postao doktorom crkvenoga i rimskoga prava 1906. Služio je na različitim mjestima kao dušobrižnik, bio je puno godina gimnazijski kateheta u Ljubljani. Bio je voditelj kongregacije. Urednik *Bogoljuba* i *Voditelja Mar. kongr.* Napisao je više pobudnih spisa. God. 1924 izabran je za stolnoga kanonika u Ljubljani... Vrlo plodan život Msgr. Dr. Alojzija Merhara, svećenika!

A što je s pjesmom? Mladi Alojzij Merhar shvatio je svoj pjesnički poziv kao drugi dio svoga svećeničkoga zvanja. Isti apostolat koji je on vršio kao svećenik htio je da u svome narodu vrši i svojom poezijom. I on je zasadio i pred Gospodom razgojio divan pjesnički vrt: žetva je bogata, i Gospod će svoga pjesnika i po pjesmi suditi i, sigurni smo, nagraditi, obilato i bogato!

A to je u slovenskoj lirici zaista — nov vrt! Merhar je stupio u literaturu s novom poezijom i odabrao je sebi posebno, novo pjesničko ime. Pod tim imenom javio se je prvi put prigodom smrti Dragutina Ketteja (1899), kako već spomenusmo, i danas ime Silvina Sardenka, po riječima odličnoga Dr. Ivana Preglja, zaslužuje da bude spominjano u istome dahu s imenima Cankara, Župančića, Ketteja i Murna, jer je to ime *»najodličnijega i našega najboljega vjerskoga lirika«*. On je — po uvjerenju g. Preglja, a to je uvjerenje čitave književne kritike — *prvi moderni katolički lirik slovenske riječi.*

Dr. Alojzij Merhar i Silvin Sardenko idu, eto, četrdeset godina jednim pravcem, a u dvostruku radu. Gospod će dati i dvostruku nagradu!

* * *

O svojoj četrdesetgodišnjici Silvin Sardenko počinje izdavati svoje Izabrane pjesme. Preda mnom je prvi svezak u ukusnome izdanju Braće Rode i Martinčić u Celju. Milovidna knjižica nosi natpis: Materi — Soneti (str. 54) s Predgovorom od *Dr. Ivana Preglja,* koji je i sam uvažen pjesnik i književnik (str. I—VIII).

U lijepo pisanome predgovoru prikazan je pjesnički rad Silvina Sardenka i njegovo mjesto u povijesti savremene slovenske literature. Mi smo već citirali sud g. Preglja, uz koji potpuno pristajemo. Sardenko je izvrstan pjesnik, on je katolički religiozni pjesnik, on je i duhovni pjesnik.

Pjesnički rad Silvina Sardenka je vrlo obilat. On je surađivao u *Domu in svetu,* kojemu je neko vrijeme bio i vrsnim urednikom. Zatim u *Angelčku, Vrtcu, Pomladnih glasih* (Proljetnim glasovima). Napose je tiskao 1902 nekoliko pjesama u izdanju koje je priredio s nekim drugovima bogoslovima: Marjetice (Tratinčice). Druge su mu zbirke: V mladem jutru (1904), Roma (1906), Nebožari (1916), Dekliške pesmi (1922). Epskolirska su mu djela: Mater Dolorosa (1908), o Svetem Pashalu (1917), o Svetem Jožefu (1925), o Svetem Alojziju (1926), o Slomšku (1932) i druge. Dramatska su djela: Mater Dolorosa (1910), Mati sv. veselja (1911); a u nevezanu slogu: Slovanska Apostola (1910), Skrivnostna zaroka (1913). I nisam još sve nabrojio!

Uzori na koje se je u svome pjesničkom radu ugledao mnogi su i vrlo vrijedni. Tu je najprije narodna pjesma. Ona je dopirala do njegova uha i do njegova srca s usta njegova naroda. Naročito je majčina pjesma od najranijih dana zanosila i uzgajala mladoga pjesnika. Ta časna i draga majka Sardenkova, kojoj on tako dirljivo pjeva i u našoj zbirci, bila je izvrsna pjevačica. Dr. Pregelj pripovijeda, kako je ona za 25 godina bila pjevačica u crkvi, kako se je domaća kuća razlijegala od njezine pjesme, pa

je kao sedamdesetpetgodišnja starica s pjesmom na ustima usnula u smrtni san...

Od pok. Dr. Kreka, kojega je Silvin Sardenko toliko cijenio i toliko volio, primio je Sardenko ljubav prema maloruskim, češkoslovačkim i moravskim pjesmama. Čitao je i učio kod velikoga Prešerna, kod Jenka, a nije se stidio učiti i od Cankara, Župančića, Ketteja, od Tavčara i Mencingera. Mnogo je naučio od stranih literatura. Njegovi su dobri znanci Goethe, Schiller, Grillparzer, Rückert, Chamisso, Vrhlicki, Mickiewicz, Lermontov, Kolcov, Verlaine, Dante, a iznad sviju, ili barem ponajglavniji, veliki Aleksandar Manzoni.

Dakako, Silvin Sardenko je učio kao samostalan pjesnik. On nije kopirao, nije ropski slijedio. Između sviju odličja njegove poezije mislim da je možda najveća: ona njegova iskrenost, ono nešto specijalno njegovo, i samo njegovo u njoj. On pjeva samo ono što je proživio, što je kroz čudotvornu retortu njegove pjesničke moći postalo njegovim duševnim dobrom, i što onda u jednostavnim, a tako vještačkim i umjetničkim stihovima teče kao mlaz lagana potočića kroz zelenu proljetnu livadu.

Od njegove poezije glavna i baš najkarakterističnija za nj i ona koja mu je osigurala ime u slovenskoj literaturi, jest njegova religiozna i specijalno duhovna lirika.

I zaista, Sardenko nije mogao sretnije započeti izdanje svojih Izabranih pjesama negoli ga je započeo zbirkom soneta Materi. Ta je zbirka zasnovana već 1912—1913 (dakle pred 25 godina!), no dopjevana kasnije i tek sada izdana prvi put. U Pojasnilu (Tumaču) koji je dodao zbirci, on nam sam kazuje koja je zadaća ovih pjesama: da pokažu značenje materinstva u domaćemu, društvenomu i općeljudskom pogledu. Prvi ciklus: *Moji Materi* (7—18) opisuje pjesnikovu zlatnu majku i njezinu odlučnu ulogu u njegovu životu. Drugi ciklus: *Tvoji materi* (21—32) prikazan je uspomeni Dr. J. Ev. Kreka, a opijeva poglavito njegovu izvanrednu majku, koja je bila prva učiteljica velikoga narodnoga borca; koja mu je od Boga isprosila svećeničko zvanje; koja je bila zvijezda vodilja svome slavnome sinu. Ona je opjevana kao uzor prave i svete majke.

Treći ciklus posvećen je *Božji Materi* (35—50), Onoj, koja je nebeski uzor svih majka.

Već po tome ova je zbirka karakteristična za Silvina Sardenka, pjesnika majke, u prvom redu Marijina pjesnika. Msgr. Merhar bio je duša velikoga *Marijanskoga kongresa* u Ljubljani (1924), on je uredio Knjigu o Mariji (1925), on je u Rogaškoj Slatini podigao *Marijin dom* za svećenike i kapelu *Kraljici zdravlja i mira*, on širi štovanje prema Mariji u svome narodu. U skladu s time i Silvin Sardenko pjeva najradije Mariji, Isusovoj Majci- Majci sviju nas. I eto, ova zbirka je zaista Sardenkova!

A ona je Sardenkova i po tome što u njoj kao u zrcalu poznajemo čitava njega kao pjesnika, religioznoga, duhovnoga; pjesnika starih istina, a u novoj formi i s novim motivima. Osvaja nas njegova lirska osjećajnost, milina. tišina, optimizam njegova ponegdje lagano, lagano melanholičkoga stiha, priprostita iskrenost njegove riječi.

Pjesnički oblik soneta koji je odabran za ove pjesme kao da je najnezgodniji za modernoga pjesnika? Ta ko se ne sjeća iz poetike onih strogih pravila za sonet? A ipak, upravo sonet sviđa se toliko modernim pjesnicima! Jest, ali zato su danas od soneta učinili tako gipku pjesničku formu da je milota! A opet, kad sonet pjeva Sardenko, onda nam se čini da i nema ljepše lirske forme od soneta...

* *
*

Zbirka Materi ima 42 soneta. Prva dva — bez naslova — služe kao uvod. U prvome od njih Sardenko nam pripovijeda o svome pjesničkome pozivu. Malo prije čitali smo te verse. — U drugome kazuje za koga su ove pjesme: za svakoga komu još suzom sine oko

ko matere se spomniš zlate:
Le beri, to so pesmi záte! (4)

U prvome ciklusu (12 soneta) sjeća se svoga dragoga sela pod gorama, ljupke seoske crkvice, staze među vrtovima, šumne pjesme među vodama: sve je to i danas lijepo, ali jedna bol se vije cijelim krajem — nema u životu majke pjesnikove... Uz njezin grob nanizali se i drugi grobovi, no tješi nas utjeha:

Na višje pojdemo vrhove. (8)

Divna je misao izražena u sonetu *Otoška cerkev*. Jednom je pjesnik plovio u čamcu na Bleški otok. Njegova majka nije mogla s njim. I dok je on veslao, ona je neprestano upirala pogled u Gospinu crkvicu na otočiću. Taj pogled sretno je doveo veslača kraju. I ovim burnim jezerom života lako bi lađa došla k vječnim bregovima:

Če matrnje oko bi varno
me čuvalo in bi valove
krotila cerkev iz ozadja! (9)

I tako redom sjeća se pjesnik majčinih opomena i savjeta. U svakoj zgodi života zna majka da reče pravu riječ. Ona i danas iz nebeskih visina gleda na nj, pozdravlja ga i vodi. I u njegovoj duši, uza sve promjene i preorane brazde, jedno ostaje *»nepremakljivo, neminljivo: Le Mati! kakor prej ostane«* (18)!

Drugi ciklus (12 soneta) krcat je izvanrednih verasa, a ima i drugu zanimljivost: iz njega saznajemo za veliku ulogu Krekove majke u njegovu životu. Iako u pjesničkoj formi, taj je dokumenat autentičan i vjeran, jer malo je ko poznavao Kreka i njegov providencijalni rad u slovenskom narodu kao baš Dr. Merhar. Soneti su sve ljepši jedan od drugoga! Osobito su sjajni L u č: *Tvoj Kristus meni luč je zlata!* (23)... i Z R a t i t o v c a: o suncem obasjanim očima Krekovim, i kad te oči ugasnu,

ne bo več sonca v naših dneh (26)...

Kruna čitave zbirke je treći ciklus (16 soneta). U trinaest soneta se pjesnički i vrlo duhovito parafrazira molitva *Zdravo Marijo*. Izvanredan je onaj u najljepšemu Duns Skotovu duhu zamišljeni sonet G o s p o d s T e b o j. Gospa tka posljednju haljinu Isusu. Marijino srce plače misleći na rastanak. Isus je uvjerava da se oni neće rastati:

»S teboj sem bil! Ko me še nisi
spočela v tihem Nazaretu,
ko bil sem večni Sin v Očetu.
In bom s teboj! Nesmrtni vtisi
oba so stkali v božjem svetu
v mladiko eno v dvojnem cvetu« (38).

Divna je pjesma o Mariji, našoj Majci (42); sjajna zgodica o slikaru Layeru, koji je slikao Mariju Pomoćnicu na Brezju u zahvalu za stečenu slobodu:

In kdor bi rad se rešil spone,
iz ječe stopil te in one:
Poglej na Mater in Devico! (43)

Prepuna je neiskazane miline u skrušenju povijest obraćenja Dizme, razbojnika (44); puna ozbiljna prijekora nepravdi svijeta pjesmica Z d a j (Sada, 45).

Posljednja tri soneta opraštaju se od Marije, od rođene majke, pa onda od čitatelja. Posljednji je akord zbirke i pjesnikove duše:

a k o r d j e z a d n j i: B o g i n M a t i (50).

Sardenkov je sonet metrički savršen. Stihovi su jampski deveterci, samo nekoliko je osmeraca. U v. 6 na str. 12 mislim da je izostao jedan slog, dok u 7 v. na str. 47 čini mi se da bi trebalo da bude: n e mjesto m e, jer inače ne mogu da pogodim smisao. To su štamparske sitnice, koje sam ja samo onako usput spomenuo. One ni najmanje ne štete opći izvrsni dojam čitave zbirke.

Sardenko je majstor forme. Osobito onaj njegov akcenat! Iz nekoliko navedenih njegovih verasa već se to osjeća. A kada čitate ove sonete jedan za drugim, svaki tako jednostavan, a tako zvonak, čini vam se da neka nadzemna glazba prenosi vaš duh u vedre visine gdje pjesma ne umire. I vi odlažete knjigu sa željom da biste što prije uzmogli čitati njezin nastavak...

To je i moja vruća želja! I moja je vruća želja još: da bi pjesnik Sardenko poživio još dugo i dugo, da bi nam pjevao još mnogo ovako srdačnih pjesama i da bi svoju zbirku Izabranih pjesama nastavio izdavati u veliku broju ovako lijepo opremljenih, savjesno uređenih i tehnikom i sadržajem ovako skladnih svezaka. A ovo što sam napisao neka on primi kao moju čestitku o njegovoj četrdesetgodišnjici uspješna i blagoslovljena pjesničkoga rada.

F. S. Milovanov

Dr. fra Oton Knezović — Široki Brijeg:

Sv. Franjo i socijalno pitanje

Socijalno pitanje teška je i kronična bolest ljudskoga društva od vajkada pa do danas. Ta je bolest bila u razno doba sad jača, sad blaža, već prema prilikama i duhu vremena. Dok je cvao duboki religiozni život, praktično kršćanstvo, nijesu je ljudi gotovo ni osjećali. Za vrijeme rata i poslije raznih poremećaja ta bi bolest preuzela mah i tresla bi temeljima ne samo pojedinih ljudi, većih ili manjih skupina, nego također cijelih naroda, država, pače i cijeloga svijeta. Mislim, da ta opaka bolest nije nikada bila tako općenita i tako akutna kao danas. Ona je ušla u sve zemlje i narode, u čitav svijet. Socijalni problem danas je tako svestran da je apsorbirao gotovo sve druge probleme. Taj socijalni problem našega vremena oblači se u razne etikete te se zove sad komunizam, sad boljševizam, sad nacional-socijalizam, fašizam ili pučka fronta i t. d. Sve su to razni nacionalno-politički pokreti, koji bi htjeli riješiti socijalni problem sa raznih gledišta. Komunizam i boljševizam u stvari su isto i hoće da požar revolucije zapale na cijelome svijetu, da na taj način obore dosadašnji društveni poredak i da proglase diktaturu proletarijata na cijelome svijetu. Njihovi ideolozi i teoretičari vele, da će tada osvanuti raj na zemlji svim ljudima. Međutim mjesto toga raja Rusija proživljuje pakao te je ozbiljni memento drugim narodima i državama, da se ograde od toga boljševičkog »raja« na sve moguće načine i da ga se čuvaju kao najzaraznije kuge. On je izazvao protiv sebe kod Nijemaca i Talijana nacional-socijalizam i fašizam, te je Evropu podijelio u dva neprijateljska bloka. Ti blokovi pod vidom socijalnog problema hoće da rješavaju i političke račune, koji su ostali vrlo zamršeni iza svjetskoga rata. Nažalost oni su za sobom povukli uopće sve probleme, koji zasijecaju u život tih naroda, u prvom redu pitanje religije i kulture. Socijalni problem doveo je sav svijet do velike kušnje, do velike prekretnice, kad se ima dati posve novi tok životu i historiji čovječanstva.

U socijalnom problemu leglo je svih ratova i trzavica u ljudskom društvu. Zato se njim bave mnogi, pozvani i nepozvani, kušaju ustanoviti diagnozu te opasne bolesti, naći uzroke i propisati lijek.

Ali nažalost ni tu nema jedinstvena pogleda, jedinstvene diagnoze i jedinstvenog recepta za efikasni lijek. Kako u svim velikim životnim pitanjima vlada među ljudima raznih pogleda i nazora zbrka i prava pometenost, tako vlada i ovdje, te nema ama baš nikakva izgleda, da će se taj opasni socijalni problem sretno riješiti na opće zadovoljstvo.

U čemu je bit toga problema?

Pita se u čemu je zapravo taj teški problem. On se sastoji u raznom shvatanju ljudskog života ovdje na zemlji. S toga gledišta onda se prosuđuju svi problemi, u prvom redu socijalni iliti društveni odnosi bilo u jednom narodu, ili među raznim narodima i državama. Pozitivizam u nauci i filozofiji računa samo sa stvarnim činjenicama koje se mogu iskustvom (eksperimentima) potvrditi. Za nj postoji samo ovaj život sa svojim mnogobrojnim funkcijama, a cilj nauke je, da taj život olakša, razvije i učini što je moguće lagodnijim. To je posao u prvom redu tehnike, medicine, fizike, kemije, nacionalne ekonomije i prava. Pozitivizam u filozofiji i prirodne nauke oborili su stare ideale: vjeru u svemoć auktoriteta, koji stvaraju historiju; vjeru u Boga i božansko porijetlo čovjekovo. Pozitivizam je zanijekao svaku vrijednost umovanju ljudskoga duha i svim zaključcima, koji se ne mogu potvrditi iskustvom. On ne priznaje metafizici pravo na opstanak. Nikakav problem, koji se tiče čovječjeg prekogrobnog života, za nj ne postoji. Za nj ne postoji ni Bog, ni duša, ni vječnost, ni kakva odgovornost za djela, ni raj ni pakao. To se ništa ne može eksperimentima dokazati, dakle i ne postoji! Prirodne nauke svojim golemim uspjehom u drugoj polovini prošloga vijeka začarale su ljude i vratile im vjeru u svemoć racionalizma.

Njihovom eksperimentalnom metodom počele su se služiti i ostale znanosti. Primile su i njihove rezultate i metode kao jedinu i pravu znanost! Pozitivizam je urodio u

filozofiji materijalizmom. Materijalizam je prodro i u historiju i političku ekonomiju. Historijski materijalizam dokazuje, da društvenim odnosima i cjelokupnom razvitku treba tražiti objašnjenje u ekonomskim činjenicama.

Tako uče barem socijalisti. To kao da potvrđuje i razvitak industrije. Industrija je istisnula ručnu radnju te je svojom ogromnom mašinerijom zamijenila hiljade i hiljade radnika. To je dovelo do sasvim novih društvenih i političkih odnosa. Mašinizam se u drugoj polovici XIX vijeka razvijao iz dana u dan i stvarao sve veća materijalna bogatstva, a i sve veću radničku klasu. Ta je klasa bila sada lišena svih viših duševnih dobara i potreba, te je postala posve bezoblična, bespravna, naprosto masa, gomila, koja robuje mašini. Ali i ona je s vremenom postajala svjesnijom svog očajnog položaja.

Nastade opći kult materijalnih dobara, kult novca, poduzeća, poslova, opća borba za osvajanje tržišta, kolonija, sirovina, za dobivanje zaštitnih carina i osnivanje kartela, — opća borba za materijalni uspjeh.

Razvitak velike industrije, trgovine i uopće ekonomije stvorio je novčanu aristokraciju od industrijalaca, trgovaca, inžinjera i stručnjaka, koji su bili posrednici između gospodara i potrošača. To je dovelo do velikog bankarstva i ogromnih gradova, velikih ljudskih mravinjaka, u kojima je koncentrirana industrijska proizvodnja i državna vlast. Ljudi počeše gubiti svoju individualnost te postadoše zavisni od sredine i prilika. Industrijalci, trgovci i tehničari nijesu se nimalo više obazirali na čovjeka kao duhovno biće niti na ljudsko dostojanstvo niti na opći napredak cijeloga naroda, čovječanstva niti na kakav moral. Oni gledaju i vide u narodu samo izvore sirovina i dobrog potrošača njihovih industrijskih proizvoda, političari opet računaju u njem ogromni porez. Renta i tržište bili su ideali ovog vremena sve do danas. U takvim se prilikama začeo moderni kapitalizam, koji je najveći dio ljudi učinio bespravnim robljem ubivši u njima svaki plemeniti i duševni osjećaj. Opća je značajka druge polovice XIX vijeka: u filozofiji materijalizam, u etici utilitarizam, u politici demokratizam, u ekonomiji socijalizam, u književnosti realizam. Vlada prirode,

stvarnosti na svim linijama! Tako je i u našem vijeku, samo što su trzavice međunarodne i narodne došle do paroksizma, do vrhunca, i sva im bezbožna nauka i svjetska diplomacija ne može naći nikako pravoga i trajnoga lijeka! Badava sve konferencije. Što ih više sazivlju, to više ugrožavaju svjetski mir i stvaraju jače nezadovoljstvo među ljudima.

Franjino doba

Bilo je kapitalizma i u doba sv. Franje, dakle prije sedam stotina godina. I on je doveo do vrlo zatrovanih i teških odnosa u ljudskome društvu trinaestoga vijeka. Provalom barbarskih naroda u zapadnu Evropu nastala je sveopća anarhija, slična današnjem boljševizmu. Ubijalo se i palilo na sve strane te niko nije bio siguran ni za život ni za imetak. Državne zaštite nije bilo, jer je seoba barbarskih naroda sve porušila, a dok su se organizirale nove države, trebalo je mnogo vremena. Crkva je bila goloruka i u mnogim krajevima sa zemljom sravnjena, pa nije ni ona mogla zaštiti svojih vjernika pred bijesom divljih naroda. Neku obranu mogli su dati i bar u nekim slučajevima mogli su se barbarima oprijeti samo neki imućniji pojedinci, gospoda i vitezovi u utvrđenim gradovima. To je natjeralo seljake i građane, da se predadnu u vlast te imućne gospode. Pogotovu kad nije bilo nikoga, koji bi sudio o krivici i pravici. Na taj način dočepalo se vlasti nad narodom tek nekoliko mogućnika, koji su postali neograničeni gospodari, u većini slučajeva potpuni satrapi, siledžije i krvnici ubogoga naroda. Njihovi podanici bili su zapravo robovi, sužnji, bez ikakvih prava i ljudskog dostojanstva. Gospodari su u njima gledali ne čovjeka, brata, nego materijal, sredstvo, oruđe za sticanje imetka i zemaljskoga blaga. Njihovo geslo bijaše: skitati se od dvora do dvora, pjevati galantne trubadurske pjesme, vrijeme tratiti u lovu, viteškim igrama, uživati život u punoj mjeri, ispijati ga u svim slastima i lastima. Dakle na jednoj strani vlast, bogatstvo, najrafiniraniji raskoš, nasilje i obijest, a na drugoj strani ropstvo, bespravlje, siromaštvo, golo roblje.

Ti nezdravi odnosi, ti nekršćanski i neljudski postupci gospode prema seljaštvu i sitnom radnom građanstvu izazi-

vali su kod njih duboku mržnju prema gospodarima i svim slojevima, te su pokušavali toliko i toliko puta, da zbace sa sebe taj sramotni jaram ropstva i da dahnu slobodnim životom.

Zato je trinaesti vijek ispunjen velikim duševnim i političkim pokretima i borbama. Kad je papinstvo svladalo njemačke careve, pa zatim i samo palo u francusku ovisnost, izgledalo je, da je svijet izgubio uzde, te je nastao rat sviju proti svima. Feudalno plemstvo borilo se među sobom nešto iz pohlepe, da proširi vlast i imetak, nešto opet radi obiteljskih razmirica. Plemići i nekadanji vitezovi pretvorili se u najordinarnije razbojnike, koji su ubijali, otimali i pljenili i građane i seljake. Radi toga građani su ratovali protiv plemića radi svoje sigurnosti, imetka i prometa. U samim se gradovima borile stranke radi sličnih razloga, tražile saveze u drugim gradovima, koji su se po tom i sami među sobom zaratili.

»Kraj najteže borbe i razrovanih političkih prilika, duševni je pokret u XIII stoljeću dubok i svestran; kraj najvećega sjaja papinske vlasti, temelji su crkve do dna uzdrmani; kraj najfinije trubadurske galanterije, žene su u istinu u vrlo skučenoj kućnoj stezi; kraj najuzvišenije poezije, širi se prostaštvo i raskalašenost; kraj primjera nadčovječne požrtvovnosti, svuda se razbija i otima; kraj najvećega sjaja u odijelu i kraj veličanstva građevina, najveća nečistoća u kućama i ulicama; kraj najveće slobode znanosti, lomača; kraj najgadnije perverznosti, najčistiji primjeri askeze.

U ovo doba sve je veliko i preko mjere običnih ljudi: građevine, slike, državnici, filozofi, sveci, heretičari, dobrotvori i zločinci.

Sred divlje borbe, sred tolikih duševnih, socijalnih i političkih struja osobito se ističe plemenita nauka Joakima da Fiori i franjevački pokret. Jedan i drugi traže izlaz iz užasnoga meteža. Joakim u mističnoj nadi na novoga Spasitelja Duha Svetoga, a sv. Franjo u velikom osjećaju ljubavi za sve Božje stvorove.

Sve, što se u XIII i prvoj četvrti XIV stoljeća mislilo, osjećalo i radilo, sva ljepota i sva strahota, sve težnje, radosti i patnje odsijevaju u Danteovoj Komediji. U XVI

stoljeću prozvaše je »božanskom«, »morem mudrosti«. U istinu mogli su je s pravom nazvati i morem ljubavi i mržnje, morem sreće i nesreće, morem radosti i boli, morem najuzvišenijih i najstrašnijih osjećaja ljudskih.

Najjače ipak izbija iz Danteovih divnih stihova velika serafinska ljubav. Nisu ga bez razloga nazvali franjevačkim pjesnikom«.[1]

Ovako karaktezira trinaesti vijek dr. Iso Kršnjavi, koji ga je dugo proučavao i dobro poznavao. (Pričao mi je, da ga je proučavao petnaest godina, u prvom redu skolastike sv. Tomu, sv. Bonu i Duns Skota).

Franjino rješavanje socijalnog pitanja

Eto u takvim se prilikama pojavio sv. Franjo kao skromni prosjak, fratar, prijatelj malog čovjeka, ubogog puka, njegov zaštitnik i tješitelj.

Franjo nije bio nikakav doktrinalac, teoretičar, zato nema kod njega nikakvog izgrađenog sistema za rješavanje zamršenih socijalnih problema. Nije on time razbijao glavu i gubio se u spekulacijama. Ta i onako je za takve naučne stvari imao premalo praktičnog smisla, jer je bio odviše pjesničke naravi i viteške krvi.

Franjo je taj problem shvatio posve jednostavno. On je dobro vidio, da sve zlo dolazi od ljudske nezasitnosti, lakomosti, gramzljivosti za materijalnim blagom i životnim uživanjima i slastima. Ljudi su zaboravili na Boga, na dušu, na Krista siromašnoga i na Njegovo evanđelje. U tom potpunom materijalizmu bio je korijen svih zala, ratova, mržnje i trzavica.

Franjo je dobro vidio, da tome zlu treba dati radikalan lijek, i to odmah. Sva će se njegova socijalna reforma sastojati u tome, da reformira najprije dušu čovjeka. Njemu nije trebalo vanjskih organizacija društvenog života, nego je on svu svoju socijalnu reformu shvatao s gledišta vrhunaravnoga (sub specie aeternitatis). Reformirati dušu čovjekovu značilo je dići njegov mentalitet sa

[1] Dr. Iso Kršnjavi: Danteova Bož. Komedija I, Pakao 5—8.

zemlje na visinu vječnosti. Tu će reformu provesti najprije u svojoj duši, pa će onda pozvati elitu čovječanstva, a ova će pomoću Božjom onda zapaliti baklju svjetlosti na daleko i široko po svim stranama svijeta i pozvati sve ljude dobre volje na tu reformu i suradnju.

On je bio sin bogatoga trgovca, majka mu plemkinja iz Provanse. U mladosti osjetio je šta je život i bogatstvo. Vesele zabave priređivao je asiskoj mladosti i pred njom je išao kao njezin kralj gradskim ulicama. Silno je želio steći viši društveni položaj, da postane naime vitez. Radi toga je išao u borbe i bio zarobljen. Božja ga je milost obasjala vrhunaravnim svijetlom i razumio je da ga Krist zove, da postane njegovim vitezom. Odmah se odaziv lje Spasiteljevu pozivu, prezire svu zemaljsku veličinu i taštinu, grli dragovoljno potpuno Kristovo siromaštvo, s osmjehom na usnama prima Kristov savjet: »Ako hoćeš biti savršen, idi i prodaj sve, što imaš, i podaj siromasima, pa ćeš imati blago na nebu; dođi i slijedi mene« (Mat. 19, 21). »Blaženi siromašni duhom, jer je njihovo kraljevstvo nebesko« (Mat. 5, 3).

Odrekao se svakog bogatstva, zabava i raskošne odjeće, pošao za siromašnim Kristom slijedeći ga stopu u stopu. Niko od ljudi nije tako doslovno shvatio apsolutno Kristovo siromaštvo, toliko se u nj zaljubio, da ga je zvao najmilijim svojim blagom na ovom svijetu i svojom zaručnicom, kao sv. Franjo. Nije htio ništa imati, pa ni najnužnije za život. Sav se cijelim bićem posvetio ljubavi Božjoj i ljubavi prema čovjeku. Zato je u cijeloj Italiji opjevan kao najpotpuniji i najsavršeniji siromah — poverello. Njegovo je siromaštvo bilo prava himna, koja se u smijehu i neizrecivom veselju razlijeva preko zemlje i onda ljude diže k nebu, vječnosti i Bogu. U tome je bit i tajna njegova rada i uspjeha!

Kako je bio pjesnička i silno čuvstvena priroda, on je slavio siromaštvo Kristovo nad sve te bi često uzeo dva drveta i gudio na njima kao na glazbalima dajući maha svojim nabujalim osjećajima i velikomu zanosu. U tome žaru on bi ljudima propovijedao siromašnoga Krista, Njegovu presvetu muku za nas, Njegovu neiskazanu ljubav, koju goji prema nama u svetoj Misi, novozavjetnoj žrtvi, koja se svaki dan vije s naših oltara i vapije k vječnom Ocu na nebo za nas. Tu silnu ljubav pokazuje još i tim, što dan i noć boravi na našim oltarima u presv. Euharistiji služeći za hranu našim besmrtnim dušama. Krist je Kralj kraljeva, Bog bogova, apsolutni Gospodar svih stvorova, stvoritelj svega vidljivoga i nevidljivoga, vječni sudac živih i mrtvih! Pa ipak je postao do skrajnosti siromašan radi nas, da nije imao ni kamo bi glavu sklonio! Kako onda da mi ljudi ne pođemo za tako velikim Kraljem i Gospodinom, da mu ne uzvratimo ljubav za ljubav! Pogotovu kad nam obećaje toliko blago na nebu, kakvo oko ljudsko nije još vidjelo, uho čulo ni srce osjetilo!

Tu ljubav prema siromašnome Kristu Franjo će sada pokazati herojskim djelima kršćanske ljubavi i milosrđa njegujući gubavce. Tada je gubavaca bilo vrlo mnogo. Oni su bili odijeljeni od svega svijeta i prepušteni strašnoj sudbini. Živi su se raspadali, niko im se nije smio približiti, niti oni komu. Dobri ljudi ostavljali bi im na putu kakvu milostinju i od toga bi jadno živjeli.

Sveti je Franjo imao prema njima bratsku sućut te je u njima gledao božanskoga Spasitelja, kako trpi za nas. On je bio vitez Kristov i on će mu odmah posvjedočiti viteško vjernost iskazujući ljubav gubavcima. Predano im je služio, rane ispirao i previjao, pače ih ljubio u rane i s njima zajedno jeo siromašni ručak. Za ovu veliku ljubav i viteško vjernost Krist ga je nagradio, jer mu se prirodna odvratnost prema gubavcima pretvorila u najveću slast.

Franjin preokret zapanjio je svijet. Ljudi su izbuljili oči i gledali, šta to on radi i šta mu se najednom zgodi. U prvi mah su mnogi mislili, da je poludio, pa ga je i rođeni brat zvao budalom, a otac nije mogao nikako da pretrpi toliku sramotu, koju mu je tobože sin Franjo nanio. Došlo je do dramatske scene pred asiskim biskupom, gdje se otac odrekao sina, a Franjo mu vratio sav novac i odijelo i rekao, da će od sada neprestano moliti: Oče naš, koji si na nebesima!

Njegov novi život ipak je ljudima otvarao malo po malo oči, oni su počeli razmišljati o toj neobičnoj pojavi

svoga sugrađanina. Život žrtve, velike ljubavi i siromaštva, duševna svježina, radost i neizrecivo veselje, koje mu se iz duše odražavalo na licu, kretnjama i svemu radu, njegove jednostavne riječi, citati iz evanđelja, prodiru u ljudske duše te mnogi pođoše za njim. Bogataši, učeni pravnici, svećenici i prosti ljudi stupahu u njegovu družbu i počeše reformu u svojim dušama. Kad se tako okupila elita, kad se ražarila ognjem božanske ljubavi, pođe s Franjom, da svijetu propovijeda najprije svojim životom, onda riječju. Nijesu ti ljudi propovijedali ništa novo, nego su samo svijetu dozivali u pamet, da dignu oči sa zemlje, da se malko zagledaju u nebo i da misle na svrhu svoga života! Doista uzbuđenje je bilo veliko. Pokret se širio vanredno brzo na sve strane donoseći svagdje m i r, l j u b a v i s r e ć u.

Nastao posve drugi mentalitet u ljudskim dušama, posve oprečan prvašnjemu. Ljudi su uvidjeli, kako su bili duboko pali, ugrezli u zemaljsko blato, klali se za propadljivo blago, a gle toliko blago vječnosti samo im se nudi, samo neka se malo žrtvuju za nj! Duševni taj preporod pokrenuo je hiljade ljudi svakoga staleža, spola i dobi i svi se htjedoše potpuno odreći svijeta i stupiti u Franjinu družbu. To je međutim bilo nemoguće i suvišno. Franjo je za njih ustanovio Treći pokornički red, te će oni i dalje živjeti u svijetu, u svojim obiteljima i tamo će provoditi socijalne reforme, najprije u svojim dušama, zatim u svojim obiteljima, onda u cijelom društvu.

Franjo i njegova braća vršili su djela kršćanske ljubavi, djela duhovnog i tjelesnog milosrđa s najvećom samozatajom i žrtvama. Tim svojim djelima izazvaše toliki preokret u ljudskim dušama, kakav se nije javio poslije apostolskih vremena. Kod kršćana zavladala je tolika ljubav prema gubavcima, bolesnicima i siromasima, da je nicalo na stotine i hiljade bolnica i ubožnica za njih, a čitavi se redovi i družbe dragovoljno posvećivahu samaritanskoj njezi odbačenih nevoljnika iz ljudske zajednice. U ovoj revnosti novoga, pomlađenoga kršćanstva poče nestajati razlika između bogatih i siromašnih, učenih i neukih, nego se udružiše u zajednicu prvih kršćana iz apostolskih vremena te se počeše natjecati, ko će komu više iskazati bratske ljubavi, sućuti i pomoći. Mjesto ludih borba, međusobnih trvenja i klasnih trzavica, mjesto glupe oholosti i mržnje nastade mir, snošljivost, čednost, poniznost, bratstvo i sveta ljubav, mnogi pače razdadoše sve svoje bogatstvo siromasima, prigrliše siromaštvo Kristovo, pođoše širom svijeta, da propovijedaju evanđelje ljubavi, mira, bratstva, da šire kraljevstvo Božje u dušama ljudskim.

Promijenimo i mi mentalitet

Kada svjetski mudraci sa svom mudrosti ovoga svijeta, sa svom zakulisnom diplomacijom i bezbožnom politikom ne mogu naći izlaz iz ovoga paklenoga kaosa, kad ne mogu da pokažu čovječanstvu zvijezdu spasenja, nego ga pače tjeraju u očaj i ludilo, — nužno je, da se promijeni čitavi mentalitet današnjega svijeta, da se malo uspravi, zastane, da digne oči sa zemlje, da se zagleda u nebo, da promisli o svrsi čovječjega života, pa da se vrati na put jednostavnosti, čednosti, poniznosti, samozataje i žrtve, te na taj način pokuša riješiti taj teški i zamršeni socijalni problem. Dosta se je i ludovalo, ubijalo, mrzilo, uživalo i bludilo, te ne će biti zgorega malko i pokoru činiti. Treba najprije biti na čistu sa pojmovima, pa tek onda ići rješavati probleme!

Bitna karakteristika našega vremena jest materijalizam i ateizam. I kod viših i kod nižih klasa našega društva. Kod najvećeg dijela ljudi kao da se je ugasio svaki pojam o Bogu, Njegovoj pravdi, dobroti, ljubavi, apsolutnoj Njegovoj vlasti kao vrhovnoga gospodara. Isto tako o svrsi našega života, o duši, smrti, odgovornosti za djela pred vječnim Sucem, koji istražuje srce i bubrege ljudske, komu ništa nije sakriveno, ni najtajnije misli, želje, osjećaji i djela, koji plamenim očima prodire u sve duše, u sve zakutke noći, koji užarenim nogama stupa da zgazi svako zlo, svaki grijeh, svaku nemarnost, nepravdu, oholost, sve naše prestupjeh, svaku nemarnost, nepravdu, oholost, sve naše prestupke.

Svak prionuo za zemlju, nje se objeručke hvata i u njoj sreću traži, kao da se ljudski život sastoji samo u jelu i piću, u raskošnom odijevanju i uživanju, u stjecanju zemaljskoga blaga. Materijalizam je toliko opio ljude, da su

kapitalisti pogazili sve principe pravde, humanosti, milosrđa, ljubavi, samozataje, žrtve i bratstva, jer je sve to za njih bolesna sentimentalnost, koja uvelike smeta »poslovima«. Oni ne vide u radniku čovjeka, brata, razumno stvorenje, duševno biće, nego gledaju u njemu samo sredstvo svoje zarade, životinju, iz koje treba iscijediti i zadnju kap krvi. Kad je tako izrabe, da im više ne može koristiti, tada ga odbace kao iscijeđeni limun na đubrište, da lipsa. Za njih više i ne postoji riječ »smrt« kojom svršava ovozemni ljudski život!

Ista je pojava i kod nižih klasa. I one su posve bezbožne, materijalne, pune mržnje, osvete, nepravde, usto proste do ogavnosti, te im ništa nije ružno, nepristojno, bljutavo. Pohlepa za materijalnim dobitkom i njih je zaslijepila kao i gospodare, te ne poznaju nikakvih skrupula niti biraju sredstava, da dođu do cilja.

Ovo su naopaki pojmovi, posve kriva načela, koja ne će nikada izvesti nikoga na pravi put. Dok ih se ljudi budu držali, apsolutno je nemoguće riješiti socijalni problem. Tolika emancipacija ljudstva od Boga ne može Boga ostaviti mirnim promatračem naše komedije. Ne može On dopustiti, da ljudi na tako laku ruku žive i rade, kao da Njega i nema. On ne da Svoje časti ni slave nikome! Ne može On mirno gledati, da ljudi drsko krše Njegove svete zapovijedi, koje je dao upravo za to, da se uzdrži među ljudima socijalni red, koji je On sankcionirao time, da Ga ljudi priznaju za svoga Boga i Gospodina, a On će im svima platiti po djelima njihovim. Treba dakle odbaciti ove krive i naopake pojmove i vratiti se na stazu zakona Božjega.

* * *

Sv. Franjo je postavio sva glavna načela kako bi se imalo srediti socijalno pitanje, kazao je sve što pozitivnoga mora biti pri rješavanju ovoga pitanja, kao i to što je negativno, te što se mora isključiti. E g o i z a m je najveći neprijatelj svake društvene sreće i blagostanja. Egoist neće nikada dati što je tuđe, ako nije prisiljen. A nužno je egoista svaki koji nema višega cilja pred očima. Tako su svi materijalisti, bili oni koje mu drago boje, i pravdali se

koliko mu drago da nijesu. Djela im to kažu. — Socijalno pitanje treba da se osniva na p r a v d i. Poznato je kako je sv. Franjo stajao prema ondašnjim ratovima među pojedinim gradovima: zabranio je svojoj braći Trećeg Reda da učestvuju, jer nije bila borba za pravdu. Što je imao davao je, a tuđega nije ništa uzimao. — U društvenom životu treba l j u b a v i. A ljubav sv. Franje bajoslovna je, ne samo prema ljudima nego i životinjama i bilju. U društvenom životu treba r a d a; a sv. Franjo neumoran je bio u radu i zapovjedio je braći da se bave svakim poštenim radom, ne samo duhovnim nego i materijalnim. — Isključujući e g o i z a m, koji nužno slijedi kad se materijalni užitak stavi kao konačni cilj i stavljajući p r a v d u, l j u b a v i r a d kao osnovicu svog socijalnog programa, sv. Franjo je u svoje vrijeme postavio temelj na komu se jedino može riješiti socijalno pitanje.

NB! U članku O. B. dr. Radonića na str. 35 treći redak odozdo treba da glasi:

****) Op. Oxon., l. II d. 40 q. unica n. 3 (XIII 427); Rep. Paris., ib. 2—4 (XXIII 211—213)...**

na str. 38 treba brisati redak 11—13 odozdo;

na str. 48 redak 20—22 odozgo treba da glasi: Skotovo mišljenje bilo bi neispravno, kada bi se moglo dokazati, da je Bog dužan radi potpunoga gospodstva nad nama tražiti od nas do zadnjega novčića.

KULTURNI POGLEDI

Apologija snage Katoličtva u izgradnji hrvatske narodne svijesti i kulture. — (Le catholicisme dans la formation de la vie nationale croate). — G. Petar Grgec izdao je nedavno knjigu »Sveta Hrvatska«, u kojoj je u pedeset poglavlja iznio glavne događaje iz borbe Hrvata za održanje svoje vjere, slobode, kulture i narodnosti.

Zlatna je to knjiga, u kojoj je nanizano biserje težnja i napora hrv. katoličke duše! Ova bi knjiga morala biti vademecum svakomu poštenom Hrvatu, osobito seljaku, radniku i kat. omladini. Ona ulijeva ponos radi slavne i neizbrišljive veličine naših pradjedova u gigantskoj borbi proti nasilju i nepravdi, a za slobodu, kulturu i narodnu svijest. Danas su nam uprav potrebite ovakove knjige, kada mnogi Hrvat iz neznanja povijesti i neharnosti stidi se svoje domovine Hrvatske, svoga imena, svoje vjere i kuluture, postaje izrod i nametnik na narodnom tijelu!

Svu sadržinu knjige okupio je g. pisac oko pet glavnih borba, koje su Hrvati izdržali i iznijeli pobjedu, spasili svoju vjeru, a s vjerom narodnost, slobodu i kulturu. Možemo reći čitav napor Hrvata dade se sažeti u našoj poznatoj zavjetnoj misli: Za Krst časni i slobodu zlatnu! Nikada Hrvat nije dizao mača, nego jedino da spasi svoju vjeru i svoje domaće ognjište. Narod je to lavski i junački, kada ustaje na obranu svojih prava; inače je mirotvorac, blag kao janje, kada niko u njegovo ne dira. Nije Hrvatima donijela mirotvorstvo i čovjekoljubivost ni Ženeva, ni svjetski državnici, ni kakovi današnji skorojevići, nego Kat. Crkva, kada ih je činila, da sagnu svoje glave pred Križem Kristovim; vodom sv. Krsta utažila u njima vatru barbarske ćudi, a uzvišenim vjerskim i ćudorednim istinama oplemenila im um i srce, dala podlogu i mogućnost više kulture, i uvela ih u bratsko kolo zapadnih kulturnih naroda. Hrvati su odmah poslije pokrštenja učinili mirotvorni ugovor sa Petrovom Stolicom i obnavljali ga tijekom povijesti, da neće nikoga nepravedno napadati, a da će Bog, sv. Petar i Njegovi Nasljednici biti im jaki pomoćnici u obrani vlastitih prava i slobode. Ova zlatna nit, koja veže Hrvate sa Sv. Stolicom, suče se kroz čitavu našu povijest do današnjega dana. Uvijek su se Hrvati u teškim časovima, obraćali na Sv. Stolicu, i kod nje nalazili izdašnu potporu bilo materijalnu bilo moralnu, koja je hrabrila i podizala duh i svijest da ne klone.

U pet kritičnih razdoblja Hrvati su natčovječnim naporima spasili svoju vjeru, ali su tim očuvali i svoju narodnu slobodu. Da su se Hrvati s izdajicom Sedeslavom prikjučili Carigradu i Istočnoj Crkvi, danas u našim krajevima ne bi bilo katolika, ali bi nestalo i Hrvata. Da se Hrvati nisu junački oprli unutarnjem razaranju bogumila, oni bi srušili katoličtvo u čitavoj Hrvatskoj, a pri turskoj najezdi predali bi nas kao i Bosnu

Turdima, i narod preveli na islam. To bi bio grob za Hrvatsku! Da nije bilo kat. vjere, kat. svećenstva i vjerovjesnika, Hrvati ne bi izdržali za četiri vijeka u neprestanoj borbi sa otmanskom silom; tursko bi ih kopito pregazilo, a Hrvatska bi bila pašaluk kao i Srbija i Bugarska. Da nijesu hrvatski banovi junačkom narodnom sviješću zaustavili i istrijebili protestantizam iz naših krajeva, mi bismo izgubili narodnu svijest i otpornost, pretopili bismo se u Nijemce i Madžare. Da se hrv. kat. svijest nije u današnjim danima junački oprla zaraznim strujama i nametnicima, koji su htjeli podgristi vjersku svijest naroda, ko bi danas ulijevao snagu i nadu u naša srca i davao izdržljivost i otpornost u borbi za svoja prava? Jaka vjera koja Hrvate veže s njihovom prošlošću, i sjajnim likovima pradjedova, i danas je stup otpornosti i temelj nada u pobjedu! Iz čitave knjige izbija, ali dokumentirano, da je za Hrvate bila životna sreća, što su katolici čvrsto povezani uz Petrovu stolicu. To je živi izvor narodnih snaga, otpornosti i junačkih rvanja. Tu je Hrvat u najcrnjim danima svoje sudbine crpao pouzdanje i nadu da ne zdvaja i ne klone. Bez ovih vrhunaravnih, vjerskih i ćudorednih izvora ne bi se malen narod mogao održati za 13 vjekova u vječitom rvanju sa zazličitim daleko nadmoćnijim neprijateljima.

G. Grgec lijepo ističe blagotvorni utjecaj naših svetih muževa na vjerski, ćudoredni i domoljubni preporod našega naroda. I tu se očituje posebna Providnost Božja, koja u teškim časovima narodnoga života šalje svete muževe, da nose kalež utjehe za našu gensemansku borbu. Na kraju daje jezgrovitu i sažetu nauku o pojmu narodnosti i naroda. Mnoge današnje usijane glave imale bi dobro promozgati ovo poglavlje, da se otrijezne od svojih maštanja i da prionu uz svoj narod i hrvatsku individualnost.

Mnogi župnici i vođe Kat. Akcije tuže se, da nemaju zgodnih predavanja za održavanje društvenih sijela. Neka nabave knjigu »Sveta Hrvatska«; tu će za čitavu godinu imati dovoljno zdrava gradiva za predavanja na društvenim sastancima. Ovu bi knjigu trebalo što više rasturiti među našu omladinu, da plemenitim štivom izgrađuje u sebi dostojne potomke slavnih pradjedova. S tim će se udovoljiti onoj naravnoj želji mladosti za naobrazbom, i odvratiti je od razbludna i smrdljiva štiva, kakova se, nažalost, nalazi kod nas mnogo.

Trebalo bi, da g. Grgec i unaprijed ore na blagoslovljenoj njivi Svete Hrvatske, jer je ova knjiga tek jedna brazda ili jedna stranica opširne knjige, koja se može i mora ispisati!

Knjigu svim rodoljubima toplo preporučujemo. Knjigu je izdala: Naklada »Dobra Štampa« Z. S. O. J. — Slav. Požega. Štamparija »Grafika« (A. Kurtnaker) Slav. Požega. Dr. B. M. R.

* * *

Čudan strah pravoslavaca. — (La peur malfondée des orthodoxes). — U viteškim igrama s bikovima zanimljivu ulogu igra crvena krpa. Da se bik razbjesni, dobaci mu se crvena krpa. Odmah u njemu uzavre krv, razbjesni: teško tada njegovu suborcu, ako nije dobrih mišica, živaca i

dobro oboružan! Što je za bika crvena krpa, to je za pravoslavce konkordat. Sami spomen konkordata tako ih uzbuni, razbjesni, da viču protiv najezde sa Zapada, jer se temelji pravoslavlja ruše! Dr. Ljubomir Radovanović napisao je u »Misionaru« br. 10, 1937, 295—297 člančić: Nešto malo istorije. Sve je, ali povijest nije! Koliko tvrdnja, toliko netačnosti! Da dokaže, kako konkordat ne služi uređenju odnosa Katoličke Crkve i države i vjerskom smirenju, veli da je Francuska imala dva konkordata, jedan sklopljen s Franjom I 1516, a drugi sa Napoleonom Velikim 1801, i da su se baš kroz to vrijeme redali sukobi između Crkve i države, i nije se došlo do vjerskog mira, nego kada je konkordat bio raskinut. Da je gosp. pisac proučio ova vremena i razlog zašto je konkordat bio donešen, saznao bi, da nije konkordat bio uzrok sukoba i vjerskog nemira, nego, jer su već bili sukobi, konkordat je donešen da se isti uklone i da se dođe do vjerskog mra. Filip Lijepi, prije konkordata više od dva vijeka, započeo je ljutu borbu s Crkvom i prisvajao prava koja jedino Crkvi pripadaju po njezinom Božanskom određenju, Waldeck-Rousseau i Combes, francuski ministri, slobodni zidari raskinuli su Konkordat da mogu lakše rušiti prava Crkve, krnjiti njezinu slobodu i prisvajati pravedno stečena crkvena imanja. Nisu svršili sukobi poslije raskinuća konkordata, nego se je zametnula uprav demonska borba protiv Crkve. Jedino ju je Svjetski rat ponešto stišao, jer strah pred Nijemcima i pogibelj domovine ujedinila je sve Francuze: i tako su privremeno obustavili protucrkvenu politiku. Ali čim su se poslije rata ponešto oporavili, opet su ljevičarski elementi pokušavali da obnove borbu i sukobe s Crkvom. Izdala je, dakle, povijest gosp. Radovanovića!

I to je neispravno, da druge vjere nisu mogle dobiti ravnopravnost radi konkordata. Edikt u Nantesu 1598 dao je slobodu hugenotima. Ako je poslije Richelieu, iz političkih razloga, uskratio tu slobodu i Ljudevit XIV htio uvesti vjersko jedinstvo: u to nije ulazio konkordat ni Crkva, nego bune hugenota i krvoprolića, koja su rušila temelje države. Dalje veli da je Katolička Crkva ambiciozna, nametljiva, te hoće da svoja shvatanja proširi i nametne drugima. Da Crkva hoće da živi, da svoj život saopći što širim krugovima, da obuhvata svojom životnom snagom što veći broj ljudi, to je znak njezine životnosti, snage, misije, koju joj je Krist povjerio, kad je dao naredbu, da propovijeda istinu svim narodima i da je Njegova volja da zahvati Njegov plamen sve ljude. Crkva je živi organizam, i to je najbolja oznaka, da je Kristova Crkva. Radovanović je i nehotice dao pohvalu Kat. Crkvi, a osudio svoju Svetosavsku! Ako Srpska Crkva nema ambicije ni volje, da svijetlom Kristovim i vatrom Njegove ljubavi prožme sve narode i sve ljude, znak je, da nije Crkva Kristova, da nije živi organizam, da nije tijelo bez duše!

Dalje tvrdi, da u našoj državi ne može biti ravnopravnosti među raznim vjeroispovijestima, dok je konkordat, jer druge vjeroispovijesti ne mogu donijeti sličan ugovor. Čudna logika! A što su razni zakoni, kojima je uredila država odnošaj sa Srpskom Crkvom, muslimanskom vjerskom zajednicom i drugima? Nije li to ekvivalenat konkordata?

I mi se ne bunimo radi tih zakona, jer se oni nas ne tiču! A što smo mi katolici krivi, što pravoslavni ne mogu učiniti sličan ugovor s državom kao mi?! Mi našu Crkvu ne nazivljemo ni hrvatskom ni talijanskom ni njemačkom, nego Kristovom, katoličkom, sveopćom Crkvom, kojoj je nevidljiva glava Krist, a vidljiva sv. Petar i njegovi nasljednici Sveti Oci Pape. U ime Kristove Crkve stvara ugovore s državama Kristov namjesnik i Petrov nasljednik Sveti Otac Papa! Pravoslavci svoju Crkvu zovu Savina Crkva, Srpska Crkva, te joj samo ime kaže čija je Crkva, i prema tome ne može imati ni povlastica koje ima Kristova Crkva. Ona spada na neku vrst narodnih ustanova, služi neposredno narodnim i državnim interesima; nju uređuju državni zakoni kao svaku državnu ustanovu. Stoga pravoslavci drže, da je njihova Crkva narodna, vladajuća, Savinih i Kosovskih tradicija. Pravoslavci su lišili svoju Crkvu Božanskoga značaja, učinili je službenicom cezaropapističkih težnja raznih vladara, kako nam svjedoči Carigrad, Moskva i druga središta pravoslavlja.

Dalje tvrdi, da se konkordatom ruši državna suverenost. »Država s crkvom zaključuje ugovore, koji se odnose na njene sopstvene građane, na njene ustanove i na jednu vrlo značajnu službu na njenoj teritoriji«. Ovim riječima pokazuje gosp. Radovanović, da nema pojma o vlasti i pravima Krista i Njegove Crkve. Nije li Krist vladar vladara?! Nisu li svi ljudi podanici i državljani Kristove države — Crkve?! Nema li Krist pravo, da narodima i vladarima nametne Svoje Evanđelje?! A što je Crkva? Nije li ona Otajstveno Kristovo Tijelo, prosljediteljica Njegova otkupljenja, nastavnica Njegova poslanstva?! Nema li ona sva prava i povlastice u spasavanju duša i širenju Evanđelja, koje je Krist imao?! Ovo bi pravoslavci morali držati i o svojoj Crkvi, kada bi je smatrali pravom Kristovom Crkvom. Ali su oni dosljedni svojemu pojmu o Crkvi. Ona je narodna ustanova, mora služiti narodnim interesima, potpada pod državne zakone, država joj može urediti i potvrditi ustav. Nema smisla i protivurječje je, da vladar sa svojim podanicima kao sebi jednakima čini ugovore. To su čisto protestantska načela: Cuius regio illius religio, ili staropoganska, gdje su carevi bili i vrhovni svećenici, koju je ideologiju usvojila istočna crkva.

Nije istina, što gosp. Radovanović tvrdi, da Kat. Crkva ide za kakovim imperijem! To je izvrtanje činjenica. Zar je imperijalizam, ako Crkva traži, da se kat. djeca uzgajaju prema vjeri i moralu Evanđelja, da se poštuje sakramenat sv. Ženidbe, da se slobodno može Evanđelje propovijedati, da vjerski redovi i udruženja imadu slobodu širenja, da zakoni ne udaraju na savjest, vjeru i ćudoređe vjernika! Ako je ovo imperijalizam, onda je Krist bio najveći imperijalist, onda je svaka istina imperijalistička!

Svojim je člančićem gosp. Radovanović pokazao besprimjerno neznanje o pravima Krista, Evanđelja i Crkve nad narodima, vladarima i pojedincima. Pruža žalosnu sliku o životu i nauku pravoslavne Crkve!

Dr. F. B. R.

* * *

Prota Ljubo Vlačić i nerazriješivost katoličkog braka. — L' archiprêtre orthodoxe Ljubomir Vlačić et l' indissolubilité du mariage catholique. U mjesecu srpnju 1922 vjenčao se je u katoličkoj crkvi Krista Kralja u Beogradu Stanko Strupi s Marijom Fischer. Nekoliko godina kasnije prešao je Stanko u starokatoličku crkvu i pred starokatoličkim duhovnim sudom podigao parnicu za poništenje ovog braka. Starokatolički duhovni sud brak je poništio i Stanko se ponovno vjenčao u starokatoličkoj crkvi s Milicom Konjević.

Marija Strupi, žena Stankova, podigla je pred okružnim sudom u Beogradu parnicu protiv svoga supruga i Milice Konjević, tražeći da se njihov brak poništi. Okružni je sud, nakon nekoliko ročišta, donio 4. siječnja prošle godine presudu, kojom se ovaj brak, sklopljen u starokatoličkoj crkvi, proglasuje nevaljanim.

Stanko Strupi utekao se je Apelacionom sudu; ali je ovaj potvrdio rješenje prvostepenog suda. Išao je dalje na Kasacioni sud. Ovaj je rješio, da se najprije raspravi, je li Okružni sud nadležan da rješava brakorazvodne parnice, za koje su u Srbiji nadležni duhovni sudovi. Kad je, na temelju zakonskih rješenja od 9. IX. 1853 R. No. 859 i zak. rješenja iz § 99 g. z., ustanovljena nadležnost građanskog suda, Okružni je sud ponovno uzeo stvar u pretres. Utvrdivši, da je Stanko Strupi, za vrijeme drugog braka s Mlicom Konjević, imao živu svoju zakonitu ženu tužiteljicu Mariju, jer njegov prvi brak nije poništila katolička, nego starokatolička crkva, proglasio je njegov drugi brak s Milicom Konjević nevaljanim. Stanko Strupi i Milica Konjević utekli su se, preko svog oponomoćenika, na Apelacioni sud; ali je i Apelacioni sud našao, da je presuda Okružnog suda osnovana na zakonu, pa ju je odobrio.

S ovom presudom Okružnog i Apelacionog suda nezadovoljan je prota Ljubo Vlačić, inače pravoslavni stručnjak za ženidbena pitanja. On je u »Glasniku, službenom organu Srpske pravoslavne crkve«, god. 1938, br. 1—2, donio ovu presudu prema izvještaju beogradske »Politike« od 29. XI. 1937, i popratio je s nekoliko svojih primjedaba.

Tu on ne pobija izravno presudu, nego kaže, da je § 111 austr. gr. zak., koji je kod nas na snazi, u sukobu s ovim i onim. U sukobu je, veli on, s čl. 14 austr. ustava od 21. XII. 1862, L. d. z. br. 143, kojim je svakom državljaninu zajamčena potpuna sloboda vjere i savjesti, a uživanje građanskih i političkih prava da je nezavisno od vjeroispovijesti. U sukobu je i načelom austr. interkonfes. zakona od 25 V. 1868, L. d. z. br. 49, čl. 5: »Promjenom vjere ostavljena crkva ili vjerska zajednica gubi sva prava prema onome koji je ostavlja, a tako i ovaj gubi prava prema njoj«. Protivi se i ustavu kraljevine Jugoslavije, čl. 11, st. 1: »Uživanje građanskih i političkih prava nezavisno je od ispovijedanja vjere.«

Gosp. Vlačić navodi još koješta slična ovomu. On vidi, da sve to ne spada na stvar. Uživanje građanskih i političkih prava neovisno od vjeroispovijesti i gubitak prava prema napuštenoj vjeroispovijesti i obratno — što imadu zajedničkoga s time, što jedna crkva rasuđuje valjanost ili nevaljanost braka, odnosno što raskida brak sklopljen po zakonima druge crkve? Ako g. Vlačić hoće da se pozivlje na naš ustav, da dokaže da je rješenje beogradskog Okružnog i Apelacionog suda u sukobu s njime, kako mu ne pada na pamet, da je držanje njegove crkve prema konkordatu između naše države i Sv. Stolice zaista u sukobu, i to teškom sukobu s istim ustavom i s istim čl. 11 ustava?

Mi razumijemo, zašto je nezadovoljan g. Vlačić. Ovo je drugi slučaj da beogradski sudovi proglasuju nevaljanim drugi brak sklopljen u starokatoličkoj crkvi, nakon što je ista crkva proglasila poništenim prvi brak sklopljen u katoličkoj crkvi. A takovih brakova ima sva sila ne samo u starokatoličkoj, nego i u pravoslavnoj crkvi. Dakle su svi ti brakovi nevaljani i sve bi ih trebalo poništiti! Stoga je g. Vlačić nezadovoljan. Neugodno je g. Vlačiću i svima koji misle kao on, da ih uče svjetovnjaci, da ni stanoviti obziri ni pravo ne dozvoljavaju jednoj crkvi, da rasuđuje i raskida brak sklopljen po zakonima druge crkve.

Dr. O. Zdravko Gospić

* * *

Papinstvo trn u oku pravoslavnima. — Les orthodoxes et la papauté. — U »Misionaru« br. 10 (1937) str. 291—294 neki Lazar Milin napisao je člančić »Hristos Vođa«. Dijeli kršćane u tri kategorije. U prvu spadaju oni koji imaju jedino Krista za vođu: to su pravoslavci. U drugu je svrstao one koji mjesto Krista bez grijeha, slijede Njegova Namjesnika, grješnoga čovjeka-Papu u Rimu: to su katolici. Trećoj pripadaju protestanti, koji su zabacili i Krista i Njegova Namjesnika, a slijede vlastiti razum! O kako je ova razdioba protivurječna i naivna!

Pravoslavci su, dakle, vjerne ovce Kristove, On ih sam vodi na pašu, oni neće drugih pastira! Katolici su slijepci, jer ih vodi grješni čovjek, i nužno se moraju strovaliti u jamu! Čudne stvari: Krist neposredno bez vidljivoga zamjenika vodi svoje ovčice-pravoslavce na pašu, a one, siromašne, omršavile do kostiju, gotovo se od rđe zavaljuju! Povijest je učiteljica života. Dok je Istočna Crkva bila katolička, imala je velikih osam Sabora, cvatuće kršćanske općine, bujan vjerski život, velike svece i učenjake, legije redovnika i redovnica! Istok je bio pravi Eden kršćanskoga života. A kad ostaviše Kristov ovčinjak, Petrovu Pećinu, nijednoga sveca, već da one iz reda Kraljevića Marka, Miloš Kobilića, Kosovke Djevojke; utrnula se luč bogoslovske znanosti, propala umjetnost, zakržljalo redovništvo; primanje sakramenata svelo se na ništa, propovijedanje riječi Božje blizu se ne čuje, redovi propali! Još nešto vanjskog formalizma, znakovi po kojima se može razabrati, kojoj je vrsti bića jednoć pripadalo današnje mrtvo pravoslavlje! U njemu ne vidiš, nego sveopću ruševinu!

A Kat. Crkva? Poslije toga vremena imala je 12 Sveopćih Sabora, podigli se veliki redovi, redovničke družbe niču kao cvijeće iza obilne kiše; veliki sveci: sv. Bernardo, Anselmo, Dominik, Franjo Saleski, Vinko Paulski, Ignacije Lojolski, Alfonso Liguori i drugi; veliki učenjaci: Haleški, Alberto, Bonaventura, Toma, Skot i plejada drugih; misije po čitavom svijetu, djela kršćanske ljubavi, propovijedanje, dijeljenje sv. sakramenata. Sam sv. Franjo Asiski kadar je da zasjeni svu povijest

Istočne Crkve kao sunce slabo svijetlo zvijezda! A zamjerno jedinstvo Kat. Crkve u vjeri, liturgiji i Poglavarstvu nije li vidan dokaz prisutnosti Kristove? Četiri stotine milijuna katolika rasijanih po čitavoj zemlji ponizno slušaju glas Namjesnika Kristova iz Vatikana! Rascjepkanost i nejedinstvo Istočnih Crkava nije li opipljiv dokaz otsutnosti Kristove, jer Krist Svoje ovce ujedinjuje, a ne raspršava.

Pravoslavci su nedosljedni. Vele, da slijede Krista Vođu bez grješnih posrednika, a imaju patrijarhe i episkope. Zar im oni ne tumače Evanđelje, ne vode li ih na duh. pašu? Ili možda Krist pred njima vidljivo stupa? Ili možda nijesu grješni? Puste nedosljednosti! Neće neprevarljivog Kristova Namjesnika, a slijede prevarljive pastire, koji nemaju pravo voditi stado Kristovo, nego jedino u zajednici s Petrom i njegovim nasljednicima. Tako je vazda bilo: kad čovjek ostavi Božji put, tumara stramputicama grijeha i zabluda!

Krist je kazao: **Po njihovim ćete ih plodovima poznati!** Ako Kat. Crkva rađa obilne plodove Evanđelja, znak je da je Krist u Njoj i da je Krist Njezin Vođa, jer bez Njega ništa ne možemo učiniti. Ako je Istočna Crkva postala neplodnica, dokaz je, da je mladica odsječena od panja — Krista!

F. B. R.

* * *

Čovječanski i demokratski program marksista. — (Le programme des communistes sans humanisme et sans démocratisme). — Nazapad od Makarske oko 3 kilometra nalazi se ubavi kraj zarastao čempresima, borima i maslinama — Vepric. Tu je krasna prirodna spilja, posve slična onoj u Lurdu, gdje se je Neoskvrnjena Djevica ukazala Bernardici. Pk. biskup dr. Juraj Carić, nazad tridesetak godina, preuredio je tu pećinu, postavio kip Neoskvrnjene, okolo zasadio čemprese i bore. Podigao Sveti Križni Put sa lijepo izrađenim stajalištima u kamenu, a na vrh brdašca postavio tri križa kao na Kalvariji. Tu je odabrao i grob za svoje počivalište. Vepric se je brzo pretvorio u malo svetište. Hodočasnici su sa svih strana dolazili i dolaze, da se poklone Bl. Djevici i od Nje traže milosti. Majka uslišava molitve Svoje djece, a dokazi su tolika bolesnička oruđa, koja su iz harnosti za dobivene milosti na uspomenu ostavili. Svaki dan, osobito svetkovinama dolaze vjernici, da se mole pred Nebeskom Kraljicom.

Ali čovjekoljubivim i slobodozidarskim marksistima ovo malo svetište i pobožnost vjernika trn je u oku! Na nadgrobnoj ploči biskupa Carića iskalili su žuč i pokazali marksističke papke. Na čelu ploče napisali su poznatu marksističku krilaticu: **Vjera je trgovina, nekoliko puta: Živio komunizam, a onda vlastiti program i metodu izvađanja: Ruši, pali, lomi, gori: živio komunizam!** Njihova bezbožna ruka oštetila je kipove na dvama stajalištima, a na jednom svetogrdno je prebila ruku našemu Spasitelju! Stranci se zgražaju nad takvim svetogrđem i barbarstvom, ali komuniste za to ne boli glava, jer se oni ponose, da su sinovi slijepe i surove tvari!

Podalje na jednoj zgradi čitaju se natpisi: **Živio Caballero, dolje Franko!**

Evo, dakle, što komunisti spremaju vjeri, kulturi, blagostanju, narodima i pojedincima: rušenje, palež i razaranje! Poništiti sve što je ljudski um i srce lijepa zamislio i izveo; izbrisati djela ljudske kulture, koja sjećaju, da je čovjek razumno biće, određeno za vječnost, da nije puko ratilo i igračka slijepih, materijalnih sila! Nije njihova namjera graditi i podizati uslove sreći čovječanstva, blažiti bijedu nevoljnika, rušiti nepravdu, a gojiti pravdu ljubav: ne, ono su sijači mržnje, klanja, ubijanja, rušenja! Njihov je program pretvoriti čitavo čovječanstvo u krdo bespravnih i bespomoćnih životinja, predati ga nekolicini stotina hiljada krvnika i gulikoža, da ga kandžijom i kundakom gonaju od posla do posla, od mjesta do mjesta! Šta bi bilo od naših crkava, slika, kipova, spomenika, umjetnina, od čitave naše povijesti, kad bi komunisti zavladali?! Sve bi se pretvorilo u pustu ruševinu, ne bi ostalo kamena na kamenu, a mi bismo govorili: **Fuit Ilium, et non est, fuimus Troes, et non sumus!** Gore bi nas poharali nego i sama divlja najezda azijskih krvopija. Ovo neće da uvide neki naši narodni vođe i prosvjetitelji, koji očijukaju s komunistima, šire njihova protuvjerska načela, pružaju im ruku za stvaranje pučkofrontaške vojske!

Do groba biskupa Carića nalazi se grob našega Spasitelja, zadnje stajalište. Tu vidimo utješljiv prizor — pobunu kršćanske savjesti proti komunističkim hulama i divljaštvu. Na rešetki nevješta seljačka ruka napisala je: **Slava Srcu našega Spasitelja! Slava Ti i čast, Kriste! U Tebi je jedinom spas čovječanstva...** i slično. Ovako treba! Klin se klinom izbija! Na komunističke hule na Boga, Krista i Crkvu, treba da vjernici odgovaraju s hvalama i vjernošću. Njihovoj nametljivosti i bezobraznosti treba suprotstaviti odvažnost prvih mučenika, a lažima istinu!

F. B. R.

* * *

Dokumentovanost »Glasnika srpske pravoslavne patrijaršije« kad je govor o Katoličkoj Crkvi. — (Quand le »Bulletin de l' Eglise serbe« parle des l' Eglise catholique il puise dans les journaux et revues protestantes). — »Glasnik«, službeni organ srpske pravoslavne patrijaršije, čiji je vlasnik Sveti arhijerejski sinod, u broju od 7. prosinca 1937. prenosi napis Jov. M. Jovanovića o Katoličkoj Akciji, koji je bio izišao u sarajevskom »Pregledu.« »Glasnik« je prenio taj napis zato jer je to pitanje »aktuelno«, a još više radi »nesumnjive objektivnosti piščeve«, te ga donosi »radi informacije« svojih čitalaca, kako uredništvo veli u bilješci.

O ovom Jovanovićevu napisu bilo je govora po našim novinama i časopisima. Mi se ipak na nj osvrćemo stoga jer je izišao i u glasilu Srpske pravoslavne patrijaršije koji ga je popratio onako laskavom bilješkom.

Mi bi na prvom mjestu upitali uredništvo Glasnika da nam izvoli kazati gdje bi trebalo tražiti dokumente i dokaze za objektivan prikaz rada Katoličke Crkve? Ako Crkva Katolička nešto određuje i naređuje ona čuva dokumente, a ne baca ih u vatru. Poznato je svemu svijetu koliko je Katolička Crkva ulagala brige da se njezini arhivi dobro ču-

vaju. I zato je prvo pravilo metodologije, a stoga i objektivnosti i pristojnosti i poštenja i savjesti, kad se hoće pisati o Katoličkoj Crkvi da se o tom traži materijala na izvorima koje ona svakomu otvara. Ali uredništvo »Glasnika« držalo je da to ne treba već da se o Katoličkoj Crkvi može tražiti dokumente kod protestanata u Engleskoj iako oni nisu objektivni kad je govor o Katoličkoj Crkvi, iako oni izvrću dokumente, kao što je to slučaj baš ovdje. Molimo uredništvo da nam u jednom broju »Glasnika« odgovori je li treba da tako postupa onaj koji hoće da objektivno informira svoje čitaoce; neka nam odgovori je li to pošteno i pristojno. Mi ćemo pomnjivo pogledati u brojeve »Glasnika«, iako se bojimo da nećemo naći odgovora.

»Glasnik« je, eto, prenio napis Jov. M. Jovanovića i to »zbog nesumnjive objektivnosti piščeve«, koji izvješćuje o Katoličkoj Crkvi prenoseći riječi D. V. Pointera gdje su papinske riječi sasvim iskrivljene, ili, falsificirane. Neka nam kažu Jovanović i Glasnik gdje se nalaze na pr. ove riječi Pija XI: Katolička Akcija »se ne vezuje za ovu ili onu političku stranku, ali želi i teži da uzme u svoje ruke ceo društveni i politički život naroda?« (»Glasnik« str. 676). Dok nam to ne dokaže Jovanović i »Glasnik« mi imamo pravo držati da je to neobjektivno, nepošteno, bezobrazno drljanje i klevetanje, a nije »nesumnjiva objektivnost piščeva« niti je »informacija«, već zavaravanje čitalaca, upravo onako kao što je pred koju godinu »Glasnik« napao Katoličku Crkvu stoga što je u Parizu »nuncij« Sv. Stolice »kardinal« Cerutti radio nešto što Glasniku nije bilo milo. I kad mi rekosmo Glasniku da se je malko zaletio jer da je kardinal Ceretti već umro a Ceretti da nije nuncij Sv. Stolice već ambasador talijanskoga kralja u Parizu ostao je kao zaliven diveći se svojoj okretnosti što je preko noći i sigurno iz velike »objektivnosti i dokumentovanosti »talijanskog ambasadora Cerutti-a prekrstio u papinskog nuncija kardinala Ceretti-a. Zadajemo besjedu Glasniku i njegovom »objektivnom piscu« Jovanoviću da nam ni sada neće znati kazati gdje bi se imale naći tobožnje riječi Pija XI. A dok nam to ne kažu mi ćemo ih držati kako smo malo prije rekli.

Prostor nam ne dozvoljava da ulazimo u analizu svega što je još nadrobljeno u spomenutom spisu »objektivnog pisca«. Uredništvo Glasnika nije vidjelo da je u tom napisu dosta toga što je u opreci i s naukom Srpske Crkve. Neka nam kaže Glasnik i Jovanović gdje Crkva Katolička uči da njoj pripada »vlast nad vlastima« i gdje ona teži za tom vlasti. I što znače riječi Isusa Krista: »Ko vas sluša Mene sluša, ko vas prezire Mene prezire« (Luk. 10, 16) prema riječima Glasnikovim i Jovanovićevim: »Katolička Crkva ima pravo da daje zakone, da sudi i da kažnjava, a ne samo da vlada po volji svojih vernika i po njihovom pristanku?«. — Nek nam kaže Glasnik gdje Katolička Crkva uči da je lična sloboda protivna religiji!? Nek nam kaže koji katolički priručnik moralnog bogoslovlja ne pretpostavlja slobodu kao najnužniju pretpostavku, i u kojem se priručniku katoličke filozofije i dogmatike ne brani sloboda proti svim determinističkim naklapanjima? A trista je takih priručnika katoličkog moralnog, dogmatskog bogoslovlja i filozofije. Pa

ako u njima ne mogu naći ono čime oni kleveću Crkvu, a to neće naći, već sve protivno, što onda znače gornje riječi, je li to objektivno pisanje ili se to tačnije zove neznanje i zlobno klevetanje. Neka nam Jovanović i Glasnik dokažu da nije!

Slične besmislice vrve i svim ostalim stavkama ovoga pamfleta, a već su poznate našoj javnosti te ne ćemo zalaziti u njih. Neka se njima diči Glasnik kao što se je prodičio i »nesumnjivom objektivnosti« svoga pisca.

* * *

Opet o dokumentovanosti Glasnika srpske pravoslavne patrijaršije. — Pošto je »Glasnik« srpske pravoslavne patrijaršije dokazao svoju »dokumentovanost« prenoseći pamflet Jov. M. Jovanovića o Katoličkoj Akciji nastavio je u 4—5 broju (15 veljače, str. 68) istom metodom u dokumentiranju i dokazivanju svoje teze o uzrocima zabrane svih katoličkih organizacija u Bavarskoj.

Kako je Glasnik kazao da su na osnovu § 1 naredbe pretsjednika Rajha od 28. veljače 1933. zabranjene sve katoličke organizacije u Bavarskoj govori ovako: »Do zabrane ovih organizacija došlo je pošto su se pomenute organizacije, preko svojih mesnih organizacija, sve više udaljavale od svojih verskih zadataka i bavile se protidržavnom akcijom. Tako su članovi omladinskih organizacija upotrebljavani od strane svojih vođa, a često i od svojih vrhovnih vođa, za obaveštajnu službu kao i za sastavljanje i rasturanje ilegalnih letaka i brošura protidržavne propagande. Osim toga, u samoj organizaciji održavana je sistematska protivdržavna nastava. A verski zadaci i ciljevi, pri tom, bili su sa svim zapostavljeni i prenebregnuti.

Kako su se ove organizacije na ovaj način deklarisale kao grupe političkog katolicizma, to je država morala da istupi sa ovakovim merama.

Tako, dakle, katolička crkva propoveda svoju nauku.«

Ovako izvještava »Glasnik« srpske pravoslavne patrijaršije o zabrani svih katoličkih organizacija u Bavarskoj.

Kao što je na drugom mjestu Glasnik crpio svoje podatke o Katoličkoj Akciji po protestanskim izvorima, tako i sada, kad se radi o katoličkim prilikama u Njemačkoj, traži ih i vadi iz izvještaja ljutih neprijatelja svake, a osobito katoličke vjere. Glasnik ili ne zna ili ne će da zna, a to je onda zloba, kakve su prilike njemačkih katolika u ovim zadnjim godinama. On ne zna za čim ide njemački novopoganski pokret, ko ga štiti i propagira, kojim se sredstvima služi i ko je njemu najviše na putu, on ne zna da je katolicima u Njemačkoj zabranjeno i novinstvo i časopisi i da katolici ne smiju kazati svijetu što i koliko trpe.

No zato su novopoganske i novine i časopisi pod zaštitom poznatog vođe novopoganstva A. Rosenberga pune lažnih, klevetničkih izvještaja o katolicima za to da pred svijetom lakše opravdaju svoje novopoganske mahnitanje. Evo iz ovakog stanja, iz ovakih novopaganskih izvora njemačke štampe i propagande »Glasnik je vadio svoj izvještaj i opravdanje svoga izvještaja. I, dakako, netom se radi o katolicima sve je istina što se proti njima reče, pa bilo to od koga mu drago. Da je u

»Glasnikovu« uredništvu malo više kršćanske svijesti ne bi se tu saglasio s vukom koji je ljut, jer da mu janje muti vodu, iako je janje dalje od izvora nego vuk te se voda od njega ne može vratiti k vuku, te Glasnik ne bi bio onako cinički i neobjektivno završio svoj izvještaj i rekao: »Tako, dakle, katolička crkva propoveda svoju nauku«! Da je u Glasnika svijesti znao bi otkuda dolaze ovake odredbe i znao bi koji im je uzrok, znao bi da ima posla s krvnim neprijateljem svakoga kršćanstva, pa i nauke pravoslavlja. — Toliko smo rekli da se malo bolje osvijetli kakvim se dokumentima i izvorima služi »Glasnik srpske pravoslavne patrijaršije, kad hoće da pozdravi katolike.

* * *

Sarajevski »Pregled«, katoličko svećenstvo i »monumentalni« film Zolin život. — (Le »Pregled« de Sarajevo, sur le rôle des prêtres catholiques de Canada vis-à-vis du Film »La vie de Zola«). — U sarajevskom »Pregledu« mjeseca siječnja ove godine na str. 62 ima ova bilješka: »U Kvebeku u Kanadi, cenzura je zabranila prikazivanje monumentalnog filma »Zolin život«. Zabrana nije potekla od državnih vlasti, nego je došla inicijativom mesnog sveštenstva.«

Ova bilješka mnogo govori o duhu koji provejava sarajevski časopis »Pregled« kada ima da zbori o katoličkom svećenstvu i Katoličkoj Crkvi uopće. Prije svega mi puno sumnjamo bi li spomenuti film bio dobio naslov »monumentalan« da to nije imalo poslužiti toj lijepoj svrsi da se tako malo lakše napane katoličko svećenstvo, jer je eto ono zabranilo taj »monumentalni« film. Taj je film »monumentalan« nekako onako kako je i Vilovićev inače pamfletni roman »Majstor duša« »dobar antiklerikalni roman« kako to u svom natražnom i neznanstvenomu žargonu govori marksistički »Književnik« (1937, 530).

Drugo veliko pitanje je kako uopće može biti monumentalan film o životu Emila Zole! Ovo bi se moglo reći tek tamo gdje pojmovi dobivaju svake godine drugo značenje, gdje nema stalnih i sigurnih istina. Ali tamo gdje se priznaju nepromjenljive istine umnoga i moralnoga života monumentalno može biti samo ono što je u skladu s ovim nepromjenljivim vječnim, velikim istinama. A koja bi to bila filozofija s vječnim velikim istinama koju bi bio priznavao Emil Zola! I koje su to velike moralne istine koje bi bio usvajao francuski romanopisac Emil Zola! I uopće ima li u njegovim romanima štogod što bi se smjelo i pokazati pred velikim umnim, osobito moralnim istinama koje je čovječanstvo, osim nekoliko bolesnih glava, uvijek priznavalo i danas priznaje! Šta su spisi ovoga naturalističkog francuskog romanopisca, ako ne podjarivanje čovječjih strasti!

Pa da se uvjerimo koliko je »monumentalan« život Emila Zole dosta nam je pročitati njegov Lourdes. U opisivanju ovoga grada i svega što se u njemu zbiva t. j. u opisivanju čudesa pisac je mogao imati na raspoloženje arhivalne i druge dokumente kao što ih nema pisac nijednoga drugoga povjesnog događaja ni zbivanja. A imao je i vlastitih pet sjetila te je sam mogao vidjeti i kontrolirati šta tamo biva i kako biva.

Je li Zola, kada je imao pisati svoj Lourdes, išao tražiti povjesne dokumente u lourdeskim arhivima i je li imao snage da svojim sjetilima zapaža šta u Lourdesu biva te da po tome sudi! Nije! Ali zato je imao svoju neobuzdanu maštu koja je sve ostalo nadomještala. Usto je bio prosti lažac koji je iskrivljivao ono što se je dogodilo pred njegovim očima i čemu je on sam bio svjedok! Sam je to priznao kada su ga uhvatili u laži. Zola je tu bio rob, natražnjak, strašivica koji nije smio pogledati istini u oči od straha da je ne bi priznao. Volio je lagati pa šta izađe! Jednako su «povjesni, dokumentovani i objektivni« i svi drugi njegovi romani. Je li onda ovakav čovjek vrijedan da se o njegovu životu prave filmovi i može li film o njegovu životu biti monumentalan!

G. Jovan Kršić i Todor Kruševac zapazili su još nešto. Ovaj »monumentalni« film zabranjen je inicijativom svećenstva, kažu oni. To je svećenstvo katoličko jer je Kvebek katolički grad. A nek nam dozvole gg. pisci da ih upitamo, ako je to zbilja istina, ko je u Katoličkoj Crkvi, u katoličkom svijetu i u svemu svijetu, pa da on nije katolički, ko je prvi pozvan da sudi je li nešto u skladu s moralnim zakonom po kojemu ljudi imaju živjeti? Spomenuta gospoda, pa oni dvojica to priznavali ili ne priznavali, znadu da Crkva Katolička, kao u ostalom i pravoslavna i svaka konfesija, pa da i nije kršćanska, ima svoje organe preko kojih poučaje u moralnom zakonu, i da svi, pa i nekršćanski, narodi priznaju svojoj konfesijskoj vlasti da uči moralni zakon, što je s njim u skladu, a što nije. Stoga ako je svećenstvo poduzelo kakvu akciju proti »monumentalnom« filmu iz Zolina života, vršilo je svoju priznatu dužnost, i to nije imao biti predmet kojim bi se pozabavio »Pregled« jer to nije imao biti njegov posao.

* * *

Pjesma dra Smiljanića o evolucionizmu. — (Les ignorances du docteur Smiljanić sur l' évolutionisme). — Biologija je danas jedna od najzanimivijih grana prirodnih znanosti, ona nam daje neke veoma pozitivne i važne rezultate. No pogreška je, i velika, na račun ove mlade ali važne znanosti pjevati pjesmu i njoj pripisivati ono što ona ne uči i gledati u njoj ono čega u njoj nema.

Taka je eto pogreška dra Smiljanića. Govoreći o kolektivizmu u biologiji kaže nam da on vidi kako se je čovjek razvijao od prvih početaka i kako se je proturao kroz povijest. U svom napisu (Život i rad, jan. 1938, 4) veli on: »Čovek je u početku svoga života, i pre i posle uspravnoga hoda, živeo individualistički. Tek docnije on je počeo da traži društvo i da formira zajednicu. I on je to morao u ono divlje doba kada je ogromna zverska fauna vrvela na svakom koraku, međusobno se proždirući u krvoločnom satiranju i kada je strašno zverinje bilo naoružanije od čoveka.«

Dakle čovjek, prema dru Smiljaniću, ima dvije periode u svom životu: onu prije i onu poslije uspravnog hoda. Tražimo li kakve konkretne dokaze za ovu tako zamašnu tezu zaludu ih tražimo kod našega pisca. Ta oni puno i ne znače! U ovom pitanju, tamo otkad je ono nabačeno,

uvijek su zastupali evolucionizam mršavim i nikakvim dokazima: sa takvim dokazima za koje je teško bilo naći i dva prirodoslovca koji bi se slagali o njihovoj vrijednosti. Nestašica dokaza danas dovodi tolike evolucioniste da su udrili u protivnu tezu te vele: nije se čovjek razvio iz majmuna nego je baš obratno istina: majmun se je razvio iz čovjeka!

Mi bi ipak voljeli znati šta o evolucionizmu kaže današnja pozitivna prirodna znanost, napose biologija. Odmah velimo da biologija, kao što ni paleontologija ni anatomija, nema nikakva udjela u pjesmi dra Smiljanića. Ove znanosti nemaju s njom nikakva posla. Dr Pavao Adloff, redoviti profesor na sveučilištu u Königsbergu, o ovom pitanju, napose o glasovitomu »missing linku«, za kog će bit čuo i Smiljanić, veli ovo: »U novije vrijeme neki su proglasili da je još u pliocenskoj periodi bilo rodoslovno stablo čimpanze-čovjeka koje bi bez dalnjega imalo predstavljati tako zvani missing link, o kom se još uvijek čuje u literaturi. A pri tom se zaboravlja da je ovaj missing link jedna skroz teoretska pretpostavka i da se ne može nikada dokazati da je on opstojao, jer bi ga prema njegovoj samoj naravi mogli uzeti i kao čovjeka i kao majmuna... Vjerojatnije je da su hominidi paralelni oblik sa antropoidima, koji se već od svog početka razvijaju u svom vlastitom pravcu. A razviti se može samo nešto što je već bilo tu... Ili čovjek ili majmun; čovjek-majmun nije nikada opstojao. Svi fosilni nalazi, barem do danas, potvrdili su ovu tezu...« (Forschungen und Forschritte, 13. Jahrg., Nr. 5, S. 67).

Ovdje ukratko spominjemo i ono što sveučilišni profesor dr. Storch, upravitelj zoološkog instituta kaže o evolucionizmu. On je prosta pretpostavka, koja nema za se nikakva dokaza, pa bilo to da se razvoj zamišlja u Darvinovom ili Lamarckovom smislu. (»Deutsche Rundschau,« Sept. 1937).

Ovo su samo neki od najnovijih današnjih prirodoznanaca. Ne znamo hoće li dr. Smiljanić i dalje pjevati pjesmu ili će se malo ozbiljnije pozabaviti ovim pitanjem.

* * *

Psihologija dra Smiljanića. — (La psychologie du dr. Smiljanić). — U vezi s tvrdnjom dra Smiljanića o evolucionizmu stoji i njegova teza o sličnosti pače o bitnoj jednakosti svijesti kod životinja i čovjeka. Kako čovjek tijelom nije nego razvijena životinja tako mu i svijest nije nego viši stupanj životinjske svijesti. »Svest uopšte i socijalna svest posebno je odlika mnogih životinja i ona je proizvod nagona, instinkta za održanjem i dolazi kao nužda, kao potreba. Instiktivna, nagonska svest za održanje bila je polazna tačka za razvitak svesti uopšte kod svih živih bića i na toj se osnovici razvijao ceo duhovni sistem. Ljudski razum je najviša tačka na skali tog sistema«. (Život i rad, 1938, str. 4).

Kako Smiljanić svoju tvrdnju o jednakosti svijesti kod čovjeka i životinja zasniva na razvoju čovjeka iz životinje, to sva njegova tvrdnja pada time što je evolucionizam danas zabačen kao sasvim neosnovan, kao postulat materijalističkog gledanja na svijet, a nikako kao prirodoznanstvena činjenica, to je i pitanje o jednakosti svijesti u isti mah zabačeno kao neznanstveno i tendenciozno.

A i bez obzira na to da evolucionizam nema nikakva dokaza za se, nego sve proti sebi, jasno je da se duševni život životinja i čovjeka bitno razlikuju. Kad bi životinje bile svjesne onoga što rade one bi znale što rade, a kada bi znale što rade imale bi o tomu pojam, ideju, a kada bi imale pojam, ideju znale bi nam je i kazati, znale bi govoriti, jer imaju sve što treba za govor, a ipak ne govore; hoće reći da ne znaju ništa govoriti jer nemaju šta govoriti, ne treba im govoriti jer nemaju pojmova, ideja o stvarima, znači da nemaju svijesti, da nijesu svjesne onoga što rade. Govor kod čovjeka i mutavost sviju životinja jasan je znak ko je svjestan a ko nije.

Usto kada bi životinje bile svjesne onoga što rade izmjenjivale bi svoje misli, doživljaje, ispravljale bi pogreške i otvarale nove puteve za budući rad: ukratko napredovale bi. A mi znademo dobro da su životinje uvijek na istom stupnju otkada ih čovjek poznaje: uvijek jednako i žive i rade bez i najmanjeg znaka napretka. A morale bi napredovati bar stoga što vide čovjeka gdje uvijek ide naprijed; ali i od toga ništa!

Linné je izračunao da vol pojede 276 vrsta trava a čuva se 281 vrste, koza jede 449 vrsta a čuva se 126, ovca jede 387, a čuva se 141 vrste. Pa ipak ni vol ni ovca ni koza nijesu svjesni što rade! Ne bi inače u svijetu nastala poslovica: lud kao vol, kao ovan, koza! I je li svjestan kukac (rhunchites betuleti) koji reže list po svim logaritmičkim propisima, po diferencijalnom i integralnom računu. Kad bi to bilo ne bi pokazivao skrajnu nespretnost i neznanje u svemu drugomu. Lastavica leti na hiljade kilometara daleko. Ko joj je kazao gdje je Afrika i da će zima? A zađe li u kakvu sobu, na stotinu je muka dok se opet namjeri na inače otvoreni prozor! Hrčak otkine vrh svakomu zrnu pšenice, kad ga sprema za zimnicu? Zašto? Da ne proklija. Pile čim kljunom probije ljupinu odmah traži zrno. Patka kljunom poteže po krilima. Zašto? Maže ih mašću iz žlijezda da joj voda ne promoči krila i da lakše pliva. Šišmiš ima nježna krila te da se ne bi polomila maže ih mašću iz žlijezda kod nosa. Jesu li svjesni svega ovoga i znadu li svrhu svoga rada i lastavica i hrčak i pile i pače i šišmiš? Kad bi bili svjesni t. j. kada bi znali ne bi im se znanje ograničilo na ovo, i u svemu drugomu ne bi bili potpuno neznalice. A znamo i to da sve ove i druge životinje jednako savršeno rade svoje radove netom se pojave na svijet pa do konca, bez da su se pripravljale na svoj rad i bez ikakva usavršivanja.

A šta to sve zajedno znači? Ili da su pametnije od čovjeka koji se toliko spravlja za ono malo što znade, i koji iza pedeset godina vježbanja neće onako savršeno obaviti svoj posao kao što će spomenute i druge životinje svoj bez ikakve priprave. A da su pametnije od čovjeka još niko nije rekao, a to pretpostavlja i sam Smiljanić kad kaže da je čovječja pamet na vrhuncu razvoja. Ili to znači da životinje za svoj rad imaju nagon, instinkt, da nesvijesno obavljaju sve ono što im treba za uzdržavanje života i vrste, kao što i čovjek mnogo toga radi instinktivno, i to daleko spretnije i savršenije nego ono što je učio. A

da životinje rade baš instiktivno, bez svijesti i znanja o onom što rade svjedoče nam same spomenute životinje, prirodoslovci i naše svagdanje opažanje. To zapaža i g. Smiljanić. Ali trebalo mu je onako malo po modi reći. A bolje bi bio prošao i njegov kolektivizam da ga nije pokušao utvrditi sa ovako nikakvim, natražnim dokazom.

* * *

Stanislav Šimić, Rikard Simeon, umjetnikovo zvanje, lijepo i ružno u životu i klerikalno zatrovanje. — (La confusion des idées chez St. Šimić et R. Simeon). — Prikazujući Šimićev »Dalekozor duha« (»Savremenik« veljača 1938, 177) R. Simeon uz ostalo kaže i ovo: »I s jednakim mirom s kakvim se ruga vremenu, u uskogrudnosti i praznoglavosti filistra, postavlja i svoja uvjerenja i pozitivne zahtjeve na umjetnost koja, po njegovu shvaćanju, treba da izražava cjelokupnost čovjeka i Života. Nema lijepoga ni ružnoga u životu: za umjetnika postoji ukupnost činjenica, koje on vidi i osjeća, i zato ih je dužan izraziti. Svaki izraz, umjetnički uspio, jest lijep. (Ja potcrtao).

Takvim gledanjem Šimić je udario filistarštinu u najosjetljivije mjesto; a to je od osobitoga značenja u našoj, kroz stoljeća klerikalizmom zatrovanoj, atmosferi.

Šimić u svom pisanju, ma koliko mu bilo mislilaštvo dosljedno, hladno i objektivno (ja potcrtao) ostaje pjesnik. Njegovo baratanje terminima nije filozofsko ni naučno (ja potcrtao)...« Šimiću je »umjetnički sadržaj i njegova tehnička razgradnja značajnija od ideološke orijentacije.«

Ko može ovo spojiti i u ovom se snaći neka kuša, i dobra mu sreća. Ja sam pročitao i više od jednoga puta, ali nisam uspio da uklonim sve kontradikcije. Eto tu je umjetnost koja treba da izrazi cjelokupnost čovjeka i života. I kada ne bi slijedila ona rečenica koja zbilja iza toga slijedi, analizom čovjeka i života mi bi našli da se u tom čovjeku i životu nalazi dosta toga što je lijepo, plemenito, uzvišeno, a našli bi dosta toga što je ružno, što ne odgovara ni estetici ni etici.

No iza toga slijedi odmah ovo: »Nema lijepoga ni ružnoga u životu«. I tu se tvrdi apodiktički odmah iza kako je rekao da je Šimićev pozitivni zahtjev da umjetnost izrazi cjelokupnost čovjeka i života. Bilo je očekivati da umjetnost ima istraživati i izraziti ono što nađe. A šta će sada kazati kada joj je unaprijed određeno da nema lijepoga ni ružnoga, iako mi znademo dobro da je izrazivanje lijepoga i idealnoga bio cilj rada svih velikih, a i manjih umjetnika. Svaki umjetnik išao je i ide zatim da, kada drugi vidi njegovo djelo, odobri mu i reče: lijepo je!

Iza spomenutoga slijedi odmah i ovo: »za umjetnika postoji ukupnost činjenica, koje on vidi i osjeća, i zato ih je dužan izraziti.« Ovdje bi mi upitali Šimića i Simeona: Ima li išta lijepo na svijetu? Ako nema ništa lijepo, onda moramo priznati da još nijedan čovjek s takim sudovima nije za se tražio naslov umjetnika. Ako li lijepo opstoji onda

i ono spada u ukupnost činjenica, te je i ovu činjenicu kao lijepu umjetnik dužan izraziti.

A važno je da odmah iza ovoga pisac sam priznaje da opstoji lijepo na svijetu. Kaže on doslovno: »Svaki izraz, umjetnički uspio, jest lijep.« Takav sud je nedosljedan u piščevim ustima, on ga ne bi imao nikada izgovoriti. To može reći onaj za koga opstoji lijepo i ružno, ali, rekao nam je, da za nj to ne opstoji. Ko može to sastaviti! Mi bi željeli znati bi li ti izrazi bili lijepi da je na pr. Šimić umjetnički uspjelim izrazima izgrdio i izružio Rikarda Simeona!

U sklop ovih izreka spada i ona da je uvađanjem pojmova lijepoga i ružnoga klerikalizam kroz stoljeća zatrovao našu atmosferu. E pa kad bi to bilo, a R. Simeonu je to mrsko, onda se, u najmanju ruku, on ne bi smio služiti tim pojmovima. A sada smo vidjeli da i za nj vrijede ovi pojmovi. Jer taki je, kaže on, svaki izraz, umjetnički uspio. A mi ćemo piscu ukratko spomenuti da su ljudi govorili o lijepome još prije »klerikalizma« na koga on nišani.

Uza sve ovo i ostalo, što nije spomenuto, Šimić je mislilac i njegovo je mislilaštvo dosljedno, hladno i objektivno, premda njegovo baratanje terminima nije ni filozofsko ni naučno. U filozofiju, uz ostale grane spada i logika; a nauka, znanost ide za saznanjem stvari kakve jesu. I sada ko može neka spoji mislilaštvo dosljedno, hladno i objektivno s onim što smo rekli o lijepom i ružnom, o klerikalizmu te sa terminima koji nisu ni filozofski ni znanstveni!

Imati čiste pojmove o stvarima i svijetu, zasnovane na nepromjenljivim zasadama zdravog uma i nepokvarenog srca, a među te zasade spada i lijepo i ružno, ne će reći biti klerikalizmom zatrovan, već znači biti ozbiljan čovjek i zdrav filozof, koji gleda stvari kakve jesu. Kad bi malo više toga bilo i kod naših pisaca ne bi zapadali u slične smicalice i djela bi im bila trajna.

* * *

Kako g. D. Tomašić navrće povijest na svoje tendenciozne zamisli. — (D. Tomašić ne connait pas le rôle du christianisme dans la vie du peuple croate). — Nedavno je g. D. Tomašić izdao spis pod naslovom »Politički razvitak Hrvata (Zagreb, K. Grasz, 1938), u komu na laku ruku barata najglavnijim faktorom u našoj povijesti, kršćanstvom, ili jer ne zna ili jer neće da prizna šta je kršćanstvo za hrvatski narod u ovim stranama.

Pišući o njegovom djelu g. Vladimir Vuković kaže i ovo: »Sa sociološke strane temeljna je misao u knjizi g. D. T. uzdanje u vrijednost autohtone hrvatske seljačke kulture. To je ideja, koju je Antun Radić baštinio od slavenofila, da bi je, prožetu osnovnim načelima kršćanskim (ja potcrtajem) položio u temelj ideologiji hrv. seljačkoga pokreta. Politički je ta ideologija postigla bjelodano pun uspjeh, a naučno je davala poticaje i dovela do objektivnih korektura starijih teorija. Kod g. D. T. ideologija Antuna Radića upotrebljena je samo djelomično i na način pretjeran. (pisac potcrtaje) Prije svega nema kod g. D. T. osjećanja, da su osnovni elementi i običaji kršćanski postali integralnim

dijelom hrv. seljačke kulture. Sve evropske naciogeneze, pa tako i hrvatska, počinju sinkretizacionim procesom primanja kršćanstva, i ako se taj povjesni fakat izostavi, ili po uzoru g. D. T. zamijeni hipotezom o samoniklom razvoju iz jednostavnih skupina, onda je put otvoren za sve slične krajnosti autohtonizma sve do nacionalne mistike, koju bi od nacional-socijalističkoga neopaganizma dijelila samo tanka koprena terminologije.« (Savremenik, veljača 172).

Mi smo već imali prigodu spomenuti kako D. Tomašić ne propušta nijednu zgodu da se ne sakrije za kakvu hrvatsku instituciju da onda iza nje malo bolje puca po onome šta je Hrvatima bilo i danas je najdraže. Tako se je i ovdje htio pokriti pok. Antunom Radićem. Ali je tu otkrio sve što misli: nije smio iznijeti svu misao pk. Ante Radića već ju je okljaštrio i onda navrnuo na svoj način i za svoje ciljeve. A tim se je pokazao neobjektivan, a i nepravedan prema pok. Anti Radiću, kojemu je bilo stalo do toga da se njegove misli iznose onako kako ih je on zamišljao, a stalo je i svima onima koji njega danas poštuju u hrvatskomu narodu baš radi njegovih velikih zasluga za hrvatski narod. Tim je prikazao sliku pok. Ante Radića u krivom svijetlu.

Ulogu kršćanstva u postajanju i održavanju hrvatske narodne svijesti priznavali su uvijek svi naši povjesničari, a i strani. To bi Tomašić mogao lako doznati. Pod tim imenom i u toj svijesti kršćanskoj Hrvati su se borili kroz vjekove i spasili pred strahovitim navalama Turčina, a i pred drugim napadajima sa sjevera, koji bi ih bili pomalo razvodnili i u narodnom osjećanju da ih nije uvijek nanovo oživljavala i ujedinjivala kršćanska živa svijest. O tomu govori povijest hrvatskog naroda. A Tomašić, pošto je svom spisu stavio naslov »Politički razvitak Hrvata« i tim sebe svrstao među povjesničare, mogao je i morao je to znati te kršćanstvu priznati ulogu koju ima, pa makar da mu to i nije milo. Činjenice su činjenice i dokumenti su dokumenti i ovi jedini odlučuju kad je govor o povijesti!

Tomašić je držao da povijest može biti i bez toga te mu je zato mjesto povijesti izišao spis koji neće nikoga uputiti u pravi politički razvitak hrvatskoga naroda. Mogao bi poslužiti za propagandu stanovitih piščevih subjektivnih ideja. Ali to nije povijest političkog razvitka Hrvata.

• • •

Znanstvena vrijednost jedne od glavnih teza g. Dinka Tomašića. — (Une des principales thèses de D. Tomašić est sans aucun fondement scientifique). — G. D. Tomašić, komu je nedavno povjereno predavanje sociologije na zagrebačkom sveučilištu, ra-spisao se je u zadnje vrijeme o hrvatskoj prošlosti te svagdje brani svoje mišljenje o podjeli Hrvata na plemensko-stočarsku i zadružno-ratarsku skupinu. Ta bi dioba imala sezati sve tamo u doba otkada se znade za prve početke našega naroda.

O ovoj Tomašićevoj tezi koja je namjerno izmišljena u današnje propagandističke svrhe i koju stoga, a ne radi povijesti i jer je tobože tako bilo, brani Tomašić piše Vl. Vuković ovo: »U svim svojim radnjama zastupa g. D. T. dosljedno nazor o podjeli Hrvata na plemensko-stočarsku i zadružno-ratarsku skupinu od pamtivijeka, da, još iz vremena prije seobe. Pustit ću po strani pitanje, kako si g. D. T. zamišlja seobu zadruge, tog najsilnijeg i najmanje van sebe organiziranog društvenog oblika. Društvena struktura Hrvata u doba seobe i u prvim stoljećima života u novoj domovini još uvijek je pokrivena tamom.« Sada pisac govori da nema nikakva dokaza ni da nije opstojala zadružna struktura kod Hrvata. Mnogi se hvataju zadruga jer misle da bi time utvrdili nekakav prakomunizam. No to su same želje a nije nikakav dokaz. Zatim nastavlja: »Južno-slavenske zadruge bile su napose počevši od E. Laveley-a — klasičara toga smjera — paradni komad u dokazivanju, i do danas je stvar ostala na circulus vitiosus u: južno-slavenskim zadrugama dokazuje se općenito prazadrugarstvo, s potonjim se pak dokazuje postojanje naših zadruga od pamtivijeka. O »dokazu« prazadruga sa strane slavenofila, a na temelju Libušina suda u zelendvorskom i kraljodvorskom rukopisu, izlišno je pak danas raspredati, jer je to oružje slavenofilne akcije utvrđeno kao falzifikat. Mnogo je bolje danas opremljen dokumentacijom onaj smjer, koji postanak zadruga izvodi iz kasno-rimskih i bizantinskih ustanova... Hrvatski zakoni iz kasnijih stoljeća, a napose zakoni krajiški, odrazuju lijepo stalan razvoj zadružnih običaja, tako da o nekom stabilnom autohtonom tipu zadruge ne može biti govora. Zadruge zatečene u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa ukazuju se više kao oblici diktirani od interesa feudalaca, a manje kao posljedica seljačke kolektivističke svijesti.... Pod utjecajem slavenofilskih teorija nastojali su hrvatski sabori zakonodavstvom baš spasiti zadruge, koje su seljaci razvrgavali...

Čini se da je čitava gore spomenuta problematika naših zadruga ostala neopažena g. D. Tomašiću. On čvrsto ostaje kod svoje autohtone sociologije i ne poznaje, odnosno ne citira, fundamentalnog autora o zadrugarstvu dra I. Strohala, ne crpe iz riznice sociološkog blaga u Tripartitu i Marija-Terezijanskom urbaru, ne služi se suvremenim piscima (A. Dopsch, G. Ostrogorskij, N. Constantinescu itd.), a pri svem tom naziva samu zadrugu »skupčinom«, dakle imenom, koje se tiče jedne feudalne uredbe.« (Savremenik, veljača 172—173). Još ističe pisac da je plemensko-stočarska hipoteza posve suvišna za objašnjenje nekih novijih pojava u našem narodu, te da je »autohtonost razvoja plemenskoga i zadružnoga društva kod Hrvata jednako nedokazana.« (173).

Ne smijemo zaboraviti da sve ovo Tomašić piše u spisu: »Politički razvoj Hrvata« (Zagreb 1938), dakle u povjesnoj knjizi, čije je podatke, eto, vadio iz svoje bogate mašte i udesio prema unaprijed određenom cilju, koji je svakomu poznat. I opažanja g. Vukovića govore nam koliko je ozbiljan, objektivan i znanstven rad D. Tomašića!

• • •

Zagrebački časopis u kom se trajno napada Crkva i kršćanstvo. — (Une revue de Zagreb attaque sans cesse l' Eglise et le christianisme). — Među našim časopisima nekako biva kao i u pri-

rodnomu carstvu. U prirodi je mnogo cvijeća i bilja koje uspijeva samo na čistim poljanama ili u lijepo uzdržavanim perivojima gdje je obilje i zraka i vode, gdje ne može da se zakoti nikakva opasna gamad. A ima i takoga bilja redovito debeloga i mesnatoga lista i tamne boje koje nemožemo naći na otvorenim i zračnim poljanama i u našim perivojima. Ono može da uspijeva samo tamo gdje nema ni vode ni zraha, ni svijetla.

Zagrebački časopis »Književnik«, koji hoće da bude i »hrvatski« književni časopis, iako je u njemu veoma malo i nimalo hrvatskoga, sličan je ovoj drugoj vrsti bilja. Ne može i ne zna da žive od poštenoga gradiva i materijala već mu je glavna briga da napada Crkvu i sve što je crkveno i vjersko. Ne treba nam puno muke da se o tome uvjerimo. Dosta nam je zaviriti u jedan broj i tu imamo na pretek materijala da ovo kažemo. Uzmimo na primjer br. 12, 1937. Tu je svršetak nekakva napisa o Stjepanu Radiću iza rata, a to piše Stjepan Kranjčević, poznat odnedavna kad su ga zagrebačke novine raskrinkale pred hrvatskom javnosti. Sada je Kranjčević htio da se osveti te je napisao ovo o Stjepanu Radiću, ali mu je glavno da napane Crkvu, svećenstvo, popove. Ovim »uzvišenim« sadržajem ispunjena je svaka stranica. Iz svake stranice, da ne rečemo iz svake rečenice, iskače, ne ozbiljni pisac komu bi bilo stalo do istine, nego guja, koja je negdje očepljena, i sada hoće da se osveti i opere. I ništa mu nije stalo što je tu opisao svoj karakter kao karakter pravoga cinika: njega ne boli tuđa bol, on neće da zna da su u raznim državama kršćani zlostavljani, ubijani, da su njihove svetinje na najbarbarskiji način izrugane i uništene, da su im ustavom sva prava dignuta i da su postali pravo bespravno roblje: ništa za to! Kad je to kršćanima i Crkvi, neka je i još gore! Kranjčević i Književnik ništa od toga ne vide. Sve je to njima laž, iako je svemu kulturnom svijetu jasno kao sunce. Tu se on krije iza pok. Stjepana Radića koji je štošta rekao jer još nije imao pravih informacija o stanju u Meksiku. Danas to Stjepan Radić ne bi rekao za nijedno blago, ali to je dobro došlo Stjepanu Kranjčeviću da se sakrije za nj i da tuče po Crkvi ni krivoj ni dužnoj i da brani najkrvavije diktature!

Jednako je neslano i Midhat-ovo »Otvorenje nebesa...« Izmaklo mu je mnogo toga što bi morao znati svaki koji Boga priznaje, pa makar da i nije kršćanin nego musliman; a Midhat toga ne zna. Krivo mu je što no da je Bog dužan na silu ljudima dijeliti svega u izobilju dok oni na silu hoće da rade proti Njemu i Njegovim odredbama, i kano da Bog nije dao ljudima zakone i slobodnu volju po kojima mogu biti i sretni i pravedni ako hoće, ako li ne će neka ne predbacuju Njemu, kao što to i Midhat radi ovdje, nego sebi i svojoj zlobi. Zlo je od slobodnih ljudi, koji se mogu dignuti i proti Bogu, kao što se stvarno i dižu, pa kako će im onda biti dobro!

I Nikola Bonifačić mislio je da bi mu drama bila krnjasta kada se u njoj ne bi bio očešao o župnika. A iz toga se baš vidi da je sve izvještaćeno i namješteno te je toliko izgubila i na znazi utiska.

Kao u ovom tako i u svakom broju »Književnika«. To se može održati jedino na zatvorenim mjestima, na koja ne može i ne smije da dopre

svijetlo ni pravi napredak. Dok bude mjesta koja će sakrivati lice pred istinom, koja budu na silu htjela ostati natražna i bježati pred napretkom koji je identičan s istinom, bit će i listova koji će ovako pisati.

* * *

Demokracija »druga« Staljina. — (Le démocratisme du »camarade« Staline). — André Gide, bivši ideolog francuskih komunista, u svom opisu ropstva i diktature koje danas vlada u Rusiji (Retour de l' U. R. S. S.) opisuje kako u Rusiji moraju Staljinu davati naslove kao i drugim diktatorima. Ovako on pripovijeda: »Na putu iz Tiflisa u Batum prolazimo kroz Gori, mali gradić gdje se je rodio Staljin. Mislio sam da bi bilo bez sumnje lijepo da ga pozdravim, i tako odgovorim na prijem koji nam je učinjen u U. R. S. S. gdje smo posvuda bili pozdravljani i čašćeni. Mislio sam da ne ću nikada naći bolje zgode. Činio sam da zaustave auto pred poštom i pružio sam tekst brzojava. Tu je bilo po prilici ovo: »Prolazeći kroz Gori na našem divnom putovanju osjećam pravu potrebu da Vam upravim...« Ali ovdje me ustavi prevodilac: »Ja tako ne mogu govoriti. To »Vam« nije dosta, kad je taj »Vam« Stalin. To nije ljudski. Treba tu nešto nadodati. A kad sam se ja stao tome čuditi, oni se počeše među sobom propitkivati. Predložiše mi: »Vi, vođa radnika« ili »Vi, gospodar narodâ« ili... ne sjećam se ni ja više šta.« Sada Gide pripovijeda kako mu je to bilo apsurdno; ali uzalud: nisu htjeli primiti brzojav ako ne nadodam taki naslov. I Gide, pošto nije išlo drukčije, nadodao je i nazvao »druga« Staljina gospodarom radnika i naroda, iako je u tomu vidio jaz između Staljina i naroda kao što je jaz između svakoga diktatora i naroda. (Isp. Retour de l' U. R. S. S. 72—73).

»Savremenik« (siječanj, 1938, 101), pišući o kulturama i diktaturama kaže i ovo: »Na vlasti ustaljeni Staljin doživio je svoju apoteozu kao pointu proslave 20-godišnjice sovjetske revolucije. Urnebes sovjetskih parada postao je neizbježivom potrebom režima, koji je mjesto beskląsno stvorio bežglasno društvo (ja potcrtajem). Ali još neizbježivijom se pokazala aureola nad Staljinom...

Kod proslave 20-godišnjice sovjetske revolucije sve su muze bile pozvane, da za kult Staljina plate obligatni porez... Staljinov kult zaposlio je pjesnike i skladatelje, slikare i kipare, a da o novinarima i filmskim ljudima i ne govorim. Staljinove slike po ilustriranim časopisima dobile su svečani i idealizirani stil... Tribute muzičkog svijeta kultu Staljina okrunio je Prokofjev uglazbivši Staljinove govore(!) za svečani koncert na dan 20-godišnjice sovjeta. Ali vizinski rekord čuvstava pripao je ipak pjesnicima, koji su Staljina poredili sa suncem, orlom i oceanom i opjevali ga kao »pokretača kozmosa«... ili kao »veliku luč svijeta«. U jednoj pjesmarici skupljene su te pjesme u slavu Staljina. Tu ima uspavanka iz koje prevodimo jednu strofu:...

Lasto brzokretih krila,
Lasto, da sam kao ti
Letio do Kremlja bi,
Da za časak iz daljina
Vidim vedar smijeh Staljina.

Svakako, samo iz daljine, tovarišći! Bliže inspekcije ne dozvoljava nijedan Staljin ni lastavicama.«

Sve ovo zajedno nema ništa od onoga što se zove demokracija, a ima sve oblike diktature.

* * *

Uloga slobode u socijalnom programu Crkve. — (La liberté dans le programme social de l' Eglise). — Iako je u zadnje vrijeme Jov. M. Jovanović poznatim pamfletom, koji je kopirao iz engleskih falsifikata, napao Katoličku Crkvu i tu izrekao besmislenu frazu da je Crkva proti slobodi to ne će nimalo zastrijeti činjenicu da je Crkva kroz svu povijest do dana današnjega bila prva, a često i jedina braniteljica slobode u svijetu, ko što je to nekako danas u vrijeme diktature s lijeva i s desna.

Koliko je Crkvi stalo do slobode vidi se i iz toga što su francuski katolici odredili da svoj ovogodišnji Socijalni Tjedan posvete proučavanju uloge koju sloboda igra u socijalnom životu. Crkva je uvijek učila da je sloboda bitna odluka čovjeka i da se dostojanstvo čovjeka ne može pojmiti bez slobode. Naravski da sloboda čovjeka nije apsolutna već je ograničena tim što čovjek ima odnošaj prema društvu i što se on ima obazirati na opće dobro zajednice. Stoga gdje bi čovječja sloboda bila na štetu društvu i općeg dobra tu je sloboda ograničena.

Glavno pitanje oko kojeg će se sve okretati ove godine na Socjalnom Tjednu francuskih katolika jest dokle se može protezati čovječja sloboda, a da to ne bude na štetu općeg dobra zajednice. U vezi s tim predmet predavanja na prvoj sjednici bit će: »Sloboda i opće dobro«. A da se to što bolje objasni slijedit će predavanja o temama: »Razvoj i opadanje slobode u povijesnom razvoju kulture« i »Današnja kriza slobode«. Drugi poučni dio Socijalnog Tjedna obrađivat će teme: »Sloboda ljudske osobe, njezina narav i odlike«, »Nepromjenljivi i promjenljivi dio u ostvarivanju slobode«, »Ukoliko nauka i vrhunaravni život Crkve stvaraju povoljne okolnosti za ostvarivanje slobode u socijalnom životu«.

U trećem dijelu radit će se o pripremi slobode, te će se baviti ovim temama: »Sloboda država i međunarodno opće dobro«, »Zaštita koju država daje slobodi«, »Sloboda Crkve«, »Sloboda obitelji«, »Javno izražavanje mišljenja«, »Sloboda i štampa«, »Pravna autonomija volje i granice slobode ugovora«, »Poštivanje slobodno sklopljenih ugovora«, »Sloboda zvanja«, »Slobodni sindikat u organiziranom zanimanju«, »Sloboda u poganskom svijetu«, »Gospodarska sloboda«, »Slobodno vrijeme i njegovo upotrebljavanje«, »Sloboda djece Božje«, »Engleski pojam slobode«, »Kako se u srednjim školama ima odgajati za slobodu itd.

Uz ono što smo rekli i ovo bi imao biti dokaz koliko je Crkvi Katoličkoj stalo do slobode. A iz ovog se vidi da Pointerovo i Jovanovićevo izvrćanje ima sva obilježja običnog pamfleta.

* * *

Vjerski život Niels Steensena, velikog danskog prirodoslovca. K 300-godišnjici rođenja. — (La vie religieuse de Niels Steensen, savant danois à l' occasion du 300 anniversaire de sa mort). — Za 300 godišnjicu rođenja velikog danskog prirodoslovca Niels Steensena u Danskoj su bile velike svečanosti, na kojima su učestvovali predstavnici države, znanosti te katoličke i protestantske vjeroispovijesti. Sveučilište u Kopenhagenu slavilo je svoga bivšeg profesora. Svuda se je govorilo o velikim zaslugama Steensena za anatomiju čovječjeg tijela, za osnivanje geološke znanosti koja i danas u mnogočemu ide pravcem koji joj je on zacrtao, te o njegovim istraživačkim djelima i zaslugama na svim drugim područjima.

O vjerskom životu ovoga velikog učenjaka piše »Bonifatiusblatt« (Januar—Februar, Nummer 1937). Niels Steensen rodio se je 11. 1. 1638 u Kopenhagenu i odgojen je u luteranskoj konfesiji. Već od djetinjstva bio je veoma pobožan, a kasnije bavljenje prirodnim znanostima još je u njemu povećalo i učvrstilo pobožnost. Dotjecaj sa bezbožnim filozofima u Holandiji ponešto je djelovao na nj, ali ga je u isto vrijeme činio da se dade na svestranije i dublje proučavanje religioznih pitanja, i napose nauke Katoličke Crkve. Ovdje ga je napose zanijela nauka o prisutnosti Kristovoj u Presvetom Sakramentu, izgledni život tolikih svetaca te djela kršćanskog milosrđa. To ga je osvjedočilo o Božanskoj ustanovi Crkve Katoličke, i on prijeđe u nju na Sve Svete 1667. Na sveučilištima u Firenci zatim u Kopenhagenu kao profesor bio je uzor kao učenjak i kao kršćanin. Osam godina iza ulaska u Katoličiku Crkvu postao je svećenik.

Ovog velikog učenjaka prirodoslovca i pobožnog vjernika slavila je Danska ove godine kao svoga zemljaka, a i vas svijet sjetio se je njegovih velikih iznašašća na znanstvenom prirodoslovnom polju. — Život Niels Steensena mogao bi i sam po sebi dokazati da među znanosti i vjerom vlada najljepše prijateljstvo.

* * *

Film za dječake. — Kinematograf i mladost — to je problem koji muči sve uzgojitelje mladosti, roditelje, Crkvu, uopće današnje društvo. Novine svako malo vremena donose najstrašnije zločine dječaka koji se ne bi nikada dogodili, da nije bilo loših filmova. Istinite su, nažalost, riječi kardinala Dougherty, nadbiskupa Filadelfije u Sjedinjenim Državama: »Iskustvo je pokazalo da je sami jedan sat proveden u tami kina kadar da uništi rezultate postignute dobrim uzgojem od više godina koji je dala škola, Crkva, obitelj.« Sv. O. Papa u enciklici Vigilanti Cura (29 lipnja 1936) upozoruje čovječanstvo na silnu moć i upliv kina i traži »da kino, došavši na nivo kršćanske savjesti, prestane biti sredstvo pokvare i demoralizacije«. Na prilike u današnjoj Francuskoj gledom na kino, tuže se dvije francuske spisateljice Celline Lhotte i Elizabeth Dupeyrat u reviji »Dossiers de l' Action populaire« (1938, br. 399, članak »Le problème de l' enfance delinquante«). Pošto su primjerima dokazale golemi razorni upliv filma na dječake, vele: »Treba da to kažemo, nažalost! Francuska je zemlja koja je do sada najmanje uradila za zaštitu malodobnika protiv kina, dapače, moramo reći da nije ništa učinila.« U Italiji se više brinu za mladež da je učuvaju od lošega upliva kina. Veoma je o tome

poučan članak glasovitog učenjaka O. Aug. Gemelli-a »Film za dječake«, koji je izašao u reviji »Vita e pensiero« (veljača 1938). Akcija negativna, tj. cenzura filmova, bilo službena, bilo privatna od roditelja i uzgojitelja nije dovoljna. Djeca jednako nađu načina da se uvuku na prikazivanje takovih filmova, a i »pročišćeni filmovi« često puta, uza svu cenzuru, vrše pogubni upliv na dječake. O. Gemelli nije za to da se zatvore vrata kina dječacima. On traži pozitivni lijek da se obrane dječaci od lošega filma, a taj je: »Treba proizvoditi filmove za dječake, a ti filmovi ne smiju biti zamišljeni za odrasle, a dopušteni dječacima, nego filmovi zamišljeni, učinjeni i izvedeni za dječake«. Teškoća nije sa ekonomske strane, jer bi se takovi filmovi isplatili; teškoća je što nema glumaca koji bi znali shvatiti dušu i težnje mladeži.« Problem filma za dječake u ovome je: treba ljudi, tj. umjetnika dostojnih toga imena koji bi znali izvoditi umjetnička djela kinematografa kakova traže dječaci naših dana«. Dao Bog da se bar u jednoj katoličkoj zemlji provedu riječi O. Gemelli-a, i da ta zemlja postane centar za sve katoličke narode!«

A. J.

* * *

Komunist Aubin Rieu-Vernet o propasti komunističkog sistema u Rusiji i Španjolskoj. — (La confession du communiste Aubin Rieu-Vernet sur l' insucces du communisme en Russie et en Espagne.) — Svemu je svijetu poznat izvještaj koji je dao A. Gide, francuski bivši komunistički ideolog o preokrećanju komunističkog režima u Rusiji u kapitalističku i diktatorsku vladavinu. O tom su izjavljivali i drugi komunistički ideolozi koji su se razočarali kad su došli u Rusiju.

U zadnje vrijeme opet komunistički vođa Aubin Rieu-Vernet govori o poraznim utiscima koje je dobio u Rusiji i Španjolskoj. Tamo je sve prije nego ono što se je očekivalo. »Nije teško, veli on, propovijedati revoluciju. Ali druga je stvar organizirati je, ostvariti svoja obećanja, gospodarski nered preokrenuti u sistem pravde. U tom dosada nije niko uspio. Iza 20 godina Rusija još uvijek gleda oko sebe, eksperimentira, ide na se. Radnik, kao i posvuda, prima plaću prema svomu radu i sloboda mu je isto tako ograničena kao i u svim drugim kulturnim državama. Revolucionarni duhovi nose strahovitu odgovornost kad propovijedaju prekret jednog sistema, ako prije nisu proučili sigurne i konačne metode za provođenje veće socijalne pravde i općeg blagostanja.

Istina je da su španjolski revolucionarci, ljevičarski socijalisti, komunisti i anarhisti već preko godinu dana poplavili Španjolsku revolucionarnim agitacijama. Čovjek bi bio očekivao da će nastati bolji odnosi između potrošača i trgovaca kada oni dođu na vlast. A činjenica je da, ako je potrošač ikada bio izrabljivan, varan, opljačkan to je on iza kako je revolucija preuzela u ruke svu odgovornost za sudbinu Španjolske.

I treća je stvar koju niko neće moći zanijekati: Mjesecima su komunisti i anarhisti gospodarili u zemlji, socijalizirali su i kolektivizirali proizvodnju i potrošnju. S kakvim rezultatom? Mjesto da izmijene mekanizam građanskih privrednih zakona, koje su bili oni tako strastveno napadali, oni su ih samo učinili još gorim. Cijene skaču, već prema tomu kako se svidi novim odborima; plaće se smanjuju, kako se već svidi onima koji zapovijedaju. Bursovni kurs nagoni se što je moguće više kao u vrijeme spekulanata i lakomih posjednika. Oni koji pristaju uz državu krše ministarske odredbe kad god ih je volja. Svaki činovnik po miloj volji izmjenjuje zakone pod izlikom da će ih prilagoditi lokalnim prilikama. Porezi se dokidaju ako više nisu korisni velikim industrijalcima... Umjesto da bi vladala nutarnja solidarnost kao što smo svi očekivali, svak traži samo svoju korist.« (U radikalsocijalističkom listu »La Dépêche« 23. XII. 1937).

Aubin Rieu-Vernet govori istim jezikom kao i A. Gide, Citrine i toliki drugi bivši komunistički vođe. Ovo iskustvo stvorilo je veliko razočaranje među onima koji su simpatizirali s ruskim i španjolskim komunizmom.

* * *

Socijalne posljedice emancipacije žena. — (Les consequences sociales de l' émancipation de la femme). — Komunistička i socijalistička demagogija traže da i žene mogu i moraju ići u urede, u tvornice, u rudokope, na rad kao i muškarci. Žena, kažu, za sve je poslove kao i muškarac. Među njima nema razlike.

Iako je žena tim došla u najbijednije ropstvo u Rusiji kao što smo imali prigodu govoriti komunisti se nisu odrekli i te propagande htijući tim više naglasiti posvemašnu neovisnost i jednakost žene prema muškarcu. A sve ovo imalo je i jednu dobru posljedicu. Iza kako je žena počela napuštati domaće ognjište i potucati se po tvornicama, uredima i radionama nastao je kaos u obiteljskom, domaćem životu, ali se je i suviše jasno pokazalo da naravni prirodni zakon ne dozvoljava da ga se ruši i da se u isto vrijeme ostaje bez kazne. Strahovite bi bile posljedice za napredak čovječanstva kada se bijeg žene iz kuće, njezina trajna otsutnost i bavljenje poslovima koji s domaćim kućnim poslovima, s odgojem djece nemaju ništa zajedničkoga, ne bi zapažalo i duboko zapažalo na obiteljskom i svemu društvenom životu. Značilo bi ni manje ni više nego katastrofu za obiteljski i društveni život.

Ali bijeg žene iz kuće zapaža se i preveć se zapaža i na životu muža i djece, sve obitelji dosljedno i društva. Stoga se sa svih strana opet čuju glasovi da je ženi mjesto u kući, u obitelji, u domaćem krugu, kod djece, a da za nju nisu tvornice, rudokopi, radione, da ona nije za to da ide u tvornicu ili na drugi rad, a ostavlja kuću i djecu. To nije naravno već protinaravno. Čuli smo što o jadnom svom životu kažu one ruske žene koje su radi ovog »izjednačenja« s muškarcima napustile obitelj i dale se na kojekakve muškaračke radove.

Kršćanstvo je stoga uvijek učilo i danas uči da za ženu nisu ovaki poslovi već da je njezin život u obitelji. Kršćanska socijalna nauka je učila i uči da je protinaravno da žena mora ići po tvornicama da prehrani sebe i djecu. Za to je muž, i plaća koju on prima mora biti tolika da može prehraniti i ženu i djecu i zadovoljiti svim ostalim potrebama, u čemu je uključeno i unapređivanje obiteljskoga imutka. Dok to ne bude

rad koji žena uloži izvan kuće donijet će prije rasap nego blagostanje u obitelj. A to se je dosada jasno pokazalo u praksi, osobito kod ruskih žena.

* * *

Socijalna nepravda u katoličkom svijetlu. — (L' injustice sociale e le catholicisme). — U evanđelju su postavljeni temelji radi kojih Crkva Katolička propovijeda pravdu među ljudima i radi da pravda zbilja vlada među njima. Na tom je opet najviše radila među samim svojim pripadnicima. Tako je i nadbiskup u Chicago, kardinal Mundelein u zadnje vrijeme kategorički naglasio da sami katolici moraju u praksi provoditi ono što evanđelje uči o socijalnoj pravdi.

»Katolička Akcija, rekao je on, znači uprav ono kako joj i ime zvuči: rad, a ne govorenje; nema koristi slušati predavanje o komunizmu, akademski raspravljati o njemu. Ako hoćemo nešto postignuti, moramo nešto i u praksi učiniti. Kao što i liječnik, tako moramo i mi imati gotov protulijek. U prošlosti smo trpjeli od toga što smo često bili u društvu s onim s kim nismo imali biti, ili nas je neko uvukao u takav savez. Lakomi poslodavci laskali su Crkvi, zvali su je da je ona velika sila, a onda su tražili od nje da im bude redar kad su onima koji su za njih radili plaćali slabu plaću. Nadam se da su ovi dani prošli zauvijek. Naše je mjesto iza siromaha, iza radnika. To su naši ljudi; oni grade naše crkve, oni ispunjaju naše klupe u crkvama, njihova djeca pohađaju naše škole, naši svećenici su njihovi sinovi. Oni gledaju na nas kao na vođe, ali gledaju na nas kao i na svoje pomoćnike... i ako nađemo djevojke i žene, koje moraju živjeti uz plaću od 10 ili 15 centi na sat, to mi možemo sigurno sami uvidjeti, da tu nešto nije u redu. Tu je mjesto da se Katolička Akcija dade na posao.« (Schönere Zukunft, 13 Febr. 1938, 522).

To je rečeno u Americi i za američke prilike, ali vrijedi i za nas ukoliko i kod nas postoje slične prilike. Katolička Akcija ima jednu od velikih zadaća da propovijeda socijalnu pravdu i da rad za socijalnu pravdu. Naglasujuć opća načela za sve prilike moramo raditi na praktičnom provođenju pravice prije svega među članovima Katoličke Akcije, a s njima i preko njih za socijalnu pravicu u svoj svojoj okolini. Nadbiskup u Chicago tim je naglasio ono što je današnji sv. Otac tako lijepo razložio u svojim socijalnim enciklikama. Na nama je da to stavimo u praksu.

* * *

Nesocijalni postupak naših novina u modnim oglasima. — (Le peu de sens social de nos journaux dans les annonces de mode). — Muka uhvati čovjeka koji imalo ima smisla za socjalnu bijedu i koji zna šta će reći potreba, kad vidi neke oglase naših novina o povijih kreacija mode, najnovije vrste i broja ženskih šešira, bluza, kaputa, rukavica, bječava itd. I ova odijela treba, dakako svaki dan mijenjati i dva i tri puta: jedno je jutarnje, drugo je prijepodnevno, treće je poslijepodnevno »za čaj«, a četvrto je večernje odijelo. A treba da se znade da se sve ovo po broju i vrsti mijenja opet za svaku sezonu. I naše novine, koje su inače pune krokodilskih suza za one koji su bez kuće i kućišta najviše suraduju na vrijeđanju osjećaja siromašnog svijeta. Ove iste novine i oglasivači ne znaju da u nas ima na milijune svijeta koji i ljeti i zimi, i svecom i petkom nose isto odijelo, za koga ne postoji prijepodnevno dvostruko i trostruko preoblačenje, i koji će sve ovo doznati samo iz ovih masno plaćenih oglasa. Kao što i samo stvaranje uvijek novih moda u pariskim centrima pretpostavljaju pune džepove tako i ovo neprestano oglasivanje uvijek novih modnih kreacija znači rugati se s onim koji nema, koji je siromah, znači izazivati i izrugivati se i najelementarnijem ljudskom osjećaju svih onih koji nemaju.

Kakav je budžet moderne žene neka nam kaže i ovo. Bečki »Telegraf« (br. 24/38) piše da je nedavno pred londonskim sudom bila rasprava o slučaju rastavljenice Lady Muriel Bowden, koja, uza sve što joj je godišnje plaćano 1200000 dinara, nije mogla na kraj, jer, tako je tu izjavila, sama njezina toaleta godišnje stoji 1000000 dinara. Tog časa imala je dugova 3200000 din., dakako za nabavljene toalete. Tu se spominje da je pred nekoliko godina u Parizu bio konkurs najljepše odjevenih dama. Izabrano ih je 12. Tajnica jedne od ovih, inače žena nekog milionara izjavila je da njena poslodavačica, koja je bila izabrana, godišnje troši za toaletu 49336 dolara. Dakle oko 25 miliona dinara. Kako je to moguće? Tajnica je izjavila da za ovakav svijet ima pet godišnjih doba ili sezona. Svaka sezona ima svoje vrste odijela. Za prvu sezonu koja počinje 15 rujna i traje dva mjeseca izabrana dama kupila je 12 večernjih odijela za 150000 din., 8 popodnevnih odijela za 80000 dinara, 8 poslijepodnevnih odijela za 60000 din., 4 engleska kostima za 30000o din., 4 prijepodnevna odijela za 30000 din., i još nekih odijela za 30000 din. I tako je išlo za svaku od ovih pet sezona.

Ali tu još treba ubrojiti 75 pari cipela, koje je ova dama satrala u toj godini, a dala je za njih 3500 dol., a 288 dol. za 48 pari rukavica, nabavljenih iz Pariza. Za bječve je otišlo 208 i za neke druge artikle 1340 dol. Još je trebalo 3000 dol. za torbice, jer dama je u toj godini promijenila 35 šešira, a govolila je da svaki šešir traži i drugu torbicu! Budžet za rupce, šalove i pribor ove vrste iznosio je 1000 dol. ili 50000 din. Još bi tu trebalo pribrojiti razna krzna i kaputе koje je dama tako skrupulozno nabavljala i mijenjala.

Naše dame koje oglasuju modne pariške artikle »dernier cris« kao i licemjerno novinstvo, koje na riječi žali siromahe samim ovim izazivanjem najbesramnije se rugaju siromašnome svijetu koji nema ni jedno odijelo za svu godinu dana. A taka je većina svijeta kod nas.

* * *

Obnova vjerskoga života u svijetu. — (Le renouveau de la vie religieuse dans le monde). — U vjerskom pogledu život je u svijetu u mnogočemu zagonetan, piše duhovnik sveučilišne mladeži u Zürichu dr. Gutewiller (Ostschweiz, 10. 1. 1938). S jedne strane katolički je pokret veoma jak u nekim državama i uvelike se razvija. Nutarnja vjerska obnova osobito je jaka među omladinom. Religiozna obnova novim

zamahom širi se među starijim i mlađim radništvom. Ima toliko država koje naginju k tome da kršćansku nauku uzmu za bazu svoje politike. Misijski rad Crkve sve više širi.

S druge strane tolike države krvavo progone kršćane i nastaju novi protuvjerski pokreti, a dnašnje nezdrave struje uvukle su se ponešto i u katoličke redove. Uz mladost koja je duboko prožeta vjerskim životom ima i druge mladosti koja se zanima samo za pobjednike u nogometu, za junake u rvanju, za skijanje i film.. Iako, gledajući sa strane i površno, izgleda da tu stoje dvije prilično jednake vojske jedna prema drugoj, ipak je iznad svake sumnje jedna veoma utješna pojava, a to je da je religija opet postala središnja točka oko koje se sve vrti i s kojom svak računa. 19 je vijek mislio da je religiji odzvonilo, da je to stvar kojom se mogu zanimati samo zaostali ljudi. Znanost i napredak, govorili su, imaju nadomjestiti religiju. Mislili su da je Bog umro, i da je umrla vjera u dušama.

Međutm dogodilo se je baš obratno nego li je mislio ovaj liberalni vijek. Baš znanost profana je prva priznala da ona nije za sve i da njezino saznanje može ići samo do neke određene granice i da je ona došla do ove granice. Profane znanosti danas su uvidjele da one ne mogu ništa u pitanjima vjere. Filozofija opet osjeća da joj treba fizika, pa i sama medicina opet je otkrila dušu. Slobodoumne i umjerene socijalističke stranke ne hvataju se više kulturkempferskih metoda. Naravno, s druge strane neprijatelji Boga i crkve postali su fanatičniji nego prije. Ali su i kršćani sa svoje strane postali jači i složniji nego ikada. I sami protestantizam obuzimlje val novoga religioznoga života te se ovaj sve to više okreće od gnjiloga liberalizma kršćanskoj vjeri. A u Katoličkoj Crkvi uvelike napreduje biblijski, liturgički i dogmatski pokret; vjernici novim i još jačim životom proživljuju staro bogatstvo sadržano u kršćanskim istinama. Usto vidi se i jaka volja da se iziđe iz potčinjenosti i povučenosti i da se bez straha živi s vremenom. Sve u svemu slika kakvu nam je svijet prikazuje ima veoma lijepih i utješnih strana.

* * *

Filozofija i savremena kriza. — (La crise moderne dépend grande partie du manque de philosophie). — Moderna kriza ima mnogo uzroka, ali jedan od glavnih je što ljudi neće da gledaju stvari malo dublje. Za veliku većinu ljudi riječ fifozofija danas nikako nije privlačiva, govorio je nedavno na londonskom sveučilištu prof. M. d' Acry. Kad današnji čovjek čuje za filozofa pada mu odmah na pamet nekakav čudak, koji bježi od svijeta i vas izgubljen u svojim spekulacijama nema smisla za realni život. Naše saznanje o povjesnim stvarima kao i o svijetu oko nas dnevno je to jače. A koliko poznajemo bit stvari kakve su u sebi? Svaki dan same sebe poznajemo sve to manje i gotovo uvijek nakrivo sudimo kada hoćemo da nešto rečemo o našem bližnjemu. Trebalo je mnogo godina ustrpljivo umovati i istraživati dok smo prirodi oteli samo nekoliko njezinih tajna. Stoga mi i danas poznajemo veoma malo i slabo svijet oko nas. Mi danas svojim očima gledamo

kako se ruši perioda racionalizma, onog naziranja na svijet kad su neki mislili da opstoji i da je istinito samo ono što čovjek svojim umom sazna je. Ima i sada nekih koji tako misle, ali ovo racionaliziranje izgleda da ih je utjeralo u potpunu skepsu i to kao ustuk proti racionalizmu.

Eto odatle vas strah i zabuna, sva privredna i duhovna nesigurnost. Kao i djeca drhćemo pred nepoznatim i umišljenim pogibeljima. A uči nas psihologija da straha nestaje netom se digne veo koji je krio ono što je nepoznato... A sada se je srušila vjera u providnost, u onaj snažni obrambeni zid, koj je kroz stoljeća u sličnim krizama čuvao Zapad od propasti, i mi smo sada u sličnom duševnom stanju u kom su primitivni narodi. Izgubili smo vjeru u pravoga Boga pa se sada utječemo magiji i praznovjerju.. .. iz naših političkih simbola stvaramo nove vjere. Bez sumnje to nije perioda vremena za koju bi se moglo reći da je naš razum sasvim shvaća. A što je još više: tajna o samom čovjeku tamnija nam je nego je bila ikada dosada (»The Tablet« 23. I. 1938).

Niko neće pobiti duboku misao M. d' Acry-a. Istina je da umovanje i ozbiljno ispitivanje stvari i svijeta, dakle filozofija, neće donijeti gotov objed na stol, niti se tim rješava odnošaj između država, kao ni pitanje rata. To filozofija, zdravo i ozbiljno umovanje i ne može jer to su politička a ne filozofska pitanja. Ali će zdrava filozofija pripraviti duhove da ispravno rješavaju i privredna i politička i druga pitanja. A prije svega poučit će nas da ima netko drugi iznad ovoga svijeta komu treba da teži sve na svijetu. A to samo po sebi je najjače poticalo da ispravno gledamo na svijet i sve u njemu, te da izbjegavamo krize kao što je ova današnja.

* * *

Umišljeni ljudi, učeni ljudi i vjera. — (Les savants et la religion). — Dnevno se obistinjuje ona izreka velikog engleskog književnika Pope-a: »A little science is a very dangeours thing« t. j. plitko znanje je veoma pogibeljno. Ko danas govori proti vjeri? Onaj ko i uvijek. Onaj koji ne zna ni što je vjera ni što je znanost. A ko danas poštuje vjeru? Onaj ko ju je poštovao uvijek. Onaj koji je ozbiljno poučen bilo u vjeri bilo u profanim znanostima.

Sve engleske novine nedavno su zabilježile govor irskog učenjaka Henry Gill-a. Čudno je to, kaže on, što mi vidimo u modernim vremenima, a to je da s jedne strane nenaobraženi i poluobraženi demagozi misle da mogu reći da nema mjesta Bogu u čovječjem životu, da nezreli sveučilišni đaci i kojekakvi govorđžije i pisci misle da će postati veliki ako se narugaju s pojmom stvaranja, dok s druge strane najveći učenjaci, koji su sav svoj život posvetili proučavanju znanosti, ljudi kao što su Newton, Mendel, Lord Kelvin, Röntgen, Marconi itd. ispovijedaju svoju čvrstu vjeru u Stvoritelja. Neka samo spomenem vjeroispovijest Lorda Kelvina koji kaže: Neboj se biti »slobodni mislilac«. (dakako u smislu Lorda Kelvina). Jer budeš li dosta ozbiljno razmišljao znanost će te prisiliti, da vjeruješ u Boga koji je izvor sve vjere. Naći ćeš da znanost nije neprijateljski raspoložena prema vjeri, nego je potpomaže.« (Isp. Schön. Zuk. Nr. 13, 1937, S. 349).

Ovo je stara i uvijek nova istina: da su svi veliki ljudi, svi učenjaci bilo iz koje mu drago grane znanosti bili uvijek i duboko religiozni. A nekoji od onih kojima nije do znanosti, koji su išli u školu samo za to da dođu do kruha, kruhoborci, kad su i jedanput i došli do njega, znadu napadati vjeru. Ali nikada iz znanstvenih razloga nego iz sasvim drugih; a jedan od glavnih i najglavnijih je jer nijesu zašli u znanost koliko i kako treba nego su je samo poškorupili. Stoga i ne znadu kako je ona lijepa u sebi i kako je ona kao takva vjerno i zahvalno dijete svoga Oca, Boga koji je stvorio sve čim se znanost bavi, te kao vjerno i zahvalno dijete svakomu svomu ljubitelju govorila je i govori o svom velikomu Ocu, o Gospodinu Bogu.

* * *

Njemački prirodoznanci i vjera. — (Les savants naturalistes allemands et la religion). — Koliko je kratka i besmislena krilatica da bi znanost, osobito prirodna znanost bila proti vjeri imali smo prigodu naglasiti više puta. A koliko je plitko tako govorenje i mišljenje svjedoče svojim radom i izjavama kao prošasti tako i današnji veliki njemački prirodoslovci, učenjaci svjetskoga glasa.

Evo nekih. Prof. Dr Freiherr von Huene, profesor paleontologije na sveučilištu u Tübingenu u svom djelu, objelodanjenom prošle godine pod naslovom: »Je li postanak i povijest čovječanstva razvoj?«, ispovijeda u tom djelu vjeru u osobnoga Boga, priznaje stvaranje svijeta kako ga uči Biblija, ispovijeda da se je Bog objavio u Starom i Novom Zavjetu i da je konačna svrha čovjeku u životu iza smrti. — Dr Friedrichs, profesor zoologije na sveučilištu u Rostocku, izdao je 1937 djelo: Ekologija kao prirodna »znanost« u kom ispovijeda pozitivnu vjeru u Boga isto onako snažno kao i Huene, vjeruje u budući život. Priznaje se osim toga otvorenim antidarvinistom i kaže da darvinizam spada u rusku, a ne u njemačku ideologiju. — Dr F. Alverdes, profesor zoologije na sveučilištu u Marburgu, u svom djelu »Život, ostvarenje umnog plana«, tiskanom 1936, priznaje da Bog opstoji i on vjeruje u Nj i u prekogrobni život. — Dr E. Dacqué, profesor paleontologije na sveučilištu u Münchenu poznati je antidarvinista, u brojnim svojim djelima priznaje Boga i njegovu providnost. Osobito u svom djelu »Duh naroda, duh vremena i znanost«, tiskanom 1935, dokazuje svu besmislenost darvinizma.

Proti Haeckelovom materijalizmu i proti darvinizmu ustali su i von Uxküll, profesor na sveučilištu u Hamburgu, Dr P. Deegener, prof. u Berlinu, Dr M. Westenhöfer, prof. u Berlinu, Dr Schuh, prof. u Münsteru, Dr Hennig, prof. u Tübingenu, Dr O. Kleinschmidt prof. u Wittenbergu. U njihovo društvo spada i Dr. Klaatsch, bivši prof. u Breslau. Svi oni zabacuju i Haeckelovo rodoslovno stablo i evolucionizam kao besmislen i neznanstven, a prof. Eipper ga je nazvao »ludo blebetanje«.

Pozitivnu vjeru u Boga i prekogrobni život ispovijedaju i Dr H. Driesch, profesor u Leipzigu, Dr Gruber, profesor u Münchenu, Dr Schröder, profesor u Berlinu, Dr Schneider, profesor u Beču, Dr Zimmer, profesor u Berlinu.

Ova lista njemačkih prirodoslovaca svjetskog glasa, koji priznaju Boga, prekogrobni život i koji osuđuju plitki materijalizam dala bi se daleko povećati. A dosta je i ovo da vidimo da su prirodne znanosti i religija dvije najskladnije prijateljice kao što je opet nedavno onako lijepo rekao i napisao najveći današnji fizičar Maks Plank. (Isp. Natur u. Kultur, Jan. 1938, 20).

* * *

Ime Božje upisano u anorganskom svijetu. — (La créature anorganique nous parle de Dieu). — Kao znak nutarnjeg religioznog preporoda koji se vidi na mnogo mjesta u svijetu jest i to da su svi veliki prirodoslovci danas svjesni da svijetom vlada više Biće, Bog. Ali je žalosno da u našim školama i u školskim udžbenicima odskače ponekada plitki materijalizam, ili bar ne daje se znaka da bi nadsvjetovno Biće, Bog vladao svijetom.

A to znači ne gledati nego u površinu, to znači ne poznavati nego oblik pojedinih predmeta, znati ih razlikovati jednoga od drugoga. A to je najzadnja stvar koju bi trebalo znati svagdje pa i u prirodnim znanostima. Pravo znanje koje i zadovoljava i oplemenjuje čovjeka imamo tek onda kada znademo zašto su taki oblici, a nisu drukčiji, kako je došlo do njih, što ih proizvodi, zašto su uvijek na isti način učinjeni kod dotičnoga predmeta, što to upravlja da oblik izađe uvijek tako savršen. Eto to je ono na što bi trebalo paziti i čim bi se i u našim srednjim školama trebalo malo više baviti. To bi bilo pravo znanje koje bi i zadovoljavalo i oplemenjivalo. Onda bi nam priroda bila neprestano otvorena knjiga iz koje bi uvijek mogli čitati o velikim osnovama i zamislima njezina Stvoritelja, kao što nam je kip otvorena knjiga iz koje mnogo toga čitamo o onom koji ga je učinio.

Uzmimo na pr. kristal. Svi smo ga vidjeli bar na slici, a vidjeli smo ga i u stvari: zrno soli, pahuljicu snijega, kremen itd. Dobro je znati i koliko vrsta ledaca ima. Ali to je sve malo prema onomu što se tu može i mora znati. Zašto se snijeg tako ledi? Zašto su kristali snijega tako dotjerani i savršeni da ih mi ljudi ne možemo proizvesti? Ko upravlja slaganjem pojedinih atoma dok se svi ne svrstaju tako da nam dadu tako savršeni ledac snijega, mraza, soli itd? Jer, kad smo na ledcima, svaki nas je mogao opaziti kako se za niske temperature na našim prozorima hvata pomalo mraz i to najprije se pokazuju okosnice s rubovima, uglovima, a onda, kao da se žure, brže bolje ispunjuju se praznine između okosnice, uglova i rubova, dok na kraju, i to ubrzo, nemamo pred sobom bezbroj ledaca koji nam svi zajedno pretstavljaju najljepše oblike cvjetova »Osobito na kristalima, piše jedan prirodoslovac, koji na vas mah rastu možemo gledati kako se formalno žure da utvrde glavne pravce svoga bića: uglove, rubove i okosnicu. A površine, koje su predviđene u tajnovitom planu, tek kasnije dolaze na vidjelo zajedno sa spomenutim glavnim djelovima. Ono što mi ne vidimo glavni je pokretač, duša je bića. To nas uči i kristal dok raste; on opstoji još prije nego se pokaže na svijetlo, još prije je u nevidljivom planu koji vlada svemirom, a kasni-

je samo traži da se ispuni. Ova sila koja proizvodi tako lijepa djela, očima sakrivena, a ipak važnija nego vidljivi oblik i njegova razdioba na molekule i atome svugdje je kao nužni pokretač kod izgrađivanja stvorenja.« (Isp. »Feinbauliche Richtkräfte als Seele des seins« od H. B. Lauffer, u Natur u. Kultur, 1936, Jan. S. 3—4).

J. Kilian u svom djelu »Der Krystall« govori u istom smislu: Ko hoće da sazna svu istinu ne smije se zadovoljiti samo ljupinom pojava, već treba da ide k jezgri k biti same stvari. Pojmovi i metode prirodnih znanosti, dakako, ne mogu kazati put k tomu, već najdublji izvori spoznanja. Ovi su izvori u nama samima. Duševno gledanje mora popuniti i voditi vanjski život. Spoznanje koje tako dobijemo u stvari je više nego prirodoznanstveno, ono je filozofsko.« (Isp. Natur u. Kultur, 1938 Febr., 55—56.)

Samo predavanje prirodnih znanosti treba malo oživjeti dubljim pogledima treba probuditi svijest učenika i uputiti ih kako će u prirodi čitati ono što je najglavnije, što upravlja svime iako se ne vidi našim tjelesnim očima.

* * *

Još iz izjave velikog fizičara Maksa Planka o odnošaju vjere i znanosti. — (La relation entre la religion et la science d' après M. Plank). — U zadnjem broju spomenuli smo nešto iz izjave najvećeg današnjeg fizičara Maksa Planka o odnošaju vjere i znanosti. Predavanje je veoma važno osobito za inteligentnije krugove, te ćemo spomenuti još nešto iz njega.« »Proizvađanjem uzroka (causa efficiens), uzroku koji iz sadašnjosti djeluje u budućnost i objašnjuje nam da su i kako su kasnije okolnosti uvjetovane ranijim, pridružuje se finalni uzrok (causa finalis), koji pretpostavlja budućnost t. j. cilj koji treba da postigne i tim određuje kako će se razviti pojave koje vode k ovom cilju...

»Ispitat ćemo ukoliko se zahtjevi religije i prirodnih znanosti mogu svesti u sklad. Ovo ispitivanje može se odnositi samo na ona područja u kojima se religija i prirodne znanosti dodiruju. Jer ima širokih područja na kojima one među sobom nemaju ništa zajedničkoga. Tako sva pitanja etike nemaju veze s prirodnim znanostima isto kao što je i veličina prirodnih konstanta bez značenja za religiju. Naprotiv i religija i prirodne znanosti susreću se u pitanju o opstojnosti i o naravi najvišega Bića koje upravlja svijetom. Svi se odgovori slažu u tomu da, prvo, neovisno od čovjeka opstoji umno uređenje svijeta i, drugo, da bit ovoga uređenja možemo spoznati samo indirektno. Ništa ne smeta za naš istraživački nagon za jedinstvenim pogledom na svijet da postovjetujemo Ureditelja svemira o kom govore prirodne znanosti i Boga o kom govori religija.«

Ono što je Plank gore rekao o proizvađajućem i finalnom uzroku (causa efficiens i finalis) još više nego za fiziku vrijedi za biologiju. Svaki koji neće hotimice da zatvori oči pred finalitetom koji vidimo u svakoj stanici osjetit će još jače koliko su važne Plankove gornje riječi.

Plank dodaje još i kaže: »Kamo god i koliko god daleko mi pogledali nigdje ne nalazimo da bi prirodne znanosti i religija bile jedna proti drugoj, nego baš naprotiv u najvažnijim tačkama potpuno se slažu. Vjera i prirodne znanosti ne isključuju jedna drugu, nego se upotpunjuju i međusobno pretpostavljaju«.

A govoreć o životu s Bogom veli on: »Jedino neposredni život s Bogom može nam dati nutarnju jakost i duševni mir, koji moramo smatrati za najveće dobro našega života.« (Isp. M. Plank, Religion und Naturwissenschaft, Leipzig, Barth, RM. 1,50).

Jesu li prirodne znanosti proti vjeri?

* * *

Prilog o rukopisu »Suze Marunkove« i »Pjesne I.« iz »Pjesni razlike« Injacija Giorgi. prigodom dvjestagodišnjice smrti. (Une contribution concernante le manuscrit inconnu de deux chansons c' est à dire »Les larmes de Marunko« et »le Cantique premier« par Ignace Giorgi à l' occasion du deuxième centenaire de sa mort.) — Prigodom dvjestagodišnjice smrti Ignacija Giorgi (Đurđevića ili Đorđića (1675.—1737.) posljednjeg od velikih dubrovačkih pjesnika pisale su naše novine. (1) U časopisima nijesmo opazili, da je itko od naših književnika historika skrenuo naročitu pažnju i napisao ozbiljniju studiju o njemu. Budući da smo našli dva neobjavljena rukopisa »Suze Marunkove« i »Pjesne I.« iz »Pjesni razlike« u makarskom franjevačkom arhivu među spisima provincijala fr. Antuna Lulića i u samostanskoj biblioteci (signatura 6741), opredijelili smo se da objavimo ovaj sitan prilog o Ignaciju Giorgi u vidu da počastimo nešto ozbiljnije uspomenu na dvjestogodišnjicu njegove smrti.

O. Antun Lulić rodio se je u Makarskoj 1. XII. 1812., a umro 21. VII. 1888. Napisao je više historičkih i nabožnih djela. Za svoga boravka u Janjini 1845. prepisao je Giorgi-jevu parodiju »Suze Marunkove« iz janjinskoga rukopisa, kako isti zabilježi na kraju: »Scripta Jagninae die 27. decembris 1845. a P (atre) A (ntonio) L (ulić), dum illic Sacra offerebat. Parrochus vero erat D (omi) nus Joannes Bogoevich.« Mi smo prepisali i uporedili njegov prijepis s kritičkim izdanjem jugoslavenske akademije. Stari pisci hrvatski. Knj. XXIV. Knj. 1. Zagreb 1917. str. 315—330. Djela Injacija Giorgi, koja je Milan Rešetar priredio za štampu. Lulićev prijepis saglasuje se u glavnom s Rešetarovim; zapažene variante, koji su sporedne naravi, zasebno smo zabilježili u kritičkom aparatu teksta, koji ovdje radi kratkoće ustupljenog prostora ne donosimo. Mi smo skrenuli naročitu pažnju na Rešetarov uvod u kritičko izdanje djela Injacija Giorgi, ali nijesmo u navodima primijetili, da se je poslužio ovim janjinskim rukopisom. (2) Dr. Vinko Radatović, ocjenjujući kritičko izdanje djela I. Giorgi, koje je g. M. Rešetar priredio za tisak, kaže, da je Giorgi spjevao »Suze Marunkove« 1724 g.: »To se može zaključiti iz

1) Zore Luko, Dubrovnik. 1871. Br. V. str. 213: »S Gjurgjevićem svišiva uprav dubrovačka poezija.«

2) Stari pisci hrvatski. Knj. XXIV. Zagreb 1917. str. XXVI, XXVII, XXXI, XXXVI, XXXVIII, XLI, XLII, XLV, XLIX.

pisma Dum Đura Grizića, što ga je pisao Matijaševiću.« (3) Dalje napominje i svoj rukopis, koji je bio nepoznat g. Rešetaru. (4) G. Mirko Deanović ne bježi od ovog suda, kad piše: »Gorke ljubavne čežnje i tuženja za dragom opjevao je Đurđević i u pjesmi Suze Marunkove (br. 143) kada je bio već u pedesetim godinama života (oko 1724), ali to već nije pastirska ekloga, nego je njena parodija, u kojoj Marunko ne govori kao »pastir« u pjesmama, već kao primitivni mljetski seljak očituje sasvim realistički i prosto svoju nagonsku strast. Odatle i njegova komičnost. Tu je Đorđević sa mnogo humora dao uspjelu karikaturu našeg seljaka i udaljio se od tradicionalne kao i od nove arkadske pastorele. On je tada imao pred očima druge uzore, i to baš tragikokomične talijanske idile, u koje se u Dubrovniku već na početku XVII vijeka ugledao i Stijepo Đurđević (D e r v i š).«(5) Ne poričemo vrijednost daljnih izvora, koje ovdje navodi g. Deanović, da su uplivali na I. Giorgi, da je ispjevao »Suze Marunkove«, ali mi smo stekli uvjerenje, iza kako smo uporedili njegovu pjesmu s »Dervišom« Stijepinim, da mu je posljednji bio uzor u neku ruku, u koji se je ugledavao, kada je pjevao u rođenom mljetskom dijalektu ovu prostačku, groteksnu i gotovo trivijalnu parodiju. Vodnik Branko iste je misli: »A naročito treba spomenuti posebno njegovo pjesničko djelo, heroikomičnu pjesan »Marunko«, spjevanu u sestinama, gdje se poveo za »Dervišem« Stijepa Gjordjića.« (6)

Njenu sličnost zapaža i g. Vinko Lozovina: »Parodija ljubavi Mlećanina Marunka prema Mletkinji Pavici, po temi vrlo je slična »Dervišu« rođaka mu Stijepa.« (7)

G. Deanović odlično je opisao Giorgi-ja kao arkadijevca. (8) No budući da je dubrovački senat prognao Ignacija Giorgi iz republike 1710 g., za tri godine progonstva lutao je po Rimu i po južnoj Italiji. U Napulju bio je namješten u bendiktinskom samostanu kao »lector eloquentiae«, pored toga radio je u biblioteci i upoznao se sa uglednim ličnostima i bio u učenim krugovima. (9) Sada nam se postavlja novo pitanje, koje bi trebalo istražiti, da li je Ignacije Giorgi došao u odnos s napuljskom akademijom »Degli Otiosi«? U napuljskoj akademiji bilo je učlanjeno mnogo Dubrovčana i dosta ih je sarađivalo. Ona se je dijelila na prelate, među kojima je bio ubrojen dominikanac fr. Toma Jerinić; na vitezove, u koje je bio ubrojen Ivan Gongola, nazvan Mačica »Senatore gravissimo dell' Eccellentissima Repubblica di Ragusa, e Poeta Eccellentissimo«, Ivan Bona nazvan Vucić, senator i pjesnik prekrasnih nošnja, Ivan Gondola nazvan Vechin, senator i izvrstan upravnik, Jeronim Rafa Gozze nazvan Diuina, najozbiljniji senator i najglasovitiji pjesnik, Vladislav Mense nazvan Jeriša, senator, znamenit pjesnik i vitez i Junije Sorgo nazvan Mišica, najglavniji dubrovački senator; na dame, među kojima nijesmo našli navedenu nikakvu Dubrovkinju. (10) Franjo de Petris, »academico otioso« drži »Breve discorso genealogico della antichissima, e nobilissima Famiglia Ohmovchievich Gargurich« štampan u Veneciji MDC. LXIII. str. 1—29, a fr. Toma Jerinić profesor teologije i filozofije, »academico Incauto, detto Invigorito«, vikar dubrovačke dominikanske kongregacije držao je: »V. Discorso academico sopra d'vna Rosa fra le Spine«. (11) Fr Hiacint De Passatis Dubrovčanin, magister teologije i »academico Incauto« objavio je pjesmu »Elogivm«. (12)

Objektivni tekstualni kritik mora pohvaliti kritičko izdanje g. Milana Rešetara Giorgi-jevih djela, samo u neku ruku požaliti je, što ih nije štampao njegovom v l a s t i t o m o r t o g r a f i j o m i a k c e n t i m a, iako se oni danas razilaze i teško čitaju. To zato primjećujemo, jer Giorgijeva ortografija nešto zasebno tvori u historiji hrvatskog pravopisa i historijske gramatike hrvatskog jezika. Naš prijepis »Suze Marunkove« strogo se je držao ortografije i naglasaka, kako su se sačuvali u janjinskom rukopisu. Napomenuli smo, da je Giorgi-jeva o r t o g r a f i j a zasebna književna starina, koju je Ardelijo Della Bella toliko cijenio i uvažavao, da je na njoj i po njoj napisao ortografiju u »Principi elementari della Grammatica Illirica premissi al dizionario italiano-latino-illirico. Ragusa 1837. str. 3—8. Giorgi je ispravio ortografiju Jakova Mikalje, koju bješe odobrio fr. Rafael Levaković u Rimu 23. VI. 1646. (13) Giorgi izložio je pravila svoje ortografije u uvodu najbolje pjesme »Uzdasi Mandaljene Pokornize«. Venezia MDCCXXVIII. (Signatura franj. makarske biblioteke 6741.) Ardelijo Della Bella ponovio i naglasio je njenu cijenu i važnost u drugom izdanju rječnika »Dizionario italiano-latino-illirico. A cui se premettono alcune brevi Instruzioni Gramaticali, necessarie per apprendere la Lingua e l' Ortografia Illirica.« Ragusa MDCCLXXXV. str. XV—XVII.

3) Popović Pavle, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1930. Knj. X. Sv. 2. str. 280.

4) Popović P., Prilozi itd. Beograd 1930. Knj. X. Sv. 2. str. 281.

5) Rad. Zagreb 1935. Knj. 250. str. 60—61.

6) Vodnik B., Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1913. str. 307; Kukuljević S. Ivan, Stari pjesnici hrvatski XV. vieka. Zagreb 1856. Sv. I. str. 105—109 pogriješno »Dervišiadu« pripisuje Stjepanu Gučetiću. Milorad Medini, Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. Zagreb 1902. Knj. I. str. 159. dokazao je protiv Cerve i Kukuljevića, da je »Dervišiada« djelo Stijepa Giorgi-ja.

7) Lozovina V., Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Zagreb 1936. str. 197.

8) Rad. Zagreb 1935. Knj. 250. str. 70—61.

9) Appendini, Notizie istorico-critiche i t. d. Ragusa MDCCCCII. T. II. str. 241—42.

10) Miniati Lorenzo, Le Glorie cadute dell' Antichissima, ed Augustissima, Famiglia Connea. Venetia M.DC.LXIII. str. 161—162.

11) Miniati L., Le Glorie cadute i t. d. Venetia M.DC.LXIII. str. 2—7.

12) Miniati L., Le Glorie cadute i t. d. Venetia M.DC.LXIII. str. 19—20.

13) Mikaglja Jacov, De Ortographia pro lingva Illyrica. Loret M.DC. XLIX.; Vanino M., Leksikograf Jakov Mikalja S. I. Vrela i Prinosi. Sarajevo 1933. Br. 2. str. 4—6, 17—21.

Drugi neobjavljeni dosada rukopis je »P j e s a n I.« iz »Ljuvenih pjesmi« Rešetarovo akademijsko izdanje. Zagreb 1917. str. 6—16. priložen i uvezan na vlastitom izdanju I. Giorgi-ja »Uzdasi Mandaljene Pokorničze.« Venezia MDCCXXVIII., koji je isto star kao štampana knjiga. Ortografija rukopisa se pokriva s onom »Uzdaha«; a papir malo se razlikuje od onoga štampane pjesme. Budući da je Giorgi bio dosta raskalašen u mladosti i pjevao svakojake ljubavne pjesme, iza kako ostavi svijet i zaputi se u Rim preko Venecije (1797 g.), da stupi u isusovačku družbu, na polasku zapali ih:

»Ostatci pjesni onih ovo su kojima
plamenom smrt donih, kad iđah put Rima.«(14)

Giorgi nakon osmogodišnjega boravka u Italiji povrati se u otadžbinu 1705. Od tada posvećuje veliku brigu oko sakupljanja, sređivanja i dotjerivanja preostalih mladenačkih pjesama, koje, prepisane, kolale su po Dubrovniku. (15) U uvodu »Uzdaha Mandaljene« priznaje o »Parvinama od mladosti«: »Mallosu, znam, dobre (te pjesme), nu svaka Matti djecu i nezgrovnu gljubi, ter necchje da isghinu.« Na kraju uvoda prosi za oprost: »Josc molim tvoj razum, i dobrotu, da scto u Pjesnjeh Razlizjeh sretesc savisce receno suprosh scenama primisc za Pjesnicko uzvelicegne, alliti Esagerazion, a ne za istinu.« Slično se izrazuje u uvodnoj pjesmi »Pjesnih razlike«:

»Sej pjesni koje štiš, moj znanče, po njima
slične su, sam vidiš godištim mojima.
Tiem im k zlu ne pristaj, neg mojoj mladosti,
što ne zna, nauk daj, što zade, oprosti.«(16)

Možda je ovaj rukopis njegov pozniji ispravak, jer izostavlja iz ove pjesme sve stihove, koji su nastrojeni lascivnim marinizmom. Tekst rukopisa ove pjesme uporedili smo s onim g. Rešetara, s kojim se saglasuje u svemu van što na početku je bez motto i na kraju bez bilježaka. U stihovima od 1—20. podudaraju se. Naš rukopis izostavlja 1. stihove 21—36 uključivo; 2. stihove od 45—64; 3. od 92—96 u kojima zavodi dijalog s Ovidijem, koji ga ostavlja mjesto sebe, da ljubavno pjeva; 4. od 177—180. Peto opaža se jaki ispravak, u kojemu Ovidije Giorgi-ju nalaže:

(Naš rukopis:)

»Alli n e p o j tij glivveno,
er moj plam je suze lievo;
i damie dopuscteno
ù viek takò nebih pievó.«

(Rešetarov tekst (str. 11) oprečno donosi:)

»A nada sve poj ljuveno,
er je i moj plam suze lievô,
kî, da mi je dopušteno,
ah kô željno još bih pjevo!«

14) Djela I. Giorgi. Zagreb 1917. str. 5.
15) Rad. Zagreb 1935. Knj. 250. str. 41.
16) Djela I. Giorgi. Zagreb 1917. str. 5.

Zatim naš rukopis izostavlja marinističke stihove od 197—200, koje Rešetar donosi:

»A za krunu truda tvoga
steć ćeš dragu tvû Ljubicu,
usred plama razbludnoga
uženženu ljubavnicu.«

Naš rukopis ispravlja i zadnji stih slijedeće strofe:

»Za moj Jesik plam gliuveni«. Rešetar donosi stih 204: »Kî, š njim bješe, bog ljuveni.«

Na posljetku izostavlja Ovidijeve lascivne erotične stihove od 205—225, a mjesto njih pjeva u pokajničkom duhu završujući pjesmu ovom strofom:

»Poslusciosam nù Rimskoga,
Kako zjenim ja, Piesnika;
er Jesika nije moga
Piesan ovà malla dika.«

Dr. Fr. Juraj Božitković

* * *

Zgodovinski razvoj Družbe sv. Mohorja. — Pravi oče Družbe sv. Mohorja je veliki slovenski mož in služabnik božji Anton Martin Slomšek. Tedaj je bila na slovenskih tleh neizprosna avstrijska vlada, ki je cenila edinole svoj nemški jezik in ta jezik je uvajala v vse šole in urade. Slomšek, pravi rodoljub in častivec svojega materinega slovenskega jezika, je prvi začel misliti na to, kako bi svojemu slovenskemu narodu vzgojil dobrih slovenskih duhovnikov in kako bi med svoj narod spravil čim več slovenskih knjig zato, da mu ohrani narodnost in vero. On se je pač ugledal v druge narode kot Čehe, Slovake in Nemce in po njihovem zgledu je hotel on sam ustanoviti slovenskemu narodu slovensko književno društvo.

Slomšek je bil velik mladinoljub in izkušen šolnik. Za izobrazbo svojega naroda in njemu drage mladine je deloval celo življenje in za to idejo je navduševal tudi druge duhovnike. Pospeševal je nedeljsko šolo, pisal mladinske in verske knjige (Blaže in Nežica 1842). in ko je bil župnik v Vuzenici od l. 1838. dalje, je začel misliti na ustanovitev književnega društva. Potoval je v Oglej, bil na grobu sv. Mohorja, ki je zibeljka sv. vere za Slovence, od koder so slovenski duhovniki hodili po Sloveniji in preko bistre Soče oznanjevali sv. evangelij. Zato si je on izbral sv. Mohorja za varuha svoje družbe.

Slomšek je hotel, da slovenski fantje in slovenska dekleta po končanih šolskih letih ne zavržejo knjigo za vedno od sebe, ampak da knjigo v šoli vzljubijo tako, da jo znajo ceniti celo svoje življenje. Zato je zaprosil 23. januarja 1845. deželno glavarstvo (gubernij) ilirskih dežel v Ljubljani, da sme ustanoviti književno društvo za slovenski narod in mu predložil društvena pravila.

Slovenska javnost je ta njegov korak navdušeno pozdravila, ali gubernij ni tega dovolil, ker je dunajska vlada gledala na to, da se njeni narodi vzgajajo v nemškem duhu in nemškem jeziku. Slomšeka je to v

resnici nemalo užalostilo, ali poguma ni izgubil, ampak je začel l. 1846. izdajati »Drobtinice«, ki so se vsem slovenskim stanovom kmalu priljubile. Še istega leta je postal lavantinski škof in zato je uredništvo prepustil drugim silam, sam pa je še vedno sodeloval pri njih. Kot škof je vedno mislil na svojo književno družbo in l. 1850 je predobil za svojo idejo kaplana celovške stolnice Andreja Einspielerja in Antona Janežiča. Ta triperesna deteljica: Slomšek, Einspieler in Janežič so postali pravi ustanovitelji, temeljni kamni Družbe sv. Mohorja, oziroma Društva sv. Mohorja, kakor se je v začetku imenovala ta ustanova.

To književno društvo je začelo resno delovati še-le l. 1853. po neprestanem spodbujanju od Slomšekove strani. Ker je bila udnina prevelika, je bilo le malo udov vpisanih in črez 6 let je bilo Društvo že v nevarnosti, da ne zaspi popolnoma. Zato sta se ustanovitelja Andrej Einspieler in Anton Janežič obrnila na krškega škofa Valentina Wierya, da bi sv. Stolica dovolila njemu ustanoviti cerkveno bratovštino po vseh župnijah. Papež Pij IX je 18. maja 1860. Družbo sv. Mohorja dovolil in ji naklonih odpustke. S tem, da se je udnina znižala od treh na en goldinar, in s tem da je postala Družba cerkvena bratovščina, se je število udov precej l. 1860. povišala od 263 na 1116. Od tega leta se je število udov z malo izjemami skoro vedno večalo in l. 1918 je doseglo največje število, t. j. 90.512 udov. In tega števila ni Družba dosegla niti poprej niti pozneje. Knjige Družbe sv. Mohorja pa so šle ne samo po celi Sloveniji med Slovence, ampak tudi za slovenskim človekom po vsem ostalem svetu, da še celo v daljno Ameriko.

Družba je do l. 1871 tiskala v Celovcu svoje knjige v nemških tiskarnah. Ker se je od l. 1860. naprej število Mohorjanov vedno bolj množilo, je društveni odbor začel misliti na svojo tiskarno in z lastnimi stroji so tiskali knjige prvikrat l. 1871. Radi naraščanja udov so morali misliti tudi na svoj Mohorjev dom in so ga res zgradili ter blagoslovili 27. aprila 1894. V jeseni so knjige izšle iz tega novega doma in so izhajale v njem do l. 1918. Po svetovni vojski je general Rudolf Maister svetoval Družbi, naj se seli iz Celovca, ker da tam ni več na varnem. Zato se je drugo leto selila v Prevalje, kjer je bila od 31. julija 1919. Ker se tiskarna ni mogla nikakor povrniti nazaj v Celovec, se je 7. decembra 1927. preselila radi tehničkih razlogov v Celje, kjer je še dandanes.

Za Družbo in izdanje knjig so najbolj znameniti sledeči možje: Anton Janežič, Simon Janežič, Andrej Einspieler, Dr. Valentin Müller, Lambert Einspieler, Dr. Jakob Sket, Josip Apih, Rozman, Podgorc, Hutter, Finžgar. Sedanji urednik knjig je Dr. Jože Pogačnik in ravnatelj tiskarne je Fran Milavec. Letos imenuje lavantinski škof Dr. Josip Tomažić novega predsednika in poverjeniki Družbe volijo osem novih odbornikov.

Po vsebini so knjige Družbe sv. Mohorja sledeče: Knjige pobožne vsebine, molitveniki, Studenci žive vode (nova zbirka, ki je začela izhajati lansko leto), Liturgične knjige, Pesmarice, pesništvo, Razno, Za mater naše gospodinje, »Mladika«, — družinski list, Koledarji, Šolske knjige in slovarji, Mohorjeva knjižnica (98 zveskov), Leposlovje — povesti,

Slovenske večernice (90 zveskov), Naravoslovje — poljedeljstvo — živinoreja, Zgodovina, Cvetje iz domačih in tujih logov, Zdravstvo in Mladinske knjige. Letos je začela izhajati nova književna zbirka Cerkvenih očetov izbrana dela. Prvi zvezek te zbirke ima naslov: Izbrani spisi sv. Cecilija Ciprijana, I. del.

Iz tega vidimo, da Družba sodeluje na vsih poljih znanosti in leposlovja in da nudi svojemu slovenskemu narodu res bogato zalogo najrazličnejših knjig. Bog daj, da bi kmalu dosegla število udov l. 1918. in da bi se to število še povečalo z drugimi tisoči.

Frš.

MEĐU KNJIGAMA

Novija izdanja Srpske književne zadruge (ćirilicom). —

Preda mnom je čitav kup novijih izdanja poznatoga beogradskog književno-izdavačkog preduzeća: 14 knjiga! One su izdane gotovo sve u samoj 1937 godini, a to još nisu sva izdanja Književne zadruge u prošloj godini. I kad čovjek vidi pred sobom ova ukusna, u modro ili crveno platno povezana, dosta jeftina izdanja, mora da prizna: sva ta djela pretpostavljaju velik i požrtvovan posao. Nas, ipak, ovdje više zanima idejna i strogo književna strana negoli sama masa knjiga, jer zadaća je Književne zadruge: pomagati razvoju naše književnosti, uzgajati knjiž. našu čitalačku publiku i sistematski udesiti rad književnih izdavanja. Promatrajući ove knjige s toga posebnoga gledišta, mislim da će čitatelje naše Revije zanimati, ako im ukratko prikažem tih nekoliko novijih izdanja Srpske knjiž. zadruge.

Među spomenutim svescima, po književnom obliku djela, imamo i pjesme i proze, i to izvorne i prevedene. Pjesnička djela:

1. — **M. M. Rakić, Pesme** (Kolo XXXIX, knj. 261 (B. 1936, str. 112).
2. — **Tin Ujević, Pesme** (KoloXL, knj. 269. B. 1937, str. 176).
3. — **Marin Držić, Komedije** I: Novela od Stanca, Dundo Maroje, s predgovorom i objašnjenjima Dr. Dragoljuba Pavlovića, (K. XL, knj. 272. B. 1937, str. XXXV + 175 i 38 str. Napomena.
4. — **Viktor Igo (Hugo), Ruj Blaz,** preveo u stihovima Andreja Milićevića, predgovor napisao Svetislav Petrović, str. XVIII + 134 (K. XXXIX, knj. 268. B.1936).
5. — **Đakomo Leopardi, Pesme i proza,** preveo Sibe Miličić, predgovor napisao Marko Car, str. 232 (K. XL, knj. 275. B. 1937).

Leopardijeva knjiga čini prelaz na drugu grupu, djela u prozi, od kojih navodimo najprije književna djela u užemu smislu, a onda ostala:

6. — **Milica Janković, Ljudi iz skamije,** pripovetke (Kolo XL, knj. 270. B. 1937, str. 151).
7. — **Dušan Radić, Selo,** roman (K. XL, knj. 271, str. 254).
8. — **Borivoje Jevtić, Pripovetke** (Savremenik, br. 26. B. 1937, str. 109).
9. — **Stojan Živadinović, Trideset godina ćutanja,** roman (Savremenik, br. 27. B. 1937, str. 258).

10. — **Tomas Hardi** (Thomas Hardy), **Tesa od d' Urbervila** ili Čista žena, roman, preveo s engleskog Mihailo Đorđević, predgovor napisao Dr. Vladeta Popović, (Zabavnik, knj. XXVIII. B. 1936, str. 489).
11. — **Branko Lazarević, Ogledi** (K. XL, knj. 273. B. 1937, str. 135).
12. — **Svetozar Marković, Izabrani spisi,** predgovor napisao Jaša M. Prodanović, str. XXXIV + 200 (K. XL, knj. 274. B. 1937).
13. — **Čarls Darvin, Moj život...,** preveo s engleskog Milan S. Nedić, uvodni esej o Darvinu od Borivoja A. Milojevića, str. 184 (K. XL, knj. 276. B. 1937).
14. — **Ilija Goleniščev-Kutuzov, Iz nove ruske književnosti** (Savremenik, br- 28- B. 1937, str. 141).

1. — Kako je iz ovoga popisa jasno, najviše svezaka pripada lijepoj knjizi (10 brojeva). Pet od njih su pjesme, tri sveska izvornih, dva prevedenih pjesničkih djela. O pjesmama M. Rakića (*1*) i Tina Ujevića (2) ne bi se imalo puno reći, jer to su od reda već poznate pjesme, a književna kritika prilično je na čistu sa sudom o tim dvama našim pjesnicima. I upravo radi toga, a is drugih razloga, mislim da je bilo potrebno propratiti i jednu i drugu zbirku literarno-historijskim i bibliografskim bilješkama. Za Rakića se zna da on već godinama ne pjeva. Trebalo je u ovome izdanju kazati, u kojoj je ono vezi s izdanjem iz 1922 godine, a uza svaku pjesmu staviti i kada je i gdje prvi put štampana. Uz Napomene (str. 109) bilo bi dobro da je još koja napomena, pa i kratak životopis pjesnika dobro bi došao.

To što je rečeno za Rakićeve pjesme, vrijedi još i više za Ujevićeve (2). Zbirka je podijeljena u ove skupine: Lelek sebra (str. 7—75) sa 32 pjesme; Kolajna (str. 78—103) sa 32 pjesme; Robinja brzina (str. 107—124) sa 7 pjesama i Ojađeno zvono (str.127—173) sa 25 pjesama. Čovjek bi očekivao da će se razjasniti u kojemu je odnosu ova zbirka sa zbirkama koje nose nazive njezina prvoga, drugoga i četvrtoga dijela. Trebalo je razjasniti, zašto je pjesma Sanjarija ovdje u otsjeku Lelek sebra (7—9), a štampana je i u Ojađenomu zvonu (izd. Matice Hrvatske, 1933, str. 138—140), u kojemu se nalazi i Molitva iz tamnice (Matičino izdanje, 56—58). Iz Ojađenoga zvona su i četiri pjesme u otsjeku Robinja brzina, i to: Robovanje (29), Protiv milosti vijeka (94), Nostalgija svjetlosti (97) i Iz gospođe tlapnje (141—143). U četvrtome otsjeku dolazi još 25 pjesama iz Matičina izdanja, pa je tako u ovo izdanje ušla 31 pjesma iz Matičina. To je sve trebalo razjasniti, osobito za čitatelje koji su manje vješti književnim izdanjima.

Bilo bi vrlo zanimljivo znati zašto je, na pr., ijekavica Matičina izdanja pretvorena u ekavicu, i to u prvome otsjeku, dok je u trećemu i četvrtome ijekavica redovno ostala. Ima i drugih izmjena, a ima i pogrešaka u pretvaranju ijekavice u ekavicu i inače. Sve to čini da se ovo izdanje Ujevićevih pjesama može manje upotrebiti u naučne svrhe.

Što se tiče samoga izbora pjesama, dalo bi se i tu štošta zamjeriti. Na pr., kršćansko uho ne čuje rado blasfemiju *»poćerko Trećeg Boga Parakleta«* (10); ili onu: *Ljubav je Bog, ne Dzeus ni Sabaot;* ili: *Majka je Bog, ne Dzeus ni Sabaot;* ili kad se spominju *»neborajske bajke«* u inače divnoj strofi: *Blažena Gospo moje sede majke* (12—13), ali čemu da više citiram? U poeziji Tina Ujevića ima sva sila verasa gdje bi sa stanovišta kršćanstva trebalo brisati i ovo i ono, a ne bi se u većini slučajeva nimalo pokvario umjetnički dojam pjesme. Ja ne kažem time, da se smiju mijenjati pjesme po miloj volji izdavača, ali barem se u ovakvim izdanjima mogu izabrati pjesme koje ne daju povoda ozbiljnim zamjerkama.

2. — Vrlo je simpatično, što Srpska književna zadruga hoće da pomogne popularizaciji stare dubrovačke književnosti i da je učini pristupačnom i današnjemu čitatelju. Pri tome je najbolja ona metoda koju je Zadruga upotrebila kod prvoga sveska Držićevih Komedija (broj 3 našega popisa): u predgovoru prikazati vrijeme i prilike u kojima je pjesnik radio, donijeti ukratko njegov životopis i iznijeti mu književni rad; izdanje prirediti prema najboljem kritičkom izdanju, i tekst objasniti izdašnim komentarom. Sve je to učinjeno kod ovoga izdanja. Dr. Dragoljub Pavlović s pravom ističe da u »dubrovačkoj književnosti ima dela koja će zauvek sačuvati svoju pravu književnu vrednost« (str. V), a za komediju Marina Držića kaže da one »i po svojoj originalnosti i po svojoj umetničkoj vrednosti zaslužuju punu pažnju današnjega čitaoca« (VI).

Zatim g. Pavlović u tečnu stilu prikazuje život i rad Marina Držića. Treba priznati da je taj esej pisan sa toplinom prema Držiću i sa iskrenom željom da vjerno prikaže njegovo vrijeme i njegovo književno nastojanje. Ipak, ne možemo reći da je u svemu dan najtačniji prikaz. Na žalost, kod nas — a ne samo kod nas! — kod prikazivanja Renesanse i pokreta koji su u povijesti tekli uporedo s njom ili došli za njom, naročito koliko se tiče uloge svećenstva i katoličke Crkve pri tome, prepisuju se i prepričavaju tvrdnje koje se protive kritički zajamčenim činjenicama. Najveći moderni povjesnik Crkve u doba renesanse pa dalje, slavni Ludvig Pastor, u svome monumentalnom životnom remek-djelu *Povijest Papa od svršetka srednjega vijeka* (u22 sveska do g. 1800), mnogo je takovih tvrdnja zauvijek pobio, pa se one više ne bi smjele ponavljati u djelima koja sebe poštuju. Onako kako je stilizirana, teško bi se dala braniti, na pr., ova tvrdnja: »Ovaj veliki duhovni pokret (misli se Renesansa) koji je, kako je poznato, doneo potpuno oslobođenje ljudske misli od srednjevekovnog asketizma i misticizma, i izvršio temeljnu obnovu nauke i umetnosti...« (str. VII).

Nije jasno, zašto je Držić u Sijeni »kao klerik i budući sveštenik morao svakako u prvom redu učiti kanonsko pravo« (IX)? — Mjesto »do svršetka« treba da stoji da je doba poklada trajalo »do početka velikog posta (korizme)«, str. XXIX. — Čini mi se preveć rečeno, kad se Držić naziva »osnivaocem dubrovačkog pozorišta« (str. XXXII). — Svoje izdanje priredio je g. Pavlović prema kritičkom izdanju g. Rešetara (u izd. Jugosl. akademije 1930), a dobro je učinio što je proveo i pogdjekoju izmjenu, napose što je *Novelu od Stanca* podijelio na Scene (zašto ne: Prizore?) i što je izostavio najvulgarnija mjesta »imajući u vidu da je ovo izdanje namenjeno najširoj publici pa prema tome i školskoj omladini« (str. XXXV). Možda je u tome prije uzeo premalo slobode nego previše! Komentar je obilan, no dalo se je dosta ekonomizirati s nekim razjašnjenjima, a mjesto njih staviti druga. Nezgodno je i to što se za svaki čin iznova počinju brojiti bilješke, kad u samome tekstu nisu na vrhu stranica naznačeni činovi. Ima i štamparskih pogrešaka.

3. — O pedesetoj godišnjici smrti Viktora Huga i o stogodišnjici smrti Jakova Leopardija izdala je Srpska književna zadruga po jedan svezak. Od prvoga poznatu dramu *Ruj Blaz* (Ruy Blas), od drugoga izbor *pjesama i proze*. Vrlo je pohvalno što je time dana pošta slavnim pjesnicima, ali ne znam zašto je iz golemoga Hugova djela izabrana baš jedna drama, kad se zna da je drama najslabija njegova strana? Svakako, Hugo je velik pjesnik, pa i njegova drama ima izvanrednih ljepota. Prijevod g. A. Milićevića (br. 4) čita se ugodno i lako, premda na dosta mjesta akcenat smeta, a više puta dalo se je s malo truda, na pr. drugim poređajem riječi, učiniti veras skladnijim i tečnijim. Esej ili »studija« (IX) g. S. Petrovića zapravo je panegirik Viktoru Hugu, i kao pjesniku i kao čovjeku koji je imao »moćnu simpatiju za sve što živi (s jednim izuzetkom Napoleona III i sveštenika), onu vatrenu, skoro slepu ljubav spram čovečanstva« (str. XI). G. Petrović vidi u njemu »vođa i savest svoje epohe« (X); »najvećega prijatelja bednih«, »hrabrog demokratskog borca« (V); on mu » predstavlja jedan trenutak duše čovečanstva« (X); on mu je »najčovečniji od svih pesnika« (XII); on je »sveštenik religije čovečanstva« (XVIII). Za Hugove Jadnike (Les Misérables; na Indeksu!) veli g. Petrović da im uzdiže vrijednost »onaj očišćujući dah hrišćanskog morala..., ona veličanstvena misao vrline patnje, ispaštanja i rehabilitacije« (XVII). Te i dosta drugih tvrdnja čine ovu studiju premalo ozbiljnom, a nije ona

ni pravo izvorna. Negdje je sam pisac stavio riječi u navodnike, a negdje i nije upotrebio navodnika...

Leopardijeve izabrane *Pesme i proza* (5): 10 pjesama i 13 proznih sastavaka prilično su karakteristične za samoga pisca. Ali za prijevod, osobito proznih komada, ne bih mogao reći da je nešto osobito. Negdje nije tačno ni prevedeno, a nadasve smeta onaj neki čudni stil, kojim je prevodilac kušao »preneti na naš jezik« (144, 1) Leopardijevu prozu. Pa onaj njegov jezik! Pjesme su bolje prevedene, samo se je u prijevodu, češće nego je to smjelo da bude, izgubio onaj zaista pjesnički dah kojim su ovijene i nerimovane Leopardijeve pjesme. Čovjek više puta dobije utisak da čita prozu... Mnogo se ugodnije čitaju, na pr., prijevodi staroga S. Buzolića, makar on prevodio samo »polag Leopardi-a, kako bi sam rekao.

Ovom prijevodu trebalo je dodati i priličan broj napomena i razjašnjenja, jer će uza sav, ponešto blijedi i dosta površni i pristrani predgovor g. Marka Cara (str. 9—23) »srpskom čitaocu« (23) mnoga strana ovoga prijevoda ostati nerazumljiva. Čovjek bi bio očekivao i kratak prikaz starijih prijevoda iz Leopardija i prevedenu još barem pjesmu *All' Italia* (Italiji), pogotovu, kad se ona i u predgovoru spominje kao jedan od dokaza, kako je »Leopardi bio sav prožet buntovnim idejama protiv tuđinske i jeratičke vladavine« (15)...

4. — *Djela u prozi.* — Pripovijetke M. Jankovićeve (br. 6) čitaju se bez naprezanja, pune su plemenitih osjećaja i topline. Ali na više mjesta smeta modernoga čitaoca neka prevelika sentimentalnost, gotovo plačljivost. Ponegdje dalo bi se diskutirati i o nazorima spisateljice. Na pr., kadno ona čisto bodlerovski veli: »Da, lepa je tuga u mladosti, lepša od radosti u mladosti. Radost često prelazi granice lepoga, a tuga ne« (str.22). I što znači ono »jedno s vaseljenom« (23)? Ili onaj »preterano strogi moral« (29)?

Ali kad nam ona pripovijeda (108—109) onaj razgovor s Ninjom Vasiljevnom; kad na pitanje: Verujete li vi u Boga? čujemo odgovor: — Ne verujem; pa kad Ninja, užasnuta, predbacuje: — Vi ste odvratna ateistkinja, a g. Milica odgovara ciničkim Klemansoovim citatom: Dieux (!) et ses anges, ils ne sont pas encore observés, — e onda prestaje svaka diskusija! I mi žalimo, što ta plemenita i nježna duša, koja ima »talenta da oseti u svojoj blizini nešto živo, pa bio to gušter, puž, glista, pauk, ili buba mara« (72), neće da osjeti Onoga koji joj je, ipak, najbliži? Onoga u Kojemu je jedinome život, bez Kojega i ne vrijedi živjeti!...

Radićev roman Selo (br.7), pisano nekim arhaičkim narodskim stilom, ne daje baš najljepšu moralnu sliku srpskoga sela. Pa ono čudno naklapanje o sudbini i one prostačke blasfemije na Boga (str. 167—8), i to sa strane onoga Lazara koji je kriv, i ljuto kriv! I čudno je, kako se baš taj Lazar prikazuje s nekom »detinjastom bezazlenosti« (169) i kako se opravdava njegov zločin (184)... Pa onaj satanski lik Rajne, razvratnice i bogohulnice (224)! Pa tolika druga mjesta u knjizi!... Ne, roman g. D. Radića ne dočarava lijepe slike sela, ali ni kao književno djelo nema on prave suvislosti, prave radnje, pravoga zaključka. Više je to neki skup fragmenata, među kojima je teško uspostaviti pravu unutarnju vezu, dok je moralno i religiozno shvaćanje njegovih lica vrlo nisko. Gotovo ni jedan plemenitiji, viši lik ne izdiže se nad onu gomilu niskoće, nad onu atmosferu grijeha i gluposti. Sva je utjeha u tome, što čovjek ne vjeruje da je onakovo prikazivanje realno.

Ni pripovijetke Borivoja Jevtića (br. 8), uza sav ugodni i živi piščev stil, ne mogu imati viših umjetničkih pretenzija. Na pr., *Ninova kći* (str. 5—25) čini se da je napisana samo radi toga da se može ispričati ona doskočica ruskoga konzula Bakunjina o »čišćenju od krizme« koje treba izvršiti na Aniki. Taj »obred« zamišlja Bakunjin ovako: »da iz dijelova ovog tijela, gdjegod je ušlo sveto miro, isiječeš sve do pošljednje žilice i istočiš do pošljednje kaplje krvi: na čelu, na grudima, na dlanovima, na tabanima« (str.24). Tako uči ruski konzul — fratra! A što je najveselije, čini se da i sam Jevtić vjeruje da katolici dijele sakramenat sv. krizme odmah kod krštenja, kad u svome tumaču »nepoznatijih reči« (ako je taj tumač od njega!) piše: »Krizma — pomazanje pri krštenju (kod katolika)«, str. 107. Koliko on zna o katoličkoj vjeri, pokazuje i ova njegova rečenica: »Nije mu (Nini Samardžiji) nedostajala pobožnost, ni vernost Isusu u Rimu« (8)! Čudno je i ono što priča o fra Grgi Martiću (9) i ono o »pogaženoj krizmi u jednoj duši koja je punih dvadeset godina čitala, u beloj devičanskoj postelji, krunice Zdrave Marije« (21). O lascivnim mjestima (na pr. na str. 20) neću da govorim. A o umjetničkoj vrijednosti pripovijetke i ne bih imao puno da rečem...

No ne mogu premučati onih fantastičnih izliva staroga čudaka Patrikija o »religioznom elementu« kod našega seljaka i o spasenju duše (»đavo neka nosi dušu!« 78—79). I inače, pripovijetke g. Jevtića vrlo lako uzimlju i religiju i moral (28, 37, 52, 61, 65, 66, 70, 89, 90, 102—104). Valjda on misli da to povećava umjetničku vrijednost pripovijetke? Vara se!

Mnogo više ima prava na umjetnički sud roman S. Živadinovića (br.9). Prodiranje u duševne pokrete, lagano pričanje i o suptilnim osjećanjima duše, stil živ i pokretan, vještina pričanja, sve to pokazuje da pisac zna što hoće i da to umije i kazati. Jedino je nekako preveć riječi i preveć psihologiziranja. Na mnogo manje stranica moglo se je sve ono reći, a djelo bi time puno dobilo. Na koncu, ovako, postane i dosadno ono sveđerno tuckanje u jedno i isto...

To je s formalne strane, ali uzmemo li promatrati s idejne strane ovu jezovito iskrenu ispovijed samoubojice uoči same smrti. onda će naš sud biti potpuno — negativan! Najprije, ona do skrajnosti razvijena seksualna hiperestezija glavnoga junaka, pa onaj njegov istočnjački fatalizam, a onda gotovo potpuno nepoznavanje religioznih motiva, i baš u njegovu slučaju tako važnih i odlučnih, — sve to čini ovo djelo vrlo problematičnim, da se najblaže izrazim. Ja uopće ne znam koju korist mogu crpsti iz ovakovih knjiga oni kojima su najviše namijenjena izdanja o kojima govorimo?

O nedosljednostima religioznoga shvatanja Miloša Jakovljevića, ubojice i do koji čas samoubojice, o zabludama njegove savjesti, o protivurječjima u koja se sam zapleo, pa o njegovu lošem zaključivanju i o njegovu nepoznavanju pravoga odnosa čovjeka i prema sebi i prema drugima, osobito prema Bogu, u kojega on, ipak, vjeruje, dala bi se napisati čitava rasprava! Samo da citiram dva, tri mjesta: »Voleo sam ga (Boga) ne kao zlog i osvetljivog Boga iz biblije, ne kao Boga koji kažnjava kroz pakao izmišljen od crkve, nego kao Boga Isusovog, koji je sav milosrđe i praštanje, čije se prisustvo oseća na svakome koraku, samo kao ljubav« (35). — »Ja ne verujem u pakao koji je stvorila crkva u sebičnoj nameri« (116)). »Nisam u sebi mogao da ubijem veru u živoga Boga, u oproštaj mrtvih, u korisnost davanja sebe svakome ko to bude zahtevao. Bog je za mene bio u svakome... Ja se ne usuđujem da dignem svoj pogled do Njega. Ipak sam siguran da će mi sve biti oprošteno i objašnjeno« (79). Odakle, onda, njegov očaj, uvjerenje da se mora ubiti (36 i passim)?... O koliko je bolje i koliko dosljednije vjerovati u Boga Biblije i Crkve!

Svojim fatalizmom, a i inače (na pr., slika babe, sudbonosna kočija)Živadinovićev roman potsjeća na Hardijev golemi roman (br. *10*) *Tesa od d' Urbervila.* Jedno je to od onih djela u kojima je Hardy pokušao da u englesku književnost presadi Zolin naturalizam. Danas je već svakome poznato da u tome nije uspio, pa djela gdje on hoće da bude engleskim Zolom, a među njima je ponajprvi baš ovaj roman, nisu njegova najuspjelija djela. Ni inače, Hardy nije zaslužio onakove hvale kakovom ga, obilatom rukom, u svom predgovoru obasipa g. Dr Vladeta Popović.

Specijalno što se tiče njegove fatalističke i pesimističke filozofije; njegova nastojanja da ovim romanom ilustrira tezu o okrutnosti sudbine, o slijepome slučaju koji vlada ljudskim životom, bez smisla, bez pravednosti: nikako ne možemo odobriti riječi g. Popovića, po kojima ova knjiga ne bi bila ubitačna (5)! Istina je, Hardy je svoju tezu tako nespretno osvijetlio da pomljiv čitalac može iz njegove priče upravo protivno zaključiti: da je ljudskoj nesreći kriv ne usud, ni okrutni slučaj, nego ljudska zloća ili čovječji nedostaci, a svijetom da mudro vlada Božja Providnost. Dok je taj zaključak ujedno i osuda Hardija i kao umjetnika, a ne samo kao filozofa pitanje je, koliko će čitatelja doći baš do toga zaključka, uzmemo li u obzir komu su u prvom redu namijenjena ova izdanja? I uza sve što g. Popović ne pristaje uz Hardijevu tezu (str. 14) i misli da ovaj roman može čovjeka učiniti »pravičnijim i milosrdnijim« (6), ja ipak velim da je mnogo logičniji zaključak Aleka d' Urbervila (405—6):

> — Ako nema nekoga da mi kaže: »Učini to, pa će ti biti dobro posle smrti«; ili »učini to pa će ti biti rđavo posle smrti,« ja onda nekako ne mogu da se zagrejem ni za što. Do vraga! Ne mogu se valjda osećati odgovornim za svoja dela i svoje strasti, ako nemam kome da odgovaram;...

Endžel Kler nema religije, pogotovo ne kršćanske (a katoličke se i onako u njegovoj obitelji najviše plaše!); ipak je sav u predrasudama koje postaju sudbonosne i njemu i Tesi. A Evanđelje mu je pružalo divan primjer kako se opraštaju stare zablude i kako od grešne žene postaje sveta žena... I uzmemo li da je po shvaćanju romanopisca Tesa zapravo »Čista žena« (podnaslov romana!), onda je neshvatljivo kako Endžel, i sam krivac sličnoga prestupka, nije »pravičniji i milosrdniji« prema onoj koja ga je tako nesebično i tako neodoljivo ljubila... Ipak je nauk o milosrđu Božjemu kako ga uči katolička Crkva mnogo čovječniji! I Manzonijevi *Zaručnici* mnogo su bolje riješili veliki problem Proviđenja (Providnosti) nego *Tesa od d' Urbervila!* Ali Manzoni je i veći umjetnik od Hardija!

5. — *Kritička i ostala djela.* — Među prošlogodišnjim izdanjima Zadruge spomenuli smo i Oglede Branka Lazarevića (br. *11*). Kod ovoga sveska imamo požaliti isto što smo požaliki kod svezaka Rakićeve i Ujevićeve poezije: izdavač nije smatrao podesnim da upozori čitatelje da su to već postarije stvari, ni da kaže gdje su štampane prije! Prva tri ogleda (Eseja) preštampana su iz I sveska Lazarevićevih Impresija iz knji-

ževnosti (2. izd., 1924, str. 1—109), a četvrti iz II sveska (str. 179—223). U Impresijama kazano je da je prvi esej (osim sedme mu glave) preštampan iz *Srpskog književnog glasnika* (godina?), ali se za drugi esej ni tu ne kaže da je i on bio već štampan, i to još 1910 g., u zagrebačkome Savremeniku (god. V, u pet odlomaka)! Prvo i drugo izdanje razlikuju se vrlo malo. Ovo treće jednako je drugome, samo što u trećemu nema Bibliografije Stankovićevih radova.

G. Branko Lazarević je sjajan stilist, ali ja ne znam zašto da se stvari naprosto pretiskavaju, pa eto i po treći put!... U ocjenu samih sudova odličnoga kritika nije ovdje mjesto da ulazim. Samo ću spomenuti da je njegovo stanovište u mnogočemu dijametralno protivno katoličkome, pa i uopće pozitivno kršćanskome, poimanju s obzirom na religioznu i naročito moralnu stranu u pripovjedačkim djelima njegovih pisaca. Ako on, na pr., jednu od najlascivnijih scena u čitavoj našoj literaturi — možda baš najslavniju! — smatra »najljepšom i najizrazitijom scenom koja je ikada ispala ispod pera srpskog pripovedača« (str. 75, a govori o sceni između Sofke i mutaka Vanka u Stankovićevoj »Nečistoj krvi«), po kojoj Stanković ide u veće svjetske pisce (vidi str. 88), onda mi tu nemamo što da rečemo...

Izabrane spise Svetozara Markovića (br. *12*) popratio je g. Jaša Prodanović iscrpnim predgovorom (IX—XXVIII), a g. Urednik napomenom »O ovom izdanju« (XXIX—XXXIV). I gdjekojoj tvrdnji i jednoga i drugoga sastava morale bi se činiti izvjesne rizerve, a što se tiče nauka i misli samoga Markovića, možda je bilo presmiono da se baš danas — u jeku komunističke propagande! — tiskaju i u narod turaju ovi spisi... Uz tu ogradu, ova knjiga je vrlo interesantna, mislim najinteresantnija od svih 14 knjiga o kojima pišem, i to kao kulturna slika prilika za Markovićevo vrijeme. Ovi su ulomci iz njegova djela dokumenti prvoga reda!

I kao dokumenat velikoga ličnoga poštenja i silne energije samoga pisca spisi su vrlo zanimljivi. Ovdje se, na pr., jasno vidi da je Svetozar Marković — ko bi to vjerovao! — u stvari bio romantička priroda i prevelik optimist, kao, recimo, u pitanju koedukacije (177—181), i dosta nerealan, a to je za socijalnoga reformatora fatalno!...

Darvinova autobiografija, sa dodacima njegova sina Fransisa (br. *13*),također je vrlo zanimljiva i mogla bi da mnogome čitatelju koristi, kad ne bi bilo onoga prevelikoga uvodnoga eseja g. B. Milojevića (7—56). Ja onoliko slavljenje Darvina, biologa i filozofa,nikako ne mogu da dovedem u kauzalnu vezu sa

onako čednim zaključkom: — Darvin je zadržao mesto u svojoj nauci. Ono nije veliko kao što je nekad bilo, nije prvo — ali je *mesto* (str. 56)!

Zanimljivo je priznanje g. Milojevića da evolucionizam nije dokazan, da niko ne umije kazati što je vrsta, da descendentna teorija još nije nauka (19—20), ali ipak evolucionizam *»stalno oplodava nauku.* Svi smo mi biolozi evolucionisti, uprkos svemu, i naša umna tuga što ne možemo da dokažemo ono u šta smo *prinuđeni da vjerujemo* (ja potcrtao), evoluciju, i što se nalazimo u paradoksalnoj situaciji da ne moramo da dokazujemo ono što je ostalo nedokazano, — nije jedina koja mori čoveka« (21)!

To drugim riječima znači: evolucija je *dogma! Pa dobro,* ali zašto se onda prigovara »apsurdnoj biblijskoj priči« (19)?! I zašto se zamjera Crkvi što »nije htela dopustiti da se ruši dogma o bibliskom stvaranju čoveka« (18)? Sve to, i još mnogo štošta u ovome predgovoru, uvjerava nas da g. Milojević ne poznaje preveć ni nauke Crkve ni njezina pravoga stanovišta prema Darvinovoj »teoriji«. Pogotovo to dokazuje ona njegova sasvim ozbiljno ispričana anegdota o nekome njegovu mlađem prijatelju koji je donio u školu neku Darvinovu knjigu: »I bio bi isteran da ga Papa, kome je podneta tužba protiv njega, nije oslobodio! To je bilo početkom ovog veka!« (str. 19) Samo je trebalo još kazati gdje se to dogodilo... E se non ridi, di che rider suoli! A kamoli »apsurdne bibliske priče«!!

Iz same autobiografije spominjem, da je Darvin po želji svoga oca imao da bude — svećenik. S prilično ironije on priča o tome na str. 75—6. U toj prigodi saznajemo i za njegovo mišljenje o dogmama anglikanske crkve, kojoj je pripadao, i uopće za njegovo stanovište prema S. Pismu. Možda on ne misli o tome puno drukčije negoli g. Milojević, ali svakako umije da to spretnije kaže... Inače, Karlo Darvin ostavlja utisak lično vrlo simpatična i dobra čovjeka.

Odlični eseji Iz nove ruske književnosti (br.*14*) davali bi materijala posebnoj studiji. U njoj, dakako, ne bismo mogli pristati uza sve sudove g. Pisca, uza sve njegove tvrdnje, ali u njegovoj knjizi ima toliko zanimljivih i toliko dobrih zapažanja da je ona bez sumnje najvredniji od svih 14 svezaka o kojima smo govorili. Osobito je sjajno pisan ogled o Umjetnosti Lava Tolstoja (44—58), a nadasve su zanimljive stranice o konvertitu Vjačeslavu Ivanovu (59—88).

F. S. Petrov

KNJIŽEVNI PREGLED

Marko Čović: Doktor filozofije. Zagreb, 1937. — Marko Čović, Ante Jakšić i Aleksa Kokić sačinjavaju danas književni trolist u literaturi bunjevačkih Hrvata. Sva trojica su istih ili jednakih godina; slična im je tematika u književnome radu, a idejnim gledanjem mnogo se ne razlikuju u problematici građe koja im je svima zajednička: život njihova užeg zavičaja, Bačke. Dok je Kokić u lirici prvenstveno slikar salaša i pjesnik svetih čežnja, Jakšić je u poeziji jednako kao i u novelistici lirski melanholik, jedino je Čović prozni pisac većih životnih događaja. U njemu je njegova zemlja našla svoga prvog modernog romanopisca.

Čovićev dosadašnji književni rad nije bio od takova značenja, da bi mu pribavio ime i priznanje njegovih drugova. Bio je više povučen i nepoznat širim publicističkim krugovima, ali zato se je u njemu postepeno izgrađivala jaka stvaralačka ličnost. Tome nam je najbolji dokaz ovaj njegov roman »Doktor filozofije«.

Radnja koju je Čović obradio u romanu nije sama po sebi ništa neobično, ali je ipak vrlo značajna. Pisac je prikazao seosko nadareno dijete koje se uz najveće materijalne žrtve podiglo do časti doktora filozofije. Na svome putu imao je »Doktor filozofije« mnogo zapreka, ali najveće su mu bile: školski drug, Mirko Frančić i njegov otac, pokršteni židov. U ovoj su dvojici prikazani pretstavnici kapitalizma koji ispijaju bijedni seoski narod. S njima je došao u sukob Lajčo Stipić, glavni junak ovoga romana. U namjeri da im se osveti što su mu oni prouzrokovali njegovu obiteljsku materijalnu katastrofu, izvršio je dvostruko ubojstvo, radi čega je dopao tamnice. S time se svršuje radnja ovoga romana.

Zaoštrenost u sukobu dviju ideja bila je odviše teška za mladoga pisca. Trebalo je puno više i životnog iskustva i psihološkog zapažanja da se postavljeni problem ispravno riješi i s umjetničkog stanovišta. Inače takav rasplet ne može naći svoga moralnog opravdanja s nijedne strane. Šteta je za Čovića što nije postavio razmjer u životu i događajima njegovih likova, jer bi tako sigurno bio izbjegnuo opasnost negativnog rješenja. Kako pisac pokazuje snažne i osebujne crte opisivanja karakteriziranja i vještine u radu, on će u vremenu postati, možda, Šenoa ili Đalski bunjevačkih Hrvata.

F. G. Bujas

*

P. Dr. Jan Ev. Urban O. F. M., K Bohu, vudce duhovnikov života katolické inteligence, 2. izd. Praha 1936. str. 540+XXX, češki i latinski.

Poznati mladi propovjednik i vođa nekih društava Katoličke Akcije u Pragu, P. Jan Urban tiskao je poslije dvije godine 2. izdanje svoje knjige: K Bogu. Urbanova knjiga »K Bogu«, kako je u podnaslovu istaknuto, ima da bude vodič duhovnoga života za katoličku inteligenciju.

Knjiga — ili bolje molitvenik — ima dva dijela: najprije je spoznanje Boga (to je vjera), a iz spoznanja Boga, njegove biti, i njegove volje proističe smisao našega života i naše dužnosti prema Bogu (to je moral). Drugi dio — mnogo veći — skup misli, uputa, molitava, koje služe tomu, da — kako auktor kaže — da bi Bog bio sve u svemu. Tu se nalaze molitve za razne prigode, male ure (horae minores) molitve za rad, za nauk, putovanje, jelo, itd. Knjiga »K Bogu« je vrlo zgodan molitvenik za češku inteligenciju, a koja je knjiga zaista lijepo i primita, što svjedoči i drugo izdanje. Pisac je na koncu nadodao upute u crkvenu godinu, u kat. liturgiju, u Kat. Akciju, te je to najmoderniji molitvenik u Češkoj Knjigu je izdalo kat. nakladno društvo »Vyšehrad« na lijepom i tankom indijskom papiru, a cijena 25 Kč.

M. Č.

*

Tomáše Kempenského, Čtvero knih o následováni Krista, preložil Karel Vrátny, str. 293. »Vyšehrad« Praha.

Ovaj najnoviji češki prijevod Kempisa zaista se može brojiti i svojom opremom i prijevodom među najuspjelija izdanja toga djela uopće. Knjigu je preveo poznavalac mnogih evropskih jezikâ i literaturâ Msgr. Karel Vrátny, poznat kao dobar prevodilac Dantea na češki jezik. Prijevod je izdan u malom džepnom formatu, na finom tankom papiru, a na početku svake knjige (glave) nalaze se crteži mladog češkog kat. slikara Bretislava Štoma.

M. Č.

*

Tóth dr. Tihamér, Vitezstvi Kristovo — Panna Maria, str. 210, Praha 1936, »Vyšehrad«.

I braća Česi su osjetili potrebu, da prenesu na svoj jezik propovijedi Dra Totha, propovjednika svjetskoga glasa. Kao prvi svezak preveo je Dezider Pavlovič Tothovu knjigu: Pobjeda Kristova — Djevica Marija. Prijevod je pregledao i prema češkim prilikama preudesio Antonin Striž. Sretan je izbor bio: o Kristu — pobjedniku, i o Bl. Djevici, jer su to Tothove najbolje propovijedi. Spominjem na pr. onu: »Isus Krist isti i jučer i danas i navijeke.« O pravome predmetu nalazi se samo osam propovijedi, ali može se reći, da svaka opet sadrži 3, 4 manje, koje su opet potpune propovijedi. Drugi dio — o Bl. Djevici Mariji -- ima 9 takvih velikih propovijedi. Već je izašao i 2. i 3. svezak Tothovih Propovijedi, na koje ćemo se također osvrnuti.

M. Č.

*

Dr. P. Jáchym Procházka O. F. M., Češti Františkáni v Habeši, str. 192, Praha 1937, nakladatelstvi »Vyšehrad«.

Knjiga s gornjim naslovom (Češki franjevci u Abesiniji) izašla je kao prvi svezak popularne knjižnice za puk »Razmah dobre knjige«. U njoj je pisac — mladi češki franjevac, a sada i sam misionar u Americi — prikazao rad nekolicine čeških franjevaca u Egiptu i Abesiniji, a na temelju zapisanih uspomena dvojice misionara: O. Jakova Rimaža i O. Remedija Prutky-ja iz prve polovice 18 vijeka. Njihovo živo pričanje o putovanju, o dolasku u Abesiniji, o životu, prilikama i svom boravku u Abesiniji tako je zanimljivo, da se čita kao ugodan roman. Da bi da-

našnjemu čitatelju njihovo pričanje o ondašnjim prilikama bilo razumljivo, dodao je knjizi urednik Josef Papica (str. 1—27) kratki pregled povijesti vjera u Abesiniji i nekoliko drugih potankosti, koje imaju da bolje osvijetle ono doba, u koje su češki franjevci tamo djelovali. M. Č.

*

Gunjača Stjepan, Topografska pitanja na teritoriju stare cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma. (Doktorska disertacija. Izdanje »Bihaća«. Split 1937. 46 str. 20 Din.

Fischer Dr. Johann, Das Buch Isaias übersetzt und erklärt. I. Teil. (Die hl. Schrift des alten Testamentes herausgegeben von Dr. F. Feldmann und Dr. H. Herkenne) Bonn 1937. Peter Hanstein Verlagbuchhandlung. RM. 10. IX+262 str.

Dr. Stjepan Gunjača, kustos kninskog muzeja napisao je ovu radnju kao raspravu za doktorski ispit u Zagrebu. Radnju je štampao »Bihać«, hrvat. društvo za istraživanje domaće povijesti. G. pisac drži, da su ime »Cetina« donijeli Hrvati iz pradomovine (str. 9), Cetingrad ima se tražiti u sinjskom polju s lijeve strane rijeke Cetine (str. 24), sjedište vrličke župe, koja se je odijelila od cetinske županije prije 1185. g., na vrelu Cetine (str. 27). Poželjno je bilo, da je g pisac naveo novo Waddingovo izdanje »Annales O. F. M.« i osvrnuo se na nova mišljenja dr. Rogošića. Tvrdi, da je položaj Setovije potpuno određen na brdašcu Šušnju nad Lučanima kod Sinja (str. 38), a Tilurium na današnjem Gardunu. U svojim arheološkim zaključcima g. pisac je jasan, dosljedan i odlučan. Radnja je lijep prilog u arheološkom, historijskom i geografskom proučavanju stare cetinske županije. Dobro bi bilo da bude pisac na kraju priložio kazalo lica i znamenitih stvari.

Prof. dr. I. Fischer poznat nam je otprije kao izvrstan poznavalac i branilac avtentičnosti Isaije svojim raspravama štampanim u Münsteru 1916. i 1922. U bonskom izdanju biblije upopunio je prijevodom i komentarom Isaije 1—39, svoje dosadašnje proučavanje. U uvodu (str. 1—25) prikazuje savremenu povijest Isaije prema istočnim iskopinama i otkrivenim spomenicima, zatim donosi Isaijin historijski i ljterarnj portret. Govoreći o hebrejskoj poeziji kaže da ne postoji metrika, a dozvoljava ritmiku u građi stihova. Glavni i osnovni zakon Isaijina pjesništva je »Parallelismus membrorum« bez strofa. S nazorima g. Fischera i mi se saglasujemo, sa mo primjećujemo, ako je uspostavio da je glavni i osnovni zakon hebrejske poezije »Parallelismus membrorum«, t. j. skladni uređaj ideja izražen stihovima, onda dosljedno mora priznati i opstojnost strofa, koju redovito tvori svaki paralelizam članova za sebe.

Prelazeći na prijevod i komentar prvog dijela Isaije od 1.—39. poglavlja (str. 27—253) treba nam priznati, da su izrađeni znanstveno i solidno. G. pisac temeljno je proučio ne samo Isaiju, nego također njegovo doba; njegov historijski, geografski, etnografski i politički milieu osobito u proroštvima protiv raznih naroda. U proroštvima protiv israelskog i judejskog kraljevstva nemamo šta da pimjetimo, nego da rečemo, da je tako zvana »Isaijina apokalipsa« od 24—27. napisana prije 586. (str. 184). Mi smo također mišljenja, da je Isaija napisao poglavlje 34. i 35. Ne vidimo razloge, zašto g. pisac misli, da je »manje sigurno, da ih je Isaija sastavio (str. 220).« Mi ne usvajamo također ni sud g. pisca, da »historijski pridodatak Is. 36—39« izvire iz knjige Kraljeva (str. 227), i da ih je napisao pozniji redaktor (str. 228). Knjiga Isaijina o Senaheribovoj vojni protiv Jerusalema 701. izvor je bio Knjizi Kraljeva, a ne obratno. Pisac Knjige Kraljeva crpao je svoje podatke o Sanaheribovoj vojni protiv Jerusalema iz Is. 37—39. Razlika, koju g. pisac iznosi izmedu izvještaja tih dvaju navedenih mjesta, poravnava se time, što je Isaija u ovom historijskom prilogu pisao kao historik, koji se nije mogao oteti proročkom uplivu u prikazivanju činjenica, dok pisac Knjige Kraljeva pisao je naprosto kao historik. Preporuča se ovaj ozbiljno proučeni komentar.

Dr. fr. Juraj Božitković

*

Romani S., De Norma Iuris, sect. I. De Normae iuris natura deque virtute, Romae 1937, s. 741, kod »Rassegna di Morale e Diritto«, Via Machiavelli 50. — Cij. Lit. 55.

Pred nama je drugi svezak ogromne zbirke »Ius privatum comparatum«, koju izdaje Mons. Silvije Romani, doktor bogoslovlja, filozofije i obaju prava, profesor prava na Papinu Institutu »Utriusque Iuris« i na Papinu Athenaeumu de Propaganda Fide, i urednik smotre »Rassegna di Morale e Diritto«. — Prvi je svezak radio o izvorima prava, dok ovaj drugi radi o pravnoj normi, i to o prirodi i snazi pravne norme.

U ovom svesku, nakon uvoda o pravu i pravdi uopće, veleučeni auktor prelazi na opći dio. Opći je dio razdijeljen na dva naslova: De norma iuridica i De norma iuridica adplicanda. Pod naslovom De norma iuridica raspravlja u 4 poglavlja o pravnoj normi uopće: što je, kolikostručna je i koji su njezini izvori; o običaju, o zakonima i onomu što pristupa zakonu, kao što su propisi kojih se drže zakonodavni i izvršni organi i autonomna tijela. Pod drugim naslovom raspravlja u 4 poglavlja o snazi zakona u sebi, gledom na vrijeme i na mjesto, te o primanju i otkazivanju stranog prava. — Treći svezak drugi otsjek ovoga dijela »De norma iuris«, koji će, kako nam piše sam presvij. auktor, izaći vjerojatno još ove godine, radit će o tumačenju pravne norme. Zatim će izaći redom još 14 svezaka, koji će raspravljati o subjektu prava, i to o osobama fizičkim i moralnim i o obiteljskom pravu; o predmetu prava: o stvarnim pravima, o obvezama i o jamčevnim pravima; o nasljedstvu itd.

Kako se vidi iz same razdiobe, zamašaj je ove zbirke silan, a važnost joj je neprocjenjiva. To će nam biti još jasnije, ako proučimo ovaj drugi svezak. U njemu veleučeni pisac s priznatom kompetentnošću raspravlja odnosna pitanja, podvrgava kritici gotovo sva mišljenja bilo kanonista bilo civilnih pravnika, koja se odnose na dotična pitanja, i donosi odredbe, gledom na ova pitanja, ne samo iz Kodeksa kan. prava, iz Sv. Pisma i dosadašnjega crkvenog prava, nego iz rimskoga prava, iz pojedinih zakonika srednjega i novoga vijeka, koji nijesu više na snazi, iz postojećeg međunarodnog prava, te napokon iz modernih civilnih zakonika gotovo svijU država Evrope, Amerike i Azije. Ovo je djelo jedino svoje vrste i od neizrecive koristi za svakoga koliko kanonista toliko civilnog pravnika.

Vrijednost ovoga sveska povećavaju brojna kazala pojedinih izvora prava, t. j. pojedinih zakonika, u kojima se za svaki napose navodi što je iz koga uzeto i gdje je u knjizi upotrebljeno. Još veću praktičnu korist čitatelju pruža na svršetku kazalo sviju djela, s kojima se je auktor poslužio. Uz svako djelo spomenute su stranice, gdje je bilo navedeno i upotrebljeno. Samo ovo kazalo, koje obuhvata 37 stranica, kad i ne bi čitali knjigu, uvjerava nas o prebogatoj literaturi, koja je veleučenom piscu služila za podlogu, i o njegovoj prvorazrednoj spremi.

Ovo prevažno djelo ne može se dovoljno preporučiti.

Dr. O. A. Crnica

*

Codex Statutorum Synodi Primae Bačiensis, ili Codex Bačiensis, Subotica 1937. S. 193.

Svršetkom lipnja g. 1936. održana je u Subotici prva sinoda jugoslav. dijela kaločke nadbiskupije ili bačke apostolske administrature. Stvaranjem kraljevine Jugoslavije dio Bačke, kojim je prije upravljao kaločki nadbiskup, otcijepljen je od Mađarske. Kako su tada bački vjernici ostali bez svoga duhovnog natpastira, ustanovljena je za njih g. 1922. privremena apostolska administratura, dok se s našom državom ne urede odnošaji i osnuje posebna bačka biskupija, kako je predviđeno i u konkordatu. Međutim pitanje uređenja međusobnih odnošaja između naše države i kat. Crkve oteglo se preko svakog očekivanja. Nutrnje crkvene prilike u Bačkoj tražile su da se što prije srede uvađanjem zajedničkog crkvenog zakonodavstva i njegovim prilagođivanjem savremenim mjesnim prilikama. To je bilo tim potrebitije, što se bački bogoslovi, koji su bogoslovne nauke svršavali na učilištima izvan Bačke i vraćali se s drukčijim uputama za crkveno-pravni i dušobrižnički život; u nedostaku potrebitih uputa, nijesu mogli snaći u domaćim prilikama. Radi toga je apostolski administrator Bačke, posv. biskup Msgr. Lajčo Budanović, na poticaj Sv. Kongr. Konsistorijalne, 12. XI. 1935, sazvao prvu sinodu bačke administrature za 30. lipnja 1936. Ustanovljeni su bili posebni odbori, koji su proučili i pripremili rad sinode. Ova je knjiga plod njihova rada i odlukâ sinode.

Zaključci sinode razdijeljeni su na 5 knjiga prema razdiobi Kodeksa kan. prava. Sličnost s Kodeksom zadržana je i u nazivu sinodalnih odredaba. Dok se odredbe Kodeksa nazivlju kanonima, dotle je bačka sinoda svoje odredbe nazvala prokanonima. Ima ih usve 500, a redovito su opsežniji nego kanoni Kodeksa. Odredbe ove sinode odnose se na sve ono što Kodeks propisuje da se ima urediti, a vrlo su detaljno izrađene. Budući da je ova sinoda donijela odredbe za crkvene prilike u Bačkoj, to se u ovom Bačkom Kodeksu nalazi propisâ, kojih možda neće razumjeti onaj koji ne poznaje tih prilika, i koje se ne bi mogle primijeniti u onim krajevima, gdje takove prilike ne postoje, na pr. odredbe o crkvenim općinama i svemu što se na njih odnosi. Zanimljive odredbe gledom na misni stipendij, bilo misa utemeljenih bilo manualnih, gdje se za podlogu uzima vrijednost jednog grama čistog zlata. Ova vrijednost uzeta je za podlogu u svima financijalnim ugovorima u biskupiji.

Vanjska oprema knjige vrlo je ukusna. »Codex Bačiensis« može služiti drugim biskupijama za uzor.

Dr. O. A. Crnica

Toth Mgr. Tihamer, La Chaste Adolescence. Traduit du hongrois par l' abbé M. Grandclaudon. Troisième édition revue et augmentée. — Mulhouse, Editions Salvator, 1937. In 8, pp. 256. Frs, 15.

Ovo će biti, bez sumnje, jedna od najuspjelijih i najpoznatijih Tothovih knjiga ne samo u Mađarskoj nego i u stranome svijetu. Prevedena je na sve evropske jezike. Kod nas ju je preveo i izdao zaslužni zbor zagrebačke duhovne mladeži, i to prema prvome izdanju, a naslov joj je »Proljetne oluje«. U razmaku od dva mjeseca izašla su na izvorniku tri izdanja. Prema najnovijem izdanju prevedeno je na francuski pod gornjim naslovom.

Kolika je vrijednost toga djela, možemo razabrati iz ovoga: Ministarstvo škola u Mađarskoj preporučilo ga je za odgoj školske omladine, a njihovo skautsko udruženje za lektiru svojim članovima. Pače, društvo za odgoj slijepaca u Budim-Pešti prenijelo ga je u slijepačko pismo Braille-ova sistema. Tako je ova Tothova knjiga postala vademecum omladinskih organizacija kao i pojedinaca.

U ni jednom djelu nije se, možda, Toth pokazao odličan pedagog i poznavalac omladinskih duša kao upravo u ovome. Nastojeći da mladenačkom srcu pokaže narav grijeha i da razjasni sve opasnosti koje iz njega slijede, gotovo užasne posljedice u moralnom pogledu, nije se zaustavljao samo na negativnoj strani toga problema. Dakako, pisac je upotrebio sve i književničke i pedagoške sposobnosti da probudi kod omladine i životno nastojanje da se očuva od grijeha; ako ga je pak na žalost osjetila, da ga se što prije ostavi. Po ovome dragocjenom djelu mnogi se i mnogi mladić sačuvao čist, a njegovu životu otvorili se novi horizonti vedrije budućnosti. Zato je ono uvijek aktuelno, a osobito u naše doba sveopćega razvrata.

*

R. P. Schmitz S. V. D., A la Source pure de la Vie. Conseils à des Mères chretiennes sur l' initiation sexuelle des enfants, Traduit de l' allemand par M. l' abbé E. Roblin. Mulhouse, Editions Salvator, 1937, In — 8. pp. 48, Frs. 4.

Jedan od uzroka, istina, manje zamašnih, zašto današnja mladost moralno strada, jest i u tome, što nije poučena, kako i koliko treba, u seksualnom odgoju. Najgore je u svemu tome, što nepozvani faktori prisvajaju pravo da oni odgajaju omladinu na svoj način. To je najprije dužnost majke i Crkve. Ali mnoge majke ne znaju ili se boje da i u tome pogledu odgajaju svoju djecu. Ova je knjižica baš zato napisana da bude zgodan priručnik i savjetnik katoličkim majkama. Ali ona je korisna i drugima, u prvom redu duhovnim vođama, ispovjednicima kao i uopće svakome ko se bavi moralnim odgajanjem djece.

Fra Gašpar Bujas

*

Dr. Franz Michel Willam: Das Leben Jesu in Lande und Wolke Israel. Šesto i sedmo izdanje, Freiburg in Bresgau 1937 Herder.

Willamov »Život Isusov u zemlji i narodu Izraelskome« kroz ovih šest godina otkada je izašlo prvo izdanje, doživio je golemi uspjeh i priznanje svih učenjaka. Preveden je na sve glavne jezike svijeta, dapa-

će i na japanski. Ovo djelo posjeduje zbilja rijetke odlike proučavajući ginalnost. Auktor se je za nj pripravio dugim nizom godina proučavajući i predavajući Sv. Pismo Staroga i Novoga Zavjeta. On hoće da nas uvede, do u sitnice, u prilike mjesta i vremena u kojima je živio naš Božanski Učitelj, da upoznamo kako je došavši među ljude, bio tako bliz nama. Auktor nigdje ne donosi rasprave ni citate, ali ko se bavi tumačenjem Sv. Pisma, vidi odmah da su njegove tvrdnje, pa i najmanje, plod proučavanja pisaca i njegov osobni rezultat studija. Laganim stilom, a ipak umjetničkim, on nam opisuje svetu Zemlju, njezin život i običaje, ljude s kojima je Isus živio, zatim Njegove Božanske riječi i djela, te nam Gospodin postaje tako blizu da ne možemo da Ga ne uzljubimo svim srcem.

*

Dr. Franz Willam: Das Leben Marias der Mutter Jesu. Str. 598 s 32 slike Freiburg in Breisgau 1936, Herder.

Uz život Isusov Willam je napisao i život Marije, Majke Isusove. Isti smjer ima kao i u životu Isusovu i iste odlike. Ovaj nam je život drag, posebno stoga, što nam je auktor u njemu skupio sve što Evanđelja (a prigodimice cijelo Sveto Pismo) vele o Mariji i egzegetski, pučki i bistro prikazao. Nema tu legende; auktor hoće da nam prikaže Mariju kako je prikazuje Evanđelje i da nam je predoči u svoj Njezinoj poniznosti i visini: Čedna Djevica u svom poniznom životu neće da se izdiže vanjštinom nad ostale kćeri Judine, ali zato neizmjerno blista ljepota duše ove Djevice bez grijeha začete, koja je, odzivajući se božanskome pozivu, zaslužila postati i postala Majkom Božjom i Suotkupiteljicom čovječanstva. Kao sunce sjaje nam iz ovoga Marijina života Njezina uzvišena svetost, najdivniji odraz života Isusova. Osobiti čar imade ovaj život za onoga koji je bio u Palestini, jer piščevo poznanje Svete Zemlje svugdje se opaža, pa što nevještu izgleda kao pripovjedalački nakit, to se poznavaocu Marijine domovine ukazuje kao znanstveno opisivanje prilika onoga tla na kojemu je izrasla Mladica iz korena Jesina sa cvijetom Isusom.

Dr. Jadrijević fra Ante

*

W. Sierp S. J.: Hochschule der Gottesliebe Bd. I—III. Preis der 3 Bände im Ausland: 10, 24 RM. J. Schnellsche Verlagsbuchhandlung (C. Leopold). Warendorf i. W.

O. Sierp napisao je na osnovu knjižice o duhovnim vježbama sv. Ignacija Lojolskoga kapitalno djelo u tri sveska od preko 1200 stranica. Dao mu je naslov »Visoka škola ljubavi Božje«.

Pisac je stari majstor u ovome poslu te je u djelo uložio velik dio života i rada. To se osjeća gotovo na svakoj stranici. Sveti Ignacije svojom knjižicom o duhovnim vježbama obratio je, preporodio i oduševio bezbroj ljudskih duša, da se dignu iz kaljuže grijeha, popnu na veliki stupanj svetosti i pravednosti. Koliki i koliki zahvaljuju svoj spas ovoj zlatnoj knjižici!

O. Sierp dao je u svom djelu golemu riznicu duhovnoga blaga i bogatstva. Tu se udružila velika načitanost, golema sprema, dugogodišnja praksa, sigurno vodstvo u duhovnim vježbama. Sve je to pisac lično proživio te je tako mogao dati spontano lični žig djelu i divne upute u čitav duhovni život. Tu je neiscrpiv materijal i za duh. vježbe, i za duhovno štivo, i za propovijedi i za predavanja. On hoće, da nam dadne zaista visoku školu, u kojoj se svaki čovjek može naučiti velikoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu, samo ako hoće.

Djelo je radeno za duhovne vježbe od 30 dana u samoći. Ali je pisac imao pred očima i one, koji se ne mogu posvetiti dugim vježbama. Zato je on djelo izradio i za duhovne vježbe, koje traju samo tjedan dana u zatvoru. Išao je pače još dalje, te ga izradio i za one, koji će sami sebi držati duhovne vježbe u svojoj kući ili obitelji. Prema tome autor je djelo namijeno i svećenicima i redovnicima i laicima. Svima je ono pravi priručnik, da se svak za se vježba u duhovnim vježbama i božanskoj ljubavi.

Kad smo mi tako jadni i siromašni u duhovnoj literaturi, evo onda dobra i jeftina djela za sve, koji su vješti njemačkom jeziku. Niko se ne će pokajati ni požaliti, ko ga nabavi. Pače bit će uvelike zahvalan piscu i čitat će ga s velikom slasti. I kod nas bi trebalo već početi s duhovnim vježbama za puk, napose za građanstvo i radništvo. U ovome djelu vođe će naći dobra materijala za razmatranje, propovijedi, predavanja i upute.

Svećenicima i obrazovanim laicima preporučam ovo djelo najtoplije!

Dr. fra Oton Knezović

*

Arena Antonio, La legge cristiana nella vita e nela sanità dell' uomo. Con prefazione di Domenico Giuliotti. Str. 220. Federico Pustet, Roma. 1933. — Kršćanstvo je donijelo zdrava načela ne samo za duševni život i za spas duše i za dobro tijela. Pače danas, iza svih ovih peripetija koje proživljujemo radi primjene nekršćanskih načela, vidimo da se ljudi opet povraćaju staroj istini t. j. da nema ni tjelesnog dobra ni napretka ni zdavlja ako se radi proti kršćanskim načelima.

O tom nas danas ponovno uvjerava savremeno djelo napuljskog sveučilišnog profesora Arene. U nekoliko poglavlja razvija kršćansku nauku s obzirom na neke strane savremenog života. Kršćanstvo je uvijek branilo čast ručnog rada, i veseli ga kad vidi da se opet ručnom radu daje časno mjesto; štitilo je nedjeljni počinak, umjerenost u jelu i piću, a osuđivalo je neumjerenost, radilo je i radi i radit će proti rastavi braka, naglasivalo je pravdu, veselje, ljubav, a osuđivalo nadutost, koja ne da u drugom čovjeku vidjeti čovjeka. Još je osuđivalo i osuđuje seksualnu raspuštenost kao uzrok mnogih tjelesnih zala, što uostalom svojim očima vidimo.

Evo o ovim i sličnim pitanjima, na bazi fiziološkog istraživanja (Arena je profesor fiziologije na medicinskom fakultetu) i statistike, radi se u ovom djelu. Ono opet dokazuje kako je kršćanstvo i danas savremenije nego sva nadmudrivanja, koja bi nekako htjela da ga nadomjeste.

VJESNIK

AUSTRIJA

— »Logos«, udruženje bečkih sveučilištaraca, organiziralo je, za prošasti zimski semestar, seriju predavanja o moralnom idealu ljudske kulture prema načelima sv. Tome Akvinskoga.

— Pastoralna akcija razvija se dosta živo u Beču. Privikavaju se pomalo riječi Božjoj i stanovnici glasovite socijalističke tvrđave iz 1934. Isto se opaža i u nekim drugim četvrtima, na pr. u četvrti XIX.

— 6. II. austrijski episkopat organizirao je svečanost u korist katoličkog sveučilišta u Salzburgu. Prisustvovali su predsjednik republike Miklas i federalni kancelar dr. Schuschnigg sa svim članovima vlade i vas diplomatski kor uz mnoštvo intelektualaca. Episkopat je apelirao na austrijski narod neka potpomaže ovu novu ustanovu koja ima veliku misiju u austrijskom narodu i u svemu Zapadu.

BELGIJA

— Mgr. Camille Callewaert svojim izdanjima »Liturgicae Institutiones«, od kojih su dosada izašla dva sveska: **De sacra liturgia universim,** i **De Breviarii liturgia,** sad je pridodao i treći svezak **Sectio prior De Missalis Romani liturgia.** (Bruges, Ch. Beyaert, 1937). Pomoću historije pisac objašnjava veliko značenje oltara, svetog posuđa i odijela i svega što na to spada.

— U Antverpenu je izašao »Scholastick Lexikon«, izdalo ga je St. Axters, O. P. Znak da je u Belgiji živo zanimanje za filozofsku i religioznu literaturu.

ČEHOSLOVAČKA

— Od 3—10 listopada u Pragu je bio Tjedan katoličkih sveučilištaraca pod pokroviteljstvom »Akademskog Tjedna«. Teološka sekcija bavila se je proučavanjem pitanja iz mističkog života.

— Česi u samom glavnom gradu osjećaju sve to jaču potrebu vjerskog života. Službenih beskonfesionalaca je sve to manje. Veliki broj ovih kao i članova »Čehoslovačke crkve« prelazi u Katoličku Crkvu, koja svakog mjeseca zauzimlje sve to više maha u vjerskom životu u Čehoslavačkoj.

— Dne 5. prosinca 1937. opet je otvorena crkva bl. Janje Češke. Crkva je bila sagrađena u XIII. vijeku, a sekularizirana od Josipa II. 1782. Ima puno nade da će biti povraćen i samostan bl. Janje.

DANSKA

— Međunarodni kongres za antropologiju i etnologiju držat će svoje drugo zasjedanje 6. kolovoza 1938. 20 godina se je radilo na pripravljanju

prvog antropološkog i etnološkog kongresa. Osnovan je na konferenciji u Bazelu 1933. a prvo je zasjedanje bilo u Londonu 1934, na kom je učestvovalo preko 1000 izaslanika iz raznih narodnosti. U Kopenhagenu je najstarije sveučilište u Danskoj kao i najstariji etnološki muzej na svijetu, osnovan 1846. Radit će u više sekcija: sekcija za fizičku antropologiju, za psihologiju, demografiju, etnologiju, etnografiju, sociologiju i religiju, lingvistiku i pismo.

ENGLESKA

— U rujnu 1937. poginuo je protestantski profesor B. H. Streeter u avijonskoj nesreći za svog puta po Švicarskoj. Pripadao je oksfordskom »Group Movement«, a poznat je po svojim trima djelima »The Four Gospels«, »Reality«, i »The Primitive Church«, u kojim je iznio svoje misli o Kristu, religiji i Crkvi.

FRANCUSKA

— Osnovana je nova biblioteka pod imenom »Bibliotheque augustinienne« sa svrhom da izdaje djela sv. Augustina. Drugi svezak ove biblioteke ima naslov »Problemes moraux« a sadrži slijedeća djela: **De bono coniugali, De coniugiis adulterinis, De mendacio, Contra mendacium, De cura gerenda pro mortuis, De patientia, De utilitate jejunii.** (Desclee de Brouwer, Paris, str. 570 fr. 25.)

— Kod Bloud et Gay izašlo je veliko djelo »Apologétique«. Ima 1380 strana i 96 strana s fotografskim reprodukcijama. Treći je dio posvećen odgovorima na objekcije »Réponses aux objections« a izradili su ga profesori louvainske universe.

— »Editions du Cerf« poduzelo je izdavanje kolekcije »Unam Sanctam« gdje razlaže teološka pitanja ne samo za teologe nego i za laike, i to ne samo katolike nego i nekatolike. Izašao je prvi svezak »Chrétiene désumis. Principes d' un oecuménisme catholique« od M. I. Congar, O. P. (XX—404, fr. 18).

— 20 zadnjeg rujna umro je u Solesmes P. Dom. Paul H. Delatte bivši profesor na katoličkom sveučilištu u Lille. Izdao je i više znanstvenih djela.

ITALIJA

Kraljevskim dekretom od 7. svibnja 1937. određeno je da se na talijanskim sveučilištima, uz katedru za civilno-crkveno pravo, uvede i katedra za kanonsko pravo.

— Umro je u Rimu P. Filip Maroto, utemeljitelj časopisa »Commentarium pro Religiosis«. Izdao je i prvi svezak tumača kanonskog prava i mnogo sarađivao u spomenutom časopisu i u časopisu »Apollinaris«.

— 4—6. veljače 1938. bio je u Genovi kongres za katolički film u Italiji. Raznovrsnošću tema kao i interesom ovaj je kongres nadvisio sve dosadašnje. U Italiji se živo radi na tom da se film sasvim iskoristi u poučne i religiozne svrhe i za poštenu zabavu.

KANADA

— Josip Herbert, rektor sveučilišta u Ottawa, izdao je prošle godine djelo: »L' Université d' Ottawa, ses réalisations et ses espérances« u kom je prikazan postanak, povjesni razvoj, dosadanji rad kao i program za budućnost. Poznato je glasilo sveučilišta: »Revue de l' Université d' Ottawa« kao i novije institucije na sveučilištu Škola za Katoličku Akciju, za Visoke političke nauke te Škola za novinarstvo.

KINA

— 30 prosinca prošle godine poginuo je u Shanghai-u predsjednik Katoličke Akcije u Kini, velik industrijalac i dobrotvor siromaha i radnika, kineski »Ozanam«, kako su ga nazvali, Lo Pa-Hong. Lo Pa-Hong je sve svoje imanje stavio u službu sirotinje i samo je gledao prigodu da može pomagati siromahe i radnike.

— Najveći broj slušalaca imalo je katoličko sveučilište u Pekingu prošle godine, baš u semestru prije nego je počeo sadanji rat između Japana i Kine. Učenika je bilo 1050, a profesora 113.

NJEMAČKA

— Što su jača progonstva vjernika uopće i katolika napose tim više raste interes za vjerska pitanja i vjersku literaturu. To se vidi i po publikacijama. 1936. objelodanjeno je 2536 novih religioznih publikacija. Prema tomu religiozne publikacije dolaze odmah iza književnih.

— Protestantski časopis »Zeitschrift für die Alttestanntliche Wissenschaft« odredio je proučavati Sv. Pismo Starog Zavjeta s jačeg teološkog stanovišta nego je to bilo dosada.

— Broj slušalaca na protestantskim teološkim fakultetima jako opada. U god. 1933. bilo ih je 6485, a sada ih je samo 2363. Sam berlinski fakultet nema nego 172 učenika, dok ih je u Bonnu još manje: 32.

— Pokraj svih poteškoća svećenstvo nalazi uvijek novih forma u pastoriziranju. Nedavno je osnovan »Jugendseelsorgeamt« u Kölnu, »Verinnerlichungsseelsorge« u Regensburgu, te u Kölnu i Bonnu »Katholische Seelsorghilfe in Ehe und Familienfragen«.

— 19 zadnjeg listopada umro je u 73. godini Herman Herder, upravitelj izdavačke kuće Herder et Cie sa sjedištem u Freiburgu. Kućama, koje su zasnovali njegov djed i otac, nadodao je nove filijale u Berlinu, Londonu, Rimu, Barceloni i Tokiju. Poznata su velika djela izašla u Herderovu izdanju Lexikon für Theologie und Kirche, Lexikon der Staatswissenschaften, Der Grosse Herder te velika kolekcija dokumenata za Tridentinski Sabor i Pastorova Povijest Papa.

— Njemačka vlada zabranila je katolicima da prisustvuju XXXIV. Međunarodnom euharističnom kongresu koji će se držati, kako je poznato, ove godine u Budimpešti. Već dosada ih se je bilo najavilo trideset hiljada.

— Njemačka je zabranila otvaranje lokala gdje bi se sastajala katolička udruženja.

— Njemački vojni kapelani su prosvjedovali kod Hitlera što neki pokušavaju u vojsci provoditi novo poganstvo. To je samo na štetu jedinstva njemačke vojske i to samo slabi spremnost na žrtvu, bez koje je vojnik ništa. Oni koji šire novopoganstvo izdati će domovinu onda kada ih bude najviše trebala.

NIZOZEMSKA

— U Scheveningenu (Haag) od 4. do 11. svibnja zadnje godine držan je drugi međunarodni kongres za međunarodno pravo. Na njemu su učestvovali izaslanici iz 36 narodnosti. Jedna sekcija bavila se je pitanjima crkvenog prava.

Chronique religieuse en Yougoslavie

L' anniversaire de l' élection de Sa Sainteté le pape Pie XI. L' anniversaire de l' élection et du couronnement de Sa Sainteté Pie XI. a été célébré dans toutes les paroisses catoliques du pays. Des fêtes spécialement solennelles se sont déroulées à Zagreb où toutes les associations catholiques et un publique très nombreux ont pris part à la Messe pontificale et à l' académie solennelle le 6 février dernier.

Un ouvrage très important sur l' histoire croate. — M. le prof. Pierre Grgec a publié un ouvrage très important sur l' histoire croate avec le titre »Sveta Hrvatska« (La Sainte Croatie) où il a ramassé des documents de toutes les époques qui en justifient le titre: »La Sainte Croatie.«

La position que l' Eglise orthodoxe voudrait avoir en Yougoslavie. — Le »Bulletin de l' Eglise orthodoxe serbe« de 19. VII. 1937. communique ce mémorandum adressé par l' Eglise serbe au M. le président du conseil: »Il n' existait pas une nécessité urgente de changer le principe de la foi de l' Etat (en faveur de l' Eglese serbe. n. d. l. r.) contre le principe de l' égalité de droits. Les grands mérits de l' Eglise ortodoxe, connus à tous... en tenant compte de la majorité relative de ses adhérents lui donnaient le droit de garder sa position historique (de rester l' Eglise de l' Etat. n. d. l. r.) de même comme l' ont gardé les églises orthodoxes de la Grèce, de la Bulgarie et de la Roumanie.«

Le concordat entre le Saint Siège et la Yougoslavie définitivement éteint. — M. le ministre président a déclaré pour la première fois le 27. X. 1937. que le concordat est éteint. Il a donné la même déclaration pour la deuxieme fois le 1. II. 1938. lorsqu' il a répondu à la demande de l' Eglise serbe: »Pour qu' il n' y ait plus aucun doute je déclare de nouveau au nom du gouvernement, que ce projet et un projet semblable à celui-ci ne sera plus proposé à la Chambre.« M. le ministre de l' intérieur a donné les déclarations dans le même sens le 24. XI. 1937. et de nouveau le 29. XII. 1937. Ce n' est qu' après toutes ces déclarations solennelles que les dirigents de l' Eglise serbe se sont à peine apaisés. — Il faut bien noter que sur 14 millions d' abitants en Yougoslavie il y a 6 millions de catholiques c' est-à-dire tous les Croates et Slovènes.

Mgr. A. Stepinac, archevêque de Zagreb sur le concordat. — Aux demandes des catholiques qu' il leur permette de tenir des réunions pour mettre à la lumière toute la question du concordat Mgr. archevêque de Zagreb a répondu que tous les catholiques ainsi que tous les citoyens de la Yougoslavie savent très bien qui a causé l' annulation du concordat et qu' en conséquence les réunioms n' étaient pas nécessaires. En terminant il a dit notamment: »Ainsi préparés nous gagnerons finalement la liberté et l' égalité de droits pour l' Eglise en Yougoslavie.«

Abrogation des sanctions contre les députés serbes. — Après la promesse solennelle que le concordat ne sera plus proposé à la Chambre l' Eglise orthodoxe le 8. II. a abrogé les sanctions portées contre les députés qui avaient voté pour le concordat.

Le St. Siège et l' abrogation du concordat. — Le 15. II. le St. Siège a fait un protest formel auprès du gouvernement yougoslave contre l' abrogation du concordat.

Le nouveau évêque de Kotor. — Le St. Siège a désigne Mgr. Pavao Butorac évêque de Kotor, où il succède au Mgr. Ucellini, décédé l' année dernière. Mgr. Butorac est consacré le 27. fevrier à Kotor.

Le nouveau patriarche de l' Eglise orthodoxe serbe. — Le 21. II. Gabriel Dožić évêque de Cetinje est élu patriarche de L' Eglise ortodoxe serbe.

L' année de famille. — Mgr. l' archevêque de Zagreb a décidé que dans son archidiocèse l' année 1938 soit »l' année de famille« durant laquelle on fera tout pour mettre en pratique les résolutions de la »Semaine Sociale de Zagreb« de l' année dernière.

Le festival du chant liturgique et religieux à Zagreb. — Les jours 2 et 3 juillet de cette année un grand festival de musique religieuse aura lieu à Zagreb. De nombreux choeurs de toute la Croatie y prendront part et exécuteront des morceaux choissis classiques et des compositeurs du pays.

bode u socijalnom programu Crkve. — Vjerski život Niels Steensena, velikog danskog prirodoslovca. K 300-godišnjici rođenja. — Film za dječake. — Komunist Aubin Rieu-Vernet o propasti komunističkog sistema u Rusiji i Španjolskoj. — Socijalne posljedice emancipacije žena. — Socijalna nepravda u katoličkom svijetlu. — Nesocijalni postupak naših novina u modnim oglasima. — Obnova vjerskoga života u svijetu. — Filozofija i savremena kriza. — Umišljeni ljudi, učeni ljudi i vjera. — Njemački prirodoznanci i vjera. — Ime Božje upisano u anorganskom svijetu. — Još iz izjave velikog fizičara Maksa Planka o odnošaju vjere i znanosti. — Prilog o rukopisu »Suze Marunkove« i »Pjesme I.« iz »Pjesni razlike« Injacija Giorgi, prigodom dvjestagodišnjice smrti. — Zgodovinski razvoj Družbe sv. Mohorja. — . . . 86—123

Međuknjigama: . . . . . 124—133

Književni pregled: . . . . . 134—141

Vjesnik . . . . . 142—145

Chronique religieuse en Yougoslavie 146—147

U FOND NOVE REVIJE DAROVALI SU :

Carev fra Žarko din. 40; Rosandić fra Vice din. 70; Franjevački samostan — Zagreb, Vrbanićeva ul. din. 300; Franjevački samostan — Sinj din. 40; Franjevačka klasična gimnazija — Sinj din. 40; Franjevačko sjemenište — Sinj din. 40; Visentini fra Rudolf din. 10; Rudan fra Konrad din. 30; Franjevački samostan Makarska din. 100; Huljić fra Stanko din. 20; Škomrlj fra Augustin din. 40; Friganović fra Joakim din. 40. — Darovateljima uprava harno zahvaljuje i preporuča se da joj i oni i drugi budu skloni i u buduće.

ФИЛИЈАЛА ПОШТАНСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ У САРАЈЕВУ
FILIJALA POŠTANSKE ŠTEDIONICE U SARAJEVU

Признаница — Priznanica

Дин ___ п
Din ___ p

словима динара
slovima dinara

уплаћен данас на чек. рачун бр.
uplaćen danas na ček. račun br. **4-191**

Име власника чек. рачуна:
Ime vlasnika ček. računa:

„Nova Revija"
Makarska

Попуњава уплатилац — Popunjava uplatilac

Uplatni br. po dnevniku _____

Наплаћена такса Дин _____ п ___

Потпис службеника — Potpis službenika

Обр. бр. 125 III „Уплатница". (Вел. 11 × 24 см.).

ФИЛИЈАЛА ПОШТАНСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ У САРАЈЕВУ
FILIJALA POŠTANSKE ŠTEDIONICE U SARAJEVU

Извештај — Izveštaj

власнику чек. рачуна — vlasniku ček. računa

Износ од _____ Дин ___ п
Iznos od _____ Din ___ p

уплатио је
uplatio je _____

Име уплатиоца
Ime uplatioca _____

у корист чек. рачуна бр.
u korist ček. računa br. **4-191**

„Nova Revija"
Makarska

Дана
Dana _____

Попуњава уплатилац — Popunjava uplatilac

ФИЛИЈАЛА ПОШТ. ШТЕДИОНИЦЕ У САРАЈЕВУ
FILIJALA POŠTANSKE ŠTEDIONICE U SARAJEVU

Темељница — Temeljnica

за књижење — za knjiženje

Износ од _____ Дин ___ п
Iznos od _____ Din ___ p

уплатио је
uplatio je _____

на чек. рачун бр.
na ček. račun br. **4-191**

Дана
Dana _____

Уплатни бр. по дневнику _____
Uplatni br. po dnevniku

Овај део остаје код Поштанске штедионице и на њему се не врше саопштења власнику чековног рачуна.

Простор за саопштења власнику рачуна

Овом чековном уплатницом може извршити уплату на благајницама Поштанске штедионице или њених филијала или на свима поштама у Краљевини Југославији свако лице до неограничене своте и без доказа истоветности.

Попуњавање уплатнице врши сам уплатилац и то или руком (само мастилом), или штампањем или писаћом машином. Признаницу потврђује благајница Поштанске штедионице или пошта и враћа је уплатиоцу. Датум на уплатници мора одговарати дану уплате.

Признаница је потпун доказ извршене уплате за рачун власника чековног рачуна, кад је снабдевена уплатним бројем, потписом овлашћеног службеника поште или Поштанске штедионице и отиском жига.

Нејасно попуњене, поцепане, упрљане исправљене или брисане чековне уплатнице, поште не смеју примети.

Рекламације се примају само у року од 3 године.

Knjižnica „Nove Revije"

Knj. 1. Crnica Dr. O. A., Kulturno značenje 1000-godišnjice hrvatskoga kraljevstva. Cijena Din. 3.—

Knj. 2. Eterović Dr. O. K., Slavni borac za hrvatsku misao Fra Filip Grobovac. Njegov život, rad i stradanje. Cijena Din. 20.—

Knj. 3. Petrov Dr. O. S., Moderni konvertiti. Cijena Din. 6,50

Knj. 4. Rogošić Dr. O. R., Sadanje stanje Srpske Crkve. Cijena Din. 10.—

Knj. 5. Guberina Dr. O. A., Katolicizam u kršćanskoj starini. Cijena Din. 4.—

Knj. 6. Orelovsky M., Zadaća hrv. Orlovstva. Cijena Din. 4.—

Knj. 7. Jelenić, Dr. O. J., Problem dolaska Franjevaca u Bosnu i osnutka bosanske vikarije. Cijena Din 6.—

Knj. 8. Brkaš Dr., Svećenik i žena. Cijena Din. 4.—

Knj. 9. Stipančić J., Dalmacija i Herceg-Bosna. — Dobiva se kod pisca: Sarajevo, Terezija ul. 62. I.

Knj. 10. Kržanić Dr. O. K., Učitelj kat. socijalne politike. Cijena Din. 4.—

Knj. 11. Butmi-Tomić, Krvave osnove ili Protokoli Sionskih Mudraca. Cijena Din. 10.—

Knj. 12. Šimrak Dr. J. Crkvena Unija. Dobiva se kod pisca: Zagreb Kaptol 27. Cijena Din 10.—

Knj. 13. Eterović Dr. O. K., Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja. Cijena Din. 10.—

Jubilej sv. Franje — Jubilarni Br. 1926. Din. 30.—

Pijo XI. i papinstvo — Jubilarni Br. N. R. 1929. Din. 60.—

Godišnjaci Nove Revije I—XI (1922—1932) svaki po Din. 60.— Svi skupa Din 500.—

Dobivaju se kod UPRAVE »NOVE REVIJE«, MAKARSKA.

Kod uprave »Nove Revije« može se dobiti: Bog, čovjek, religija od Dra Bože Vuco. Str. 227, Din. 20.—

Odgovorni urednik i predstavnik izdavača: O. *Špiro Živković* — Šibenik ul. Fra Andrije Kačića 97 — Izdaje: Konsorcij „Nove Revije", Makarska (O. A. Cikojević), Tiskara „Kačić" — Šibenik (O. B. Buljević)